भट्ट सोमदेवविरचित

बृहत्कथासरित्सागरः

नवमलंबकः

पत्र सं० ५६

(प्रथम भागः)

बृहत्कथानवमलंबकप्रारंभः पत्राणि ॥५६॥

११०.

कं॰लं॰९
१

अतःपरमलंकारवतालंबकोनविष्यतिः इदं गुरुगिरीन्द्रजाप्रणयमंदरांदोलनात्पुराकिलकथामृतंहरमुखां
बुधेरुद्गतं प्रसह्यरसयंतियेविगतविघ्नलब्धर्द्धयोधुरंवहंतिवैबुधांभुविभवप्रसादेनते निपुंभभरनम्रो
वीरवचिताःपर्वताअपिः यन्नमंत्रीवन्तत्यंतंनमामस्तंविनायकं एवंवत्सेश्वरसुतःकौशांब्यांभवनेस्थितः वस
न्विद्याधराधीशराज्यंश्रुत्वासविस्मयः नरवाहनदत्तःसकदाचिन्मृगयागतः विवेशगोमुखसखोमुक्तसेनो
महद्वनं सतत्रदक्षिणेनाक्ष्णास्फुरितोक्तशुभागमः दिव्यवीणारवोन्मिश्रमश्रणोद्गीतनिस्वनं गत्वातदनुसा
रेणनातिदूरंददर्शसः स्वयंभ्वायतनंशैवंसंयताश्वोविवेशच तत्रोपवीणयंतांचदेवेशंदेवकन्यकां अपश्य
द्दरकन्याभिर्बह्वीभिःपरिवारितां साहृष्ठातस्यहृदयंप्रसरकांतिनिर्जराः इंदुमूर्तिरिवांभोधेःक्षोभयामासत
ल्लणां सापितंस्मरसंस्निग्धमुखेनालोक्यचक्षुषा तदेकगतचित्ताभूद्विस्मितस्वरसारणा नरवाहनदत्तस्यवि
तज्ञोगोमुखस्ततः केयंकस्यसुताचेतियावत्पृच्छतितंसखी तावच्चसुदृशस्तस्याःस्वर्णहेमारुणप्रभा पश्चाद्दिवा
ततारैकाप्रौढाविद्याधरादिवः साचावतीर्यकन्यायास्तस्याःपार्श्वमुपविशत् कन्याप्युत्थायसातस्याःपादयो
रपततत्तदा सर्वविद्याधराधीशंनिर्विघ्नंपतिमाप्नुहि इतिप्रौढापिसातस्याःकन्यायाआशिषंददौ नरवाहन राम
दत्तोथतामुपेत्यप्रणम्यच दत्ताशिषंपर्य्यपृच्छत्ससांविद्याधरांशनैः केयंकन्याभवत्संबतवकाकथ्यतामिति॥ १

ततो विद्याधरी सा तमुवाच शृणु वच्म्यदः अस्ति गौरीगुरोः शैले श्रीसुंदरपुरं महत् आस्ते लंकारशीलाख्यस्तत्र
विद्याधरेश्वरः तस्योदारगुणा चास्ति महिषी कांचनप्रभा तस्यां तस्य च कालेन राज्ञः सूनुरजायत एष धर्मपरो
भावीत्यादिष्टमुमया यदा स्वप्ने तदा धर्म्मशीलं नाम्ना स व्यकरोत्पिता क्रमेण यौवनप्राप्तं धर्म्मशीलं स तं सुतं
राजा संयोज्य विद्याभिः यौवराज्येभिषिक्तवान् ततः स यौवराज्यस्थो धर्म्मैकपरमो वशी अरंजयद्धर्म्मशीलः पि-
तुरप्यधिकं प्रजाः ततो लंकारशीलस्य राज्ञः सा कांचनप्रभा अंतर्वत्नी सती राज्ञी तस्य सूते स्म कन्यकाः नरवाहनद
त्तस्य भार्य्यैषा चक्रवर्त्तिनः कन्या भवित्रीति तदा दिव्या वागुदघोषयत् ततोत्र तेनालंकारवतीति त्वं तनामकाः
पित्रा क्रमेण ववृद्धिष्ट बाला शशिकलेव सा कालेन यौवनस्था च प्राप्तविद्या निजात्पितुः तत्र दायतनं शंभोः भक्त्या
भ्रमितुमुद्यता तावच्च धर्मशीलोस्य भ्राता शांतो युवापि सन् रहो लंकारशीलं तं पितरं सम्यजिज्ञपत् नमां भो
गा इमे तात प्रीणंति क्षणभंगुराः किं तदस्ति हि संसारे पर्यंतविरसं न यत् तथा चैतत्त्वया किं न श्रुतं व्यासमुनेर्व
चः सर्वे क्षयांता निचयाः पतनांताः समुछ्रयाः संयोगा विप्रयोगांता मरणांतं च जीवितं तदेषु कारतिस्तात नश्व
रेषु मनस्विनां परत्र च सहायां ति न भोगा नार्थसंचयाः एकस्तु बांधवो धर्मो न जहाति पदात्पदं तस्माद्वनाय
गत्वाहं साधयाम्युत्तमं तपः आसादयेयं तद्येन शाश्वतं परमं पदं इत्युक्तवंतं तं पुत्रं धर्मशीलः समाकुलः रा

जालंकारशीलोथवक्तिस्मोदश्रुलोचनः बालस्यैवतवाकांडेकोयंपुत्रमतिभ्रमः उपभुक्तेहितारुण्येप्रशमःस
द्भिरिष्यते तातदारस्वधर्मेणराज्यंपालयतस्तव भोगान्भोक्तुमयंकालोनवैराग्यस्यसांप्रतं एतत्पितृवचश्श्रु
त्वाधर्मशीलोभ्यधात्सुतः नसमासमयोरस्तिनियमोत्रवयस्ततः ईश्वरानुग्रहीतोहिकश्चिद्बालोपिशाम्यति।
वृद्धोपिनशमंयातिकश्चित्कापुरुषःपुनः नचराज्येरतिर्मेस्तिनवादारपरिग्रहे ममतज्जीवितफलंयच्छिवा
राधनंतप इतिब्रुवाणंयत्नेनाप्यनिवार्य्यमवेक्ष्यतं पितालंकारशीलोसौविमुच्याश्रूण्यभाषतः यदियूनोपि
तेपुत्रवैराग्यमिदमादृतं नास्तिवृद्धस्यमेतत्किमहमेवाश्रयेवनं इत्युक्त्वामर्त्यलोकंचगत्वाभागांश्रुतंददौ ब्रा
ह्मणेभ्योदरिद्रेभ्योरत्नानांकांचनस्यच एत्यचस्वपुरीभार्यामवोचकांचनप्रभां त्वयामदाज्ञयैवेहस्थातव्यंनग
रेनिजे रक्ष्यालंकारवत्येषाकन्याशर्णोचवत्सरे अस्तिवैवाहलग्नोस्यास्तिथावष्टतनेशुभः नरवाहनदत्तायदा
स्याम्येतामहंतदा सचक्रवर्त्तीजामाताप्राप्स्यतीदंपुरंचनः इत्युक्त्वादत्तशपथांभार्यांराजानिवर्त्यसः स्वसुतांवि
लपंतींत्वांसपुत्रःशिश्रियेवनं सात्रस्वपुरमध्यास्ततभार्याकांचनप्रभा दुहित्रासहसाध्वीस्वाभर्त्राज्ञांकोहिलं
घयेत् तत्सुताथतयामात्रासहस्नेहानुयातया अलंकारवतीभ्रांतावहून्यायतनानिच एकदातांचवक्तिस्म
विद्याप्रज्ञप्तिसंज्ञका कश्मीरेषुस्वयंभूनिगत्वाक्षेत्राणिपूजय नरवाहनदत्तंहिनिर्विघ्नंतंपतिंततः सर्वविद्या

धरेंद्रैकचक्रवर्त्तिनमाप्स्यसि इत्युक्त्वाविद्ययागत्वाकस्मीरान्मासमातृका अलंकारवतीशंभुंपुण्यपक्षेत्रेष्वसृजयत्॥
नंदिक्षेत्रेमहादेवगिरावमरपर्वते सुरेश्वर्यादिषुतथाविजयेकपरेश्वरे एवमादिषुसंस्रज्यक्षेत्रेषुगिरिजापतिं
विद्याधरेंद्रकन्यासातन्मातावागतेगृहान् तामेतांविध्यलंकारवतींसुभगकंन्यकां तांचमातरमेतस्याविद्धिमां
कांचनप्रभां अद्यचैषाममानुक्त्वैवागतेयंशिवालयं ततःप्रज्ञप्तिविद्यातोविज्ञायाहमिहागता तन्मुखादेववि
ज्ञातस्त्वमपीहागतोमया तदेतांदेवतादिष्टामुपयच्छस्वमेसुतां प्रातश्चसोस्यापित्रोक्तःप्राप्तोवीवाहवासरः तद
घपुत्रकौशांबींस्वामेवनगरींव्रज आवामितश्चगच्छावः प्रातरेत्यतपोवनात् राजालंकारशालस्तेदास्यसेतांसुतां
स्वयं एवंतयोक्तेलंकारवत्यास्तस्याश्चतस्यच नावाहनदत्तस्यकाप्यवस्थावयोरभूत् अन्योन्यरजनीमात्रविश्ले
षासहमात्मनोः चक्राक्लयोरिवासन्नेदिनांतेसाश्रुनेत्रयोः दृष्ट्वातौतादृशौद्वावप्यतादीकांचनप्रभा किमेकरा
त्रिविश्लेषेप्यधैर्ययुतयोरिदं अनिश्चितावधिंधीरास्सहंतेविरहंचिरं श्रूयतांरामभद्रस्यसीतादेव्यास्तथाकथाः॥
राज्ञोदशरथस्यासीदयोध्याधिपतेःसुतः रामोभरतशत्रुघ्नलक्ष्मणानांपुराग्रजः विष्णोरेवावतारांशोरावणोत्साद
नायसः सीतातस्याभवद्भार्याप्राणेशाजनकात्मजा सपित्राभरतन्यस्तराज्येनविधियोगतः प्रेषितोभूद्वनंसाकंसा
तयालक्ष्मणेनचः तत्रतस्याहरत्सीतांमाययारावणःप्रियां निनायचपुरींलंकांपथिहत्वाजटायुषं ततःसरामोवि

वृ॰ल॰र्द
२
3

रहीसुग्रीवंवालिनोवधात् स्वीन्नत्यमारुतिंप्रेष्यतत्प्रवृत्तिमबुध्यत गत्वाचसागरेसेतुंबध्वाहत्वाचरावणं लंकाविभी
षणेन्यस्यसीतांपत्याजहारसः अथाहृतस्यवनतःशासतोभरतार्पितं तस्याराज्यमयोध्यायांशीतागर्भमधत्तसा॥
तावद्वात्रप्रजाचेष्टांज्ञातुंमल्पपरिग्रहः स्वैरंपरिभ्रमन्नेकसोपश्यत्पुरुषंप्रभुः हस्तेगृहीत्वागृहिणींनिरस्यंतंनिजा
द्गृहात् परस्यपंगृहमगादितिदोषानुकीर्तनात् रक्षोगृहोषितासीतारामदेवेननोज्झिता अयमप्यधिकोयोमा
मु— तिज्ञातिवेश्मगां इतितद्गृहिणींवाचंब्रुवतीतन्निजंपतिं रामोराजासमशृश्रावखिन्नश्चाभ्यंतरंययौ लोकाप
वादभीतश्चसीतांतत्याजतांवने सेहेतद्विरहक्लेशंयशस्वीनायशःपुनः सावगर्भालसादैवाद्वाल्मीकेःप्रापचा
श्रमं तेनर्षिणासमाश्वस्यतत्रैवग्राहितास्थितिं नूनंसीतासदोषेयंभर्त्रोत्यक्तावृथाकथं तदेतद्दर्शनान्नित्यंपापं
संक्रामतीहनः वाल्मीकिःलपयाचैतांविश्वासयतिनाश्रमात् एतद्दर्शनजंपापंतपसाचव्यपोहति तदेतद्याव
द्गामोद्वितीयंकंचिदाश्रमं इतिसंमंत्रयामासुस्तत्रान्येमुनयःस्तदा तद्बुध्वातान्सवाल्मीकिरब्रवीन्नात्रसंशयः
शुद्धैषाप्रणिधानेनमयादृष्टाद्विजाइति तथाप्यप्रत्ययस्तेषांयदासीत्तातदाभ्यधात् भगवंतोयथाविश्वतथाऽ
शोधयतेहमां अभ्युद्यायांशिरश्छेदनिग्रहःक्रियतेममः तद्बुद्ध्वाजातकरुणाजगदुर्मुनयोत्रते अस्त्यत्रटिटिभ
नामसरस्तीर्थंमहद्वने टीटिभीहिपुराकापिभर्त्रान्यासंगशंकिताः मिथ्यैवदूषितासाध्वीचक्रंदाशरणाभुवं लो राम २

कपालाश्चतैस्तस्याः शुध्यर्थंतद्विनिर्मितं तत्रैषाराघववधूपरिशुद्धिंकारोतुनः इत्युक्तवद्भिस्तैःसाकंजानकीतत्सरोययौ।
यद्यार्यपुत्रादन्यत्रनस्वप्नेपिमनोममः तदुत्तरेयंसरसःपारमंबवसुंधरे इत्युक्त्वैवप्रविष्टावतस्मिन्सरसिसासती
नीताचपारमुत्संगेतत्वाविर्भूतयाभुवा ततस्तांतेमहासाध्वींप्रणेमुर्मुदयोखिलाः राघवंशप्तुमैवंश्चतत्परित्यागमन्युनाः
युष्माभिरार्यपुत्रस्यनध्यातव्यममंगलं शप्तुमर्हथमामेवपापामंजलिरेषवः इतियद्धारयामाससीतातान्सापतिव्र
ता तेनतेमुनयस्तुष्टास्तस्याःपुत्राशिषंददुः ततःसातत्रतिष्ठंतीसमयेसुषुवेसुतं तंचनाम्नालवंचक्रेसवाल्मीकि
मुनिःशिशुं बालमादायतंतस्यांगतायांस्नातुमेकदाः तेनशून्यंतदुटजंदृष्ट्वासोचिंतयन्मुनिः स्थापयित्वार्भकंया
तिस्नातुंमातत्क्वसोर्भकः नीतःसश्वापदेनेहनूनमन्यंसृजाम्यहं स्नातागतायथासीतानप्राणान्धारयेदिह इतिध्या
त्वाकुशैःतत्वापविचित्रंनिर्ममेर्भकं लवस्यसदृशंतंचसतत्राख्यापयन्मुनिः आगतांतंचसादृष्ट्वामुनिंसीताव्यजिज्ञपत्
स्वकीयोमेस्थितोबालस्तदोषान्यःकृतोमुने तच्छ्रुत्वासयथावृत्तंमुत्क्वामुनिरुवाचतां भवितव्यंगृहाणेतंद्वितीयमनघं
सुतं कुशसंज्ञंमयायंयत्स्वप्रभावात्कुशैःकृतः इत्युक्तातेनमुनिनासातालवकुशौसुतौ तेनैवकृतसंस्कारौवर्द्धयामास
सतत्रतौ बालावेवचतौदिव्यमस्त्रग्राममवापतुः विद्याश्चसर्वावाल्मीकिमुनेःक्षत्रकुमारकौ एकदाचाश्रमम्रगंह
त्वातन्मांसमाशतुः अर्चालिंगंचवाल्मीकेश्चक्रतुःक्रीडनायकं तेनखिन्नोमुनिःसोथसीतादेव्यानुनायितः प्राय

क्षितंतयोरेवमादिदेशकुमारयोः गत्वाकुवेरसरसः स्वर्णपद्मान्यथंलवः तदुद्यानाच्चमंदारान्युग्मान्यानयद्द्रुतं तावेतौ
भ्रातसवेतस्त्रिंगमर्चयतावुभौ तेनैतयोरिदंपापमुपशांतिंगमिष्यति एतच्छ्रुत्वैवकैलासंसवालोपिलवोययौ आ
वस्कंदकुवेरस्यसरश्चोपवनंचतत् निहत्ययक्षानादायपद्मानिकुसुमानिच आगछन्स्वःपथिश्रांतो विश्रामत-
रोस्तले अत्रांतरेचरामस्यनरमेधेसुलक्षणं चिन्वन्तुरगमागछत्तेनमार्गेणलक्ष्मणः सलवंसमराकृतंमोहनास्त्रे
णमोहितं क्षत्रधर्मेणाबध्वातमयोध्यामनयत्पुरीं तावच्चसीतामाश्रमस्थलवानागमदुःखिता वाल्मीकेःस्वाश्रमेत
त्रज्ञाग्नीकुशमभाषतः नीतोयोध्यामवष्टभ्यलक्ष्मणेनलवःसुतः गत्वामोचयतंतस्मादेभिरस्त्रैर्विमोचितात् इत्यु
क्त्वादत्तदिव्यास्त्रस्तेनगत्वाकुशस्ततः योध्यमानेमयोध्यायांयज्ञभूमिंरुरोधसः जिगायलक्ष्मणंचात्रतन्निमित्तं
प्रधावित युद्धेर्दिव्यैर्महास्त्रैस्तैस्ततोरामस्तमभ्यगात् सोपिप्रभावाद्वाल्मीकेर्नोस्त्रैर्जेतुंशशाकतं कुशंयत्नेनप
प्रछकोर्थस्तेकोभवानिति कुशस्ततोब्रवीत्क्रुद्धोलक्ष्मणेनाग्रजोमम आनीतस्तस्याहंमोचनार्थमुपागतः आ
वांकुशलवौरामतनयाविति जानकी मातानौवक्तिचेत्युक्त्वातद्वृत्तांतंशशंससः ततःसवाष्पोरामस्तंकुशमा
नाय्यतावुभौ कंठेजग्राहसैवाहंपापोरामइतिब्रुवं अथसीतांप्रशंसन्सुवीरोपश्यःसुतौशिम् पौरैर्बुमिलिते
ष्वत्रसतौरामोगृहीत्सुतौः आनीयमातांदेवींचवाल्मीकेराश्रमात्ततः तयासहसुखंतस्थौपुत्राभ्यांस्तभरोथसः

एवंसहंतेविरहंधाराग्निमपादृशं नसहेययुवांपुत्रौकथमेकामपिक्षपां इत्यात्मजामलंकारवतींपरिणायोन्मु-
कीं नरवाहनदत्तंचतमुक्ताकीवनप्रभं नभसाप्रातरागंतुमगादादायतांसुतां: नरवाहनदत्तोपिकौशांबीवि
मनाययौ तत्रानिद्रंनिशिस्माहगोमुखस्तंविनोदयन् पृथ्वीरूपकथांदेवशृण्विमांकथयामिते अस्तिनाम्नाप्रति
ष्ठानंनगरंदक्षिणापथे: पृथ्वीरूपाभिधानोभूद्राजातत्रातिरूपवान् तंपरिव्राजिनौजातुश्रमणौद्वावुपेयतुः वि
लोक्याद्भुतरूपंचतावेतौन्टपमूचतु देवावांपृथिवींभ्रांतौनचरूपेणतेसमं अन्यंपुमांसंनारींवादृष्टवंतौक्कचिद्वि
भो किंतुमुक्तपुरद्वीपेराज्ञारूपधरस्यया अस्तिहेमलतादेव्याजातारूपलतासुता सैकातेसदृशीकन्यातस्याश्चै-
कोभवानपि: युवयोर्यदिसंयोगोभवेत्स्यात्सुकृतंततः इतिश्रमणवाक्येनसमंमदनसायका: प्रविश्यश्रुतिमार्गेणराज्ञ
स्तस्यालगन्हृदि ततःसमुत्सुकोराजानिजंचित्रकरोत्तमं कुमारदत्तनामानंपृथ्वीरूपःसमादिशत् पटेयथावल्लि
खितांसमादायमदाकृतिं एताभ्यांसहभिक्षुभ्यांद्वीपंमुक्तिपुरंव्रज तत्ररूपधराख्यस्यराज्ञस्तदुहितुस्तथा युक्त्यारूप
लतायास्तंमदाकारंप्रदर्शय पश्यकिंसन्टपस्तांमेददातितनयांनवा तांचरूपलतांचित्रेलिखित्वात्वमिहानयः ए
वमुक्त्वाभिलेख्यस्वंरूपंचित्रपटेसतं सभिक्षुकंचित्रकरंद्वीपंतस्याहिणोन्नृपः तेचक्रमाच्चित्रकरश्रमणाःप्रस्थिता
स्ततः प्रापुःपौड्रपुरंनामनगरंवारिधेस्तटे ततःप्रवहणारूढागत्वैवांबुधिवर्त्मना तेतंमुक्तिपुरद्वीपमवापुःपंचभि

बृं०कं०९
५
5

र्दिनैः तत्रचित्रकरोगत्वाराजद्वारिसवारिकाम् ममचित्रकरस्तुल्योनान्योस्तीत्युदलंभयत् वद्धुध्वैवसमाहूतोराज्ञा
रूपधरेणसः प्रविश्यराजभवनंतंप्रणम्यव्यजिज्ञपत् पृथ्वीभ्रांत्वामयादेवनदृष्टश्चित्रकृत्समः तद्देवासुरमर्त्यावा
मालिखामिकमादिश तच्छ्रुत्वानाय्यनृपतिः सुतांरूपलतांपुरः इमामालिख्यमत्पुत्रींदर्शयेत्यादिदेशतं ततः कुमा-
रदत्तः सचित्रकृद्राजकन्यकां आलिख्यदर्शयामासतद्रूपामेवतांपटे अथरूपधरोराजातुष्टोमत्वाविचक्षणः एव
तिस्मसतंचित्रकरंजायान्वलिप्सया भद्रपृथ्वीत्वयाभ्रांतातत्कुहियदिक्वचित् रूपेमेदुहितुस्तुल्यादृष्टास्त्रीत्युरु
षोपिवा इत्युक्तस्तेनराज्ञासचित्रकृत्प्रत्युवाचतं नैततुल्यामयादृष्टानारीनाप्यथवापुमान् एकस्तुपृथ्वीरूपाख्यः
प्रतिष्ठानेमहीपतिः दृष्टासमोस्यास्तेनैषायुज्यतेयदिसाधुतत् तुल्यरूपायदानेनतत्प्राप्ताराजकन्यकाः तदानवे
पितारूपायेसतिष्ठत्यपरिग्रहः मयाचदेवदृष्टैवसराजालोचनप्रियः अभिलिख्यपटेसम्यग्गृहीतोरूपकौतुकात्
तच्छ्रुत्वाकिंपटःसोस्तीत्युक्तस्तेनसभूभृता अस्तीत्युक्त्वापटंचित्रकारश्चतमदर्शयत् तत्रदृष्ट्वासतद्रूपंपृथ्वीरूपस्य
भूभृतः राजारूपधरोदध्रेविस्मयाघूर्णितंशिरः जगादचवयंधन्यायेमात्रलिखितोप्ययं दृष्टोराजानमस्तेभ्यः
साक्षात्पश्यंतियेस्वयं एतत्पित्र्ववचःश्रुत्वादृष्ट्वाचित्रेवतंनृपं सोत्कारूपलतानान्यबुभ्रावनददर्शच तांमारमो रामः
हितांदृष्ट्वासुतांसनृपतिस्तदा कुमारदत्तंतंचित्रकारंरूपधरोभ्यधात् नास्त्यालेख्यविसंवादस्तवतद्दुहितुर्मम ५

एतस्याः प्रतिरूपः स पृथ्वीरूपपतिर्नृपः तदेतं मत्सुताचित्रपटं नीत्वा यस्य वरः पृथ्वीरूपनृपायैतां मत्सुतां गत्वा दर्शय
आख्याहि च यथावृत्तं तत्र स्मै यदि रोचते तदितः सुतमायातु परिणेतुं मदात्मजां इत्युक्त्वा स जयित्वार्थैः स्स संप्र
स्थितभिक्षुकं राजा चित्रकरं तं च स्वरूतं च विसृष्टवान् ते गत्वांबुधिमुत्तीर्य चित्रकृद्भिक्षुकाः सर्वे प्रापुः
प्रतिष्ठानं पृथ्वीरूपनृपांतिकं ततः प्राभृतकं दत्त्वा कार्यं तत्र यथातथं सरूपधरसंदेशं तस्मै राज्ञे न्यवेद
यन् स च चित्रकृद् तस्मै भूभृते तामदर्शयत् कुमारदत्तश्चित्रस्थां प्रियां रूपलतां ततः राज्ञस्तस्या वपुष्यस्य
लावण्यसारसीक्षितः मग्ना दृष्टिस्तथा नैतामुद्धर्तुमशकद्यथा स हि कांतिसुधास्यंदमयीं तामर्थयन्नृपः नाह्य
प्यदधिकोकं तः चकोरश्चंद्रिकामिव प्राह चित्रकरं तं च वंद्यो वेधाः करश्चते येनेदं निर्मितं रूपं येन चालिखितं
सखे तद्रूपधरभूपस्य प्रतिपन्नं वचो मया यामि मुक्तापुरद्वीपमुपयच्छे च वः सुतां इत्युक्त्वा चित्रकृद्भिक्षूंस्तं मा
न्यतां धनैः श्वासी च्चित्रपटं पश्यन्पृथ्वीरूपनृपो यस्तः उद्यानादिषु नीत्वा च तद्दिनं विरहातुरः लग्नं निश्चित्य सो
न्येद्युश्चक्रे राजा प्रयाणकं युक्तो विलब्धहस्त्यश्वैस्सामंतै राजसूनुभिः सरूपधरकृतैस्तैश्चित्रकृद्भूमनैश्च सः गजे
ऽमंगलघटं राजारूढय व्रजन्दिनैः प्राप्य विंध्याटवीद्वारं सायं तत्र स्थितोऽभवत् द्वितीयेऽह्नि समारूढ्य शत्रुमर्दरसं
ज्ञकं गजं स्तामब्रवीद्राजा पृथ्वीरूपो विवेश सः यावद्यातिमना तावदग्रयायि निजं बलं पलायमानमाद्रत्तम

कस्मात्तमवलोकयत् किमेतदिति संभ्रांतं तां चाभ्येत्यैव तत्क्षणं राजपुत्रोऽगजारूढो निर्भयाख्योऽभ्यजिज्ञपत् वर्द्दिग्रतो
ति महती भिल्लसेनाभिधावति तैर्वीरगणैः पंचाशन्मत्ताः भिल्लैर्गोऽहता सहस्रं च पदातीनामश्वानां च शतत्रयं युष्म
दीयैश्च भिल्लानां द्विसहस्रं निपातितेः एकोप्यस्मद्बले दृष्टः कबंधो द्वौ च तद्बले ततोस्मत्सैनिका भग्नास्तद्बाणाशनि
पीडिताः तच्छ्रुत्वा कुपितो राजा पृथ्वीरूपः प्रधावसः जघान सेनां भिल्लानां कौरवाणामिवार्जुनः निर्भयादिभिरन्येषु
विद्रुतेष्वथ दस्युषु सचिछेदैकभल्लेन भिल्लसेनापतेः शिरः वानैब्रणगालेदत्तसोभः शत्रुमर्द्दनः सधनुर्निर्ज्जशो
ज्ञारमंदगाडिमवडंबयत् ततो लब्धजयावृत्ते तत्सैन्ये शिथिले विले पलाय्य हतशेषास्ते भिल्लाद्दशदिशो ययुः त
तो निवृत्तसंग्रामः पृथ्वीरूपो महीपतिः सरूपधरहतेनस्तूयमानपराक्रमः श्रांतितानीकविश्रांत्यै तस्यामेवाटवीभुवि॥
विजयी सरसीतीरे दिवसं नयति स्म ततः प्रातस्ततः प्रयातश्च स राजा क्रमशो व्रजन् तत्रापनगरं योद्धपुरं तीरस्थमंबुः
धेः तत्रैकाहं विशश्राम तत्रत्येन महीभृता उदारचरिताख्येन रचितोचितसत्क्रियः तेनैवोपाहृतैर्यानपात्रैस्तीर्त्वा
च सागरं त्र्यष्टभिर्द्दिवसैर्द्वीपं मुक्तिपुरं सतं बुध्वा रूपधरस्तत्र राजाभ्यस्तमभ्यगात् मिलतः स्मयतो भूयो जनकं
गयहो मिथः ततस्तेन समं पृथ्वीरूपो राजा स तत्पुरं विवेश पौरनारीणां पायमानदृवेक्षणैः तत्र हेमलता राज्ञी स च रूप
धरो नृपः दृष्ट्वानुरूपं दुहितुर्भर्त्तारं तं ननंदतु अथ स्वसंपदुचिते राज्ञा रूपधरेण सः आचारो ~चितस्तस्थौ पृथ्वीरूपो

त्रपार्थिवः अन्येद्युश्चचिरोक्तायावेदीमाहत्यशोभने: लग्नेरूपधरपार्श्वःसासवःपाणिमग्रहीत् सत्यंश्रुतंत्वयाश्चर्य-
मितिवक्तुमिवश्रुतिं प्रापोत्फुल्लातयोर्दृष्टिरन्योन्यंरूपदर्शिनोः रत्नानिलाजमोक्षेषुतथारूपधरास्तयोः ददौ-
तथायथासेवमेनेरत्नाकरोजनैः निर्वृतेचसुतोद्वाहेचित्रंतत्र्युमणामतान् संपूज्यवस्त्राभरणैःसर्वानन्यानपूजय
त् ततःपुरेस्थितस्तस्मिन्पृथ्वीपतिर्नयोथसः तद्वीपोचितमाहारंलेभेयानेचसानुगः नृत्तगीतादिभिर्यातेदिनेन-
क्तंविवेशचः सोकारूपलतावासंभवनंसोवनीपतिः आस्तीर्णरत्नपर्यंकंरत्नकुट्टिमशोभितं तत्रमेजेतयासाकंसरू-
पलतयायुवा चिरसंकल्पगुणितंयथेष्टमसुतोस्तवं सुरतश्रमसुप्तश्चपश्चाद्विर्बंदिमागधैः बोधितःप्रातरुत्तस्थौतस्थौ
चंद्रोयथादिविः एवंदशदिनान्यत्रपृथ्वीरूपन्नृपोवसन् दीपेनवनवैर्भोगैर्विलसन्श्वशुराहृतैः एकादशदिनेयुक्त
सहरूपलतयाततः गणकामतेराजाप्रतस्थेत्ततमंगलः तताअनुत्याशःश्वशुरेणसमुद्रतटंचसः वध्वासहप्रवहणान्या
रुरोहानुगान्वितदिनाष्टकेनतीर्त्वाब्धिंतीरस्थेमिलितेबले उदारचरितेचाग्रप्राप्तेपौत्रपुरंययौ तत्रोपवारितस्तेन
राज्ञाविश्रम्यकातिचित् दिनानिसततःप्रायाःपृथ्वीरूपोनभेश्वरः प्रियांरूपलतहस्तिन्यारोप्यजयमंगले कल्याण
गिरिनामानमात्मनारूढ्यचद्विपं सबन्नक्रमादविरतैःसोथराजाप्रयाणकैः उत्पताकाध्वजंप्रापप्रतिष्ठानंनिजंपु
रं तत्ररूपलतांद्रष्टुमासन्पवर्षेपुरांगनाः जगुस्तत्कालमाश्चर्यनिर्निमेषविलोचना राजधानींप्रविश्याथपृथ्वीरूपः

बृं॰लं॰९
७

ततोऽसवः ददौ चित्रतते तस्मै ग्रामान्राजा धनं च सः अमात्योऽह जयित्वा च वसुभिस्तौ यथोचितौ सामंतान्सचिवान्राजा
पुत्रांश्च समानयत् ततस्स रूपलतया प्रियया सहितस्तया जीवलोकसुखं भेजे तत्र पृथ्वीपतिः तती दूत्वा
ख्यायकथां मंत्री गोमुखस्तन्मुखोन्मुखः नरवाहनदत्ताय तमुयाचोत्सुकं पुनः एवं विधस्य ते धीरे स्सल्के शोवि
रहश्चिरं वं पुनः सहसेनैकामपि देव निशां कथं प्रातर्भवानलंकारवतीं हि परिणेष्यति गोमुखेनैवमुक्ते च त-
त्र तत्समयागतः योगंधरायणसुतो मरुभूतिरभाषत अदृष्टस्मरसंतापस्त्वं स्वस्थस्त्वं किं न जल्पसि तावद्धत्ते पुमा
न्धैर्यं विवेकं शीलमेव च यावत्पतति कामस्य सायकानां न गोचरे धन्याः सरस्वतीस्कंदो जिनश्च जगतित्रयः प
टांतलग्नचरणा वह्निसो व्याधूयये स्मरः मरुभूतौ वदत्येवमुद्विग्नं वीक्ष्य गोमुखः नरवाहनदत्तस्तं समर्थ्ययितुमभ्य-
धात् विनोदनार्थमेतन्मे गोमुखो युक्तमुक्तवान् स्निग्धो हि विरहार्या मे साधुवादं ददातु किं समाश्वास्यो यथाशक्ति स्व
जनैर्विरहातुरः अतः परं स जानाति देवश्चासमसायकः इत्यादि जल्पं शृण्वंश्च तास्ताः परिजनान्कथा नरवाहनद
त्तस्तां त्रियामामत्यवाहयत् अथ स प्रातरुत्थाय विहितावश्यकक्रियः गगनादवरोहंतीमपश्यत्कांचनप्रभां तत्रा
लंकारशीलेन धर्मशीलेन सूनुना तयालंकारवत्या च स्वदुहित्रा समन्वितां ते चावतीर्य सर्वे पितसमीपमुपागम-
मन् अभ्यनंदच्च तान्सोपि तं च ते पियथोचितं तावच्च हेमरत्नादि भारवाहाः सहस्रशः अन्येप्यवतरंतिस्म तत्रवि राम ७

द्याधराधिपः विज्ञायैतंच वृत्तांतंवत्सराजःसमंत्रिकः सपत्नीकश्चतत्रागात्तनयोत्कर्षहर्षितः यथार्थविहितातिथ्यंत-
स्मिन्वत्सेश्वरेथसः राजालंकारशीलस्तमुवाचप्रणयानतः राजन्नलंकारवतीकन्येयंतनयामम: जातैचवैषा
व्यादिष्टागगनोक्तयागिरा नरवाहनदत्तस्यभार्यापुत्रस्यसुतस्यते सर्वविद्याधरेंद्राणांभाविनश्चक्रवर्तिनः तदे
तस्मैदास्यतेलग्नोद्यैवानयोःशुभः एतदर्थंमिलित्वाहमेभिःसर्वैरिहागतः एतद्विद्याधरेंद्रस्यतस्यवत्सेश्वरोव
चः महाननुग्रहइतिब्रुवन्नभिनंदसः अथनिजविद्याविभवात्प्राणितलोकोत्पादितेनतोयेन अभ्युक्षिते-
स्मिन्नंगणभूमिंविद्याधराधीशः तत्रोत्पेदेवेदीकनकमयीदिव्यवस्त्रसंछन्ना नानारत्नमयंवाथतत्रिमंकौतुका
गारं उत्तिष्ठलग्नवेलाप्राप्तास्नाहीत्युवाचतदनुवर्ती तंनरवाहनदत्तंराजालंकारशीलोसौ स्नातासकौतु
कमंडतेवेदीमानीयधृतवधूवेशां हृष्टोलंकारवतीसदृशौनिजात्मजांतस्मैः मणिकनकवस्त्रभूषणभारसह
स्राणिदिव्यनारीश्च। अग्नौलाजविसर्गेषुददौचससात्मजोदुहितुः निर्वृत्तेचविवाहेसर्वान्संमान्यतदनुचामंत्र्य:
सहयत्नापुत्रेणचनभसैवयथागतंसययौ अथवीक्ष्यतथोपचर्यमाणांप्रणतैःखेचरराजभिस्तनजं उदयोन्मु
खमत्रवत्सराजोमुदितस्तंचिरमुत्सवंतेतान सचनरवाहनदत्तस्सहृत्तमनोरमामुदारगुणां प्राप्यालंकारवतीवा
णीमिवसुकविरास्ततदुत्सिकः॥।।॥इतिभट्टश्रीसोमदेवविरचितेकथासरित्सागरेअलंकारवतीलंबकेप्रथमस्त

बृ०लं०९
८

रंगः ॥ १ ॥ आदित एकपंचाशस्तरंगः ॥ ५१ ॥ ततोलंकारवत्यासयुक्तोवत्सेश्वरात्मजः नरवाहनदत्तोत्रनववध्वापि
तुर्गृहे तच्चेटिकानांदिव्येनन्नृत्तगीतेनरंजितः आपानंसेवमानश्चसचिवैस्सहतस्थिवान् एकदाचतमागत्यसाश्व-
श्रूः कांचनप्रभा अलंकारवतीमाताविदितातिथ्यमब्रवीत् आगतास्मद्गृहंपश्यतत्सुंदरपुरंपुरं रमस्वतत्रोपवने-
ष्वलंकारवतीयुतः एतच्छ्रुत्वातथेत्युक्त्वापितुरावेद्यतद्गिरा वसंतकंसमादाय वध्वासहसमंत्रिकः श्वश्र्वाविद्याप्र-
भावेणतयैवसविनिर्मितं विमानवरमारुह्यप्रतस्थेव्योमवर्त्मना विमानस्थश्चसगगनात्सौधस्थांस्तत्रविलोक्यतत्
स्थालापरिमितांपृथ्वीसमुद्रपरिखालघुं श्वश्रूभार्यादिभिःस्माकंक्रमात्प्रापहिमाचलं नादितंकिंनरीगीतैःसवधू
संघसुंदरं तत्राश्चर्याणिसुबहून्यथपश्यन्नवाससवान् नरवाहनदत्तोथतत्सुंदरपुरंयुवा सौवर्णरत्ननिचितैःप्रासादै-
र्हिमवत्यपि सुमेरुशिखरभ्रांतिंकुर्वद्भिरुपशोभितं व्योमावतीर्णश्चोत्तीर्यविमानात्सविवेशतं सनाथ्यदर्शनात्सत्य
द्विवलोलैर्ध्वजांशुकैः प्राविशद्राजधानींचसश्वश्र्वात्तमंगला अलंकारवतीयुक्तःसवयस्यवसंतकः तत्रतंदिवसं
भोगैर्दिव्यैःश्वश्रूप्रभावजैः उवासस्तुततीस्वर्गइवश्वशुरवेश्मनि अन्येद्युस्तंचसाश्वश्रूरवोचत्कांचनप्रभा स्वस्तिस्व
यंभूर्भगवानत्रनगरेस्मिन्नुमापतिः सदृष्टस्वर्जितोभोगंमोक्षंचैवप्रयच्छति अलंकारवतीपित्रातत्रोद्यानंततंमहत्
तीर्थंगवासरस्संज्ञमन्वर्थंचावतारितं तत्तत्रार्चयितुंदेवंविहर्तुंचाद्यगच्छतः एवंश्वश्र्वातयोक्तस्तत्रावुद्यानंस- राम
८

हानुगैः नरवाहनदत्तोगादलंकारवतीसखः तत्रभिःकांचनस्कंधैरत्नशाखामनोरमैः मुक्तागुच्छकुसुमैःकांतविद्रु-
मपल्लवैः तत्रगंगासरःस्नातःपूजितोमापतिश्चसः बभ्रामरत्नसोपानवापीःकांचनपंकजाः वासांतीरेषुद्रुमेषुक
ल्पवल्लीगृहेषुचः सहालंकारवत्यासविजहारानुगान्वितः दिव्यैरापानसंगीतैःपरिहासैश्चपेशलैः मत्तभृंगार्ज
वत्तैरमतेस्मचतेषुच मासमात्रमुवासैवंक्रीडन्नुद्यानभूमिषु नरवाहनदत्तोत्रस्वश्च विद्याविभूतिभिः ततो
देवोचितैर्वस्त्रैरलंकारैश्चसज्जितः सवधूकस्सहामात्यःकांचनप्रभयातया आययौसविमानेनतथैवसहसानुगः
कौशांबीसहितोवध्वापित्रोर्दत्तेक्षणोत्सवः तत्रवासवदत्तायावत्सराजस्यचाग्रतः अलंकारवतीमाहमातासाकां
चनप्रभाः दुःखंस्थाप्यस्त्वयाभर्त्तानेर्ष्याकोपेनजातुचित् तत्पापजोहिविरहःपुत्रिगाढानुतापकृत् इर्ष्यावत्याम
यापूर्वंदुःखंयत्स्थापितःपतिः ततोद्यपश्चात्तापेनदह्येतस्मिन्गतेवनः इत्युक्त्वातांसमाश्लिष्यबाष्पसंरुद्धनेत्र-
या कांचनप्रभयाजग्मुःस्वमुत्पत्यनिजंपुरं ततस्तस्मिन्दिनेयातेप्रातःतेवोचिताःक्रियाः नरवाहनदत्तेत्रस्थि
तेस्वसचिवान्विते: अलंकारवतीपार्श्वंप्रविश्यैवविलासिनी एकाब्रवीद्भीतभीतादेवित्रीरक्षरक्षमा एषहिब्रा
ह्मणोहंतुमागतोमांबहिःस्थितः एतद्भयात्प्रविष्टाहंपलाय्यशरणार्थिनी माभैषीर्ब्रूहिवृत्तांतंकोयंकिंत्वांजिघां
सतिः इतिपृष्टाचसावक्तुंभूयएवप्रचक्रमे अशोकमालानामाहमस्यामेवपुरिप्रभो बलसेनाभिधानस्यक्षत्रिय

वृ०कं०९
६

स्वात्मसंभवाः साहंकन्यासतीपूर्वंरूपलुब्धेनयाचिता शगशर्माभिधानेनविप्रेणार्थवतापितुः नाहंदुरात्मनेतिघो
रमुखमिगाम्यहंपतिं दत्तानास्मैगृहेस्थेतिपितरंचाहमब्रुवं तद्बुद्ध्वाप्यकरोत्तावद्यवशर्मासदुर्म्मतिः याचंयाच
रहंदत्तातेनास्मैवधभीरुणाः ततोविवाह्यानिशितामप्यनैषीत्समांद्विजः अहंगतावतंत्यक्त्वाचान्यंक्षत्रियपु
त्रकं सोभिभूतोर्थसंदर्भाद्यन्नेनशगशर्मणाः तद्द्वितीयोमयाक्षत्रकुमारोधनवानुश्रितः तस्यतेनाग्निनारात्रौ
वो१ गवैर्द्दीपितंगृहं ततस्तेनविमुक्ताहंतृतीयंक्षत्रियंगता तस्याप्यादीपितंतेननिशिवेश्मद्विजातिनाः ततस्तेनाप्यहं
त्यक्तासंप्राप्ताकांदिशीकतां जंबुकादविकेवाथबिभ्यतीहंत्रकामतः हगशर्माद्विजात्तस्मात्पदात्पदममुंचतः इहै
वयुष्मद्भृत्यस्यबलिनोवीरवर्मणः राजपुत्रस्यदासीत्वंशरणायस्याहमाश्रयं तद्बुद्ध्वामयिनैराश्यविधुरोविरहातुरः
त्वगस्थिशेषःसंवृत्तोहगशर्मासदुर्म्मतिः मद्रक्षार्थप्रवृत्त—बंधनायेहतस्यसः राजपुत्रोमयादेविवीरवर्मानिम
वारितः अद्यमांनिर्गतांदैवाद्दृष्ट्वातथ्यतपाणिकां हवशर्मासहंतुंमामितोयावत्प्रधावितः तेनागतापलाय्यैवप्र
तीहार्यादयार्द्रया मुक्तद्वाराप्रविष्टाहंसचजानेस्थितोबहिः इत्युक्तवत्यांतस्यांचशवशर्माणमात्मनः नरवाहन
दत्तस्तमग्रमानाययद्द्विजं क्रोधात्शोकमालांतांपश्यंतंदीनयादृशा वितक्षुरिकाहस्तंकोपकंपांपांसंधिकंः
ठवाचचैतंकुब्रह्मन्स्त्रियंहंसिदहस्यपिः तदर्थंपरवेश्मानिकिमर्थंपापकार्यसिः तद्बुद्ध्वासद्विजोवादीद्दुर्मदा राम
६

राइयंममः त्वत्कामांचान्यतोयातिसहेयंतदहंकथं: इत्युक्तेतेनविग्नासाशोकमालातदाब्रवीत् भोलोकपा
लाब्रूतेतत्किंतद्युष्मासुमासाक्षिषु अनिछंतीहठान्नीताविवाह्याहमिहामुना किंतदाचमयानोक्तंनाशिष्ये
स्वगृहेष्विति एवमुक्तेतयातत्रदिव्यावागेवमभ्यधात् यथैवाशोकमालेयंवक्तिसत्यंतथैवतत् नचैषामा
नुषीतत्वमेतदीयंनिशम्यतां अस्त्यशोककरोनामवीरोविद्याधराधिपः तस्याःपुत्रस्यचैकैवदेवादजनिकन्य
का अशोकमालानाम्नासावर्द्धतास्यपितृगृहे यौवनस्थाचसातेनदीयमानान्वयार्थिना: नकंचिदैच्छद्भर्त्ता
रमभिरूपाभिमानतः तेनशापमदात्सोस्यैनिर्बंधकुपितःपिताः मानुषंप्रजनामात्रभवितायस्त्वमेवते परि
णेष्यतिचात्रत्वांविरूपोब्राह्मणोहठात् तंपरस्मात्तद्भयाद्भूयःक्रमेणात्रीनुपैष्यसि ततोप्युपद्रुतातेनदासीत्वे
नाश्रयिष्यसिः राजपुत्रंबलीयांसंनचैवंसनिवर्त्स्यति दृष्ट्वाचयाचितेतस्मिन्नहंत्वत्कामेपलायिताः प्रविष्टारा
जभवनंशापादस्माद्विमोक्ष्यसे एवंयाशोकमालासापित्राविद्याधरीपुरा शप्तातेनैवनामास्यसैषाजातात्रमा
नुषी जातश्चसैषशापांतोमुष्यागत्वाधुनापरः विद्याधरंस्वंतत्रस्वांप्रवेक्ष्यतिनिजांतनुं ततोभिरूपचिताख्येन
विद्याधरमहीभुजा हृतेनभर्त्रासहिताशापंसंस्मरिष्यते इत्युक्तेविरतंवाचादिव्ययासापितत्क्षणं अशोक-
मालासहसागतजावाप्तद्भुविः दृष्ट्वाचतदलंकारवतीबाष्पायतेक्षणा नरवाहनदत्तश्चसपार्श्वस्थोबभूवतुः

वृ०क०९
१०
10

सन्नुदुःखजितामर्षोतिगांधोविलपन्नपि अकस्मादेव शर्माभूद्दृष्ट्वोत्फुल्लाननो द्विजः किमेतदिति पृष्टश्च सर्वै
र्विप्रो जगाद सः मया जन्मस्मृतं पूर्वं तच्च वच्मि निशम्यतां हिमाद्राववस्ति मदनपुरं नामोत्तमं पुरं प्रलंबभु
जइत्यस्ति तत्र विद्याधरेश्वरः तस्योदपद्यत स्थूलभुजाख्यस्तनयः प्रभोः सच राजसुतो भव्यो यौवनस्थो भव
त्क्रमात् ततः सुरभिवत्साख्यो विद्याधरपतिः स्वयं सकन्यो गृहमागत्य प्रलंबभुजमाह तं इयं सुरभिदत्ताख्या
सुता तव सूनवे मया दत्ता स्थूलभुजायाद्य गुणवान्स वहत्विमां तच्छ्रुत्वा प्रतिपद्यैव समाहूय स्वसूनवे स प्रलंबभु
जस्तस्मै एतदर्थं न्यवेदयत् ततः स तत्स्थूलभुजो रूपदर्पात्सुतोऽब्रवीत् परिणेष्येन तातैनां रूपेणैषा हि मध्यमाः
किं पुत्रास्या विरूपेण मान्याद्येषा महान्वया पित्रादत्ता मया चात्रावज्ञे ते मा वृथा तथाः इत्युक्तश्च पुनस्तेन पित्रा
स्थूलभुजस्स तत् नाकरोद्यत तस्तं स शशाप क्रुपितः पिता रूपाहंकारदोषेण मानुष्येव तवामुना भविष्यसि च तत्
त्वं विश्वतो विकटाननः भार्याम शोकमालाख्यां प्राप्य शापच्युतां हृगतः प्राप्तासि विरहक्लेशमनित्वं स्यात्तयो
ज्झितः तस्याश्चान्यप्रसक्तायाः तते दुःखवशीत्ततः करिष्यस्यग्निदाहादि पातकं गागमो हितः इत्युक्ते शापकवतीतं
प्रलंबभुजं तदाः साध्वी सुरभिदत्ता सा पादलग्ना व्यजिज्ञपत् देहि शापं ममाप्येवं मम मास्तु गतिस्तयोः माभून्मे
भर्तुरेकस्य तत्के शो मदयाधतः एवमुक्तवती जघ्नः साध्वीतां परिसान्त्वयन् स प्रलंबभुजः सूनोरेवं शापान्तमभ्य

राम
१०

ध्मात् यदैवाशोकमालायाःशापमोक्षोभविष्यति: तदैव जातिस्मरत्वायं शापादस्माद्विमोक्ष्यते: प्राप्य च स्वतनुं सो
पंविस्मारन्निरहंन्नतिः अचिरात्त्वां विवाह्येह वधुक्तोभविता सुखी: इत्युक्ता तेन सा साध्वी कथंचिद्धृतिमादधे तं च जा-
नीतमांस्थूलभुजं शापादिहच्युतं दृष्टं मया वाहंकारदोषाद्दुःखमिदं महत् पुंसा मदष्टे दृष्टे चाश्रेयोहंकारिणां कुतः
क्षीणोमे स च शापोद्येत्युक्त्वा मुक्त्वा तनुं च तां शवशर्म्मा च संपेदे विद्याधरकुमारकः अशोकमालादेहं च नीत्वा विद्या
प्रभावतः अदृश्यमेवं विक्षेप गंगायामाद्यशंस्पतः विद्याप्रभावानीतैश्च ततोयैरभितः क्षणात् अक्षालयद्दलंका
रवतीवासगृहं सतत् नरवाहनदत्तं च नत्वा तं भाविनं विभुं स्वकार्य्यसिद्धये प्रायादुत्पत्य स नभस्ततः विस्मितेष्वथ
सर्वेषु प्रसंगाद्थ गोमुखः अनंगरतिसंबद्धामिमामकथयत्कथां अस्ति शूरपुरं नाम यथार्थं नगरं भुवि महावरा
हइत्यासीत्तत्र जातत्रारिमर्दनः गौर्य्याराधनतस्तस्यां देव्यां पद्मरतौ सुता यत्नेनंगरतिर्नाम भूयस्यानन्यसंतते कालेन
यौवनारूढा सा च रूपामनस्विनी नैछतिस्म पतिं किंचिद्याचमानेषु राजसु यः शूरो रूपवानेकं विज्ञानं वेत्ति शोभनं
तस्यैमयात्मा दातव्य इत्यवोचत निश्चयात् अथ तत्राययुर्वीराश्चत्वारो दक्षिणापथात् तच्चेप्सवः श्रुतोदंतास्त-
दीप्सितगुणान्विताः द्वास्थेनावेदितांस्तांश्च प्रविष्टान्पृछति स्म सः महावराहो नृपतिरनंगरति संनिधौ नाम-
किं कस्य युष्माकं जाति विज्ञानमेव च: एतद्राजवचः श्रुत्वा तेष्वेकस्तं व्यजिज्ञपत् पंचफुट्टिकनामाहं शूद्रो विज्ञा

बृं०खं०९
११

नमस्तिमे वयामिप्रत्यहंपंचद्रूहिकायुगलानियत् तेभ्यएकंप्रयच्छामिब्राह्मणायददामिवः द्वितीयंपरमेशा
यतृतीयंचवसेस्वयं: चतुर्थंमेभवेद्भार्य्यायदितस्यैददामिततः शरीरयात्रांविक्रीयपंचमेनकरोम्यहं अथ
द्वितीयोप्याचख्यावहंभाषाज्ञसंज्ञकः वैश्योहंतंविजानामिसर्वेषांमृगपक्षिणां ततस्तृतीयोप्यवददहंखड्ग-
धराभिधः क्षत्रियःखड्गयुद्धेनजीवेनान्येनकेनचित् चतुर्थश्चाब्रवीज्जीवदत्तोहंचद्विजोत्तमः गौरीप्रसा
दविद्याभ्यांजीवयामिमृतांस्त्रियं: एवमुक्तवतांतेषांशूद्रविट्क्षत्रियास्त्रयः रूपंशौर्यंबलंचैवशशंसुःस्वय
गात्मनः ब्राह्मणोरूपवर्ज्जंतुबलशौर्य्यंशशंससः ततोमहावराहःस्वंक्षत्तारमवदन्नृपः नीत्वाविश्रामयैतां
स्त्वंसंप्रतिस्वगृहेखिलात्: तच्छ्रुत्वातत्रतथेत्युक्त्वाक्षत्तातामनयद्गृहं ततोब्रवीत्सराजातामनंगरतिमात्मजां
एषांचतुर्णांवीराणांपुत्रिकोभिमतस्तव: श्रुत्वैतत्पितरंतंसाप्याहानंगरतिस्तदा चतुर्णामपिचैतेषांनैकोप्यभि-
मतोममा शूद्रश्चवायकश्चैकः किमयतोस्यकिंगुणैः वैश्योद्वितीयःपश्वादिरुतैर्ज्ञातैश्चतस्यकिं: ताभ्यांकथ
महंदद्यामात्मानंक्षत्रियासती तृतीयस्तुल्यवर्णोमेभवतिक्षत्रियोगुणी: किंतुसेवोपजीवासदरिद्रःप्राण
विक्रयी पृथ्वीपतिसुताभूत्वाकथंस्यांतस्यगेहिनी: चतुर्थोब्राह्मणोजीवदत्तोप्यभिमतोनमे सविरूपोवि
कर्मस्थःपतितोवेदवर्ज्जितः सतेदंडयितुंयुक्तःकिंतुतस्मैददामिमां वर्णाश्रमाणांधर्मस्यत्रातात्वंतातर

राम
११

क्षिता खड्गभृताद्यनृपतेर्द्धर्मभृत्प्रशस्यते खड्गभृत्सहस्राणांधर्मभृत्रोभवेद्यदि इत्याद्युक्तवतीमेतांसुतामंतः
पुरंनिजं विसृज्यचसमुत्तस्थौस्नानाद्यर्थंसभूपतिः द्वितीयेह्निचतेवीराग्रहाद्धूत्तुर्विनिर्गताः बभ्रमुर्नगरेत
त्रचवारोपिसकौतुकाः तावच्चंपकवल्लीनामात्रव्यालवारणः भग्नालानोजनमर्द्दनशालायानिर्गतोब
हिः सोप्यधावच्चतानूदृष्ट्वावीरान्मत्तमहागजः तेचापितस्याभिमुखाःप्रधावन्नुद्यतायुधाः ततःखड्गधराख्योय
स्तन्मध्येक्षत्रियःसतानू अन्यान्निवार्य्यवीनेकोगजमभ्यापपाततं लुलावचकरंतस्यगर्ज्जितोग्रप्रसारितं
एकेनापिप्रहारेणाविसंकटंडावहेलया पादमध्येचनिर्गत्यदर्शयित्वाचलाघवं प्रहारंचददौपृष्ठे द्वितीयंत
स्यदंतिना तृतीयेनचविच्छेदतस्यपादावुभावपि ततोमुक्तारटिर्हस्तीसपपातममारच तंदृष्ट्वाविक्रमंतस्यजा
नःसर्वेविसिस्मिये राजामहावराहस्तद्बुध्वाचिन्तीयतेस्मचः अन्येद्युःसगजारूढोम्रगयायैन्नपोययौ वीराःख
ड्गधराद्यास्तेचवारोपितमन्वयुः तत्रव्याघ्रमृगक्रोडीन्ससैन्योराजन्निघ्नति अधावत्कुपिताःसिंहाःश्रुतवारणबृं
हिताःअभ्यापतंतमेकंचसिंहंखड्गधरोथमः एकेनतीक्ष्णनिस्त्रिंशप्रहारेणाद्विधाकरोत् द्वितीयंसगृहीत्वैवचरणेवा १३
मपाणिनाः आस्फोट्यभुतलेसिंहंचकारगतजीवितं भाषाज्ञोजीवदत्तश्चपंचऊदिकएवच एकैकस्सिंहमेकैकंतथै
वास्फोटयद्भुवि एवंक्रमेणराज्ञस्तेपश्यतःपादचारिभिः लीलयाबहवोवीरैःसिंहव्याघ्रादयोहताः ततःसविस्मयस्तु

वृं०क०९
१२
12

ष्टः त्तता खेटस्स भूपतिः विवेश स्वपुरं तेपि विराः क्षत्रुर्यहंययुः सच राजा प्रविश्यांतःपुरं श्रांतो पितत्क्षणं तत्रैवाचाना
ययामास तामनंगरतिं सुतां आख्यायते बांवीराणामेकैकस्य पराक्रमं आखेटके यथावृत्तं तामुवाचातिविस्मितां।
पंचकृट्टिकभाषाज्ञावसवर्णावुभावपि विप्रोपि जीवदत्तश्चेद्रूपहीनो विकर्मकृत् तद्वन्नियस्य दोषोस्ति तस्य खड्ग-
धरस्यकः शुश्रमाणसुरूपस्य बलविक्रमशालिनः येनहस्ती हतस्ताद्दृग्यः पिनष्टि च भूतले गृहीत्वा पादतः सिंहान्
खड्गेनान्यान्निहंति चः हरिः सेवकश्चेति दोषस्तस्योच्यते यदि अहं तं सेव्यमन्येषां करिष्यामीश्वरं क्षणात् तः तं तं दृष्टणि
स्वभर्त्तारं यजिते पुत्रि ते चतैः इत्युक्ता तेन सानंगरतिः पित्रा जगाद तं तद्यानीतेषु सर्वेषु तेषु वीरेषु विहत्वया गणकः
पृष्ठ्यतां तात वत्स्यत्यामः किं ब्रवीति सः एवं तयोक्तः सन्नृपो वीरानानाय्य तत्र तान् तन्नं निधो सानुरोधः पप्रच्छ गणकं स्वयं।
पश्चानंगरतेषां मध्ये केन समं मिथः अस्यानुकूल्यं लग्नश्च तस्याः स्याच्च कदा शुभः तच्छ्रुत्वाप्य च नक्षत्र स्तेषां स गण-
कोत्तमः गणयित्वा चिरं कालं राजानं तमभाषत नचकुप्यसि मे देव स्फुटं विज्ञापयामि तत् अस्ति त्वद्दुहितुर्नैषां मे-
केनाप्यनुकूलता नचेहास्ति विवाहोस्या एषा शापच्युता त्रयत् विद्याधरी स शापोस्यास्त्रिभिर्मासैर्निवर्त्स्यतिः तस्मान्मा
सत्रयं ता~त्प्रतीक्षस्व तामभीद्दृहः नैषा स्वलोकं याता ता चेत्तत एतद्भविष्यति एतन्मौहूर्त्तिकस्यास्य वचः सर्वेपि ते त्रते श्र राम
द्दधुस्ते च तत्रासन्वीरा मासत्रयं ततः गते मासत्रये राजा तान्वीराणां एकं वदं स्वाग्रमानाययामास तामनंगरतिं च सः। १२

दृष्ट्वाचाधिकसौंदर्य्यमकस्मात्तांसुतांनृपः जहर्षगणकस्तांतुप्रासकालाममन्यत इदानींब्रूहियुक्तंतेहिमासात्र
योगताः इतियावद्वतंराजागणकंपृछतिस्मसः तावजातिंनिजांस्मृत्वासानंगरतिरानने आछायखोत्तरीयेनमा
नुषींतांतनुंजहौ एवमेवस्थितांकिंस्विदितिराज्ञास्वयंमुखं यावदुद्घाट्यतेतस्यास्तावत्सादृदृशेमृता काष्टंत्व
तेत्रभ्रमराविवर्णवदनांबुजा हंसमंजुस्वरोन्मुक्तापद्मिनीवहिमाहता ततःसद्यस्तछोकेवज्रपाताहतोभुविः
भूभृन्यपातनिश्चेष्टस्त्वपक्षछेदमूर्छितः राज्ञीपश्चारतिःसापिव्यामोहंपतितायथौ भ्रष्टाभरणपुष्पाक्षिमिभभग्नेव-
मंजरी मुक्ताक्रंदेपरिजनेतेषुवीरेषुदुःखिषु लब्धसंज्ञःक्षणाद्राजाजीवदत्तमुवाचतं नात्रैषांशक्तिरन्येषामधु
नावसरस्तुतेः प्रतिज्ञातंत्वयानारीजीवयामिमृतामिति यदिविद्याबलंतेस्तितज्जीवयसुतांमम दास्यामितुभ्य
मेवैतांविप्राययासजीवितां इतिराज्ञोवचःश्रुत्वाजीवदत्तोभिमंत्रितैः अभ्युक्ष्यतोयैस्तांमार्य्यपुत्रीभार्य्यामिमां
जहौ अट्टाट्टहासहसितेकरंकमालाकुले दुरालोके चामुंडेविकरालेसाहाय्यंमेकुरुत्वरितं एवंतेनस्तुतेय
नैजीवदत्तेनसायदा बालानजीवितंप्राप्तविषण्णःसोब्रवीत्तदा दत्तापिविंध्यवासिन्याविद्यामेनिष्फलागताः
तदेतेनसहास्येनकिंकार्यंजीवितेनमे इत्युक्त्वादेवदत्तःस्वंशिरश्छेत्तुंमहासिना यावत्प्रवर्त्ततेतावदुदगाद्भारती
दिवः भोजीवदत्तमाकार्षीःसाहसंशृणुसंप्रति एषानंगप्रभानामसताविद्याधरकन्यका पित्रोःशापेनमानु

बृ०कं०९
१२
13

ष्यमियंतंकालमागता त्यक्त्वाद्येतांतनुंयातास्वलोकंस्वतनुंश्रिता: तद्विंध्यवासिनीमेवगत्वाराधयतांपुन: त
त्प्रसादादिमांप्राप्यस्यपिविद्याधरीसती नचैवादिव्यभोगस्थाशोच्याराज्ञोस्यनापिते इत्युदीर्य्ययथातत्वंदिव्या
वाग्विररामसा तत:सुतायाःसंस्कारंत्ववाराजाजहौशुचं: सदारोपिययुस्तेन्येत्वयोवीरायथागतं जीवदत्तस्तु
जातार्त्योगत्वातांविंध्यवासिनीं तपसाराधयामास— म्रेसाव्यादिदेशतं: उष्टातवाहमुक्तिप्रश्रणुचेदंब्रवीमि
ते अस्तिवीरपुरंनामनगरंतुहिनाचले विद्याधराधिराजोस्तिसमरोनामतत्रच: तस्यानंगवतीदेव्यासुतानंगप्र २५
भाजनि: सारूपयौवनोत्सेकान्नैच्छत्किंचितातिंयदा तदातिदुर्ग्रहोत्कुद्धोपितरौशपत:सुतां मानुष्यंव्रजतत्रा
पिनभर्तृसुखमाप्स्यसि: कन्यैवषोडशाब्दांतांत्यक्त्वातनुमिहेष्यसि मर्त्योविरूपभावीत्वत्खड्गसिद्धोयस्तेपति:
मुनिकन्याभिलाषेणाशापान्मानुष्यतांगत: अनिच्छंतीमपित्वांचमर्त्यलोकंसनेष्यसि त्वयातस्यवियोगोत्र
भविष्यत्यविनीतया: सर्वजन्मनितनाष्टोहृताहिपरायोषित: तेनाष्टजन्मभोगार्हदु:खंसोनुभविष्यति: त्वं
चात्रजन्मन्येकस्मिन्नष्टानामिवजन्मनां दु:खंप्राप्स्यसिविद्यानांभ्रंशेनमनुजीत्वता सर्वस्यैवहिपापिष्टसंप
र्क:पापभागद: समपाप:पुनस्त्रीणांभर्त्रापिपापेनसंगम: नष्टस्मृतिर्वहूंश्चात्रपतीन्प्राप्स्यसिमानुषान् त्व
योचितवराद्वेषविग्रहोविहितोयत: योयाचतसमानस्त्वांसुचरोमनेप्रभ: भूत्वासमानुषोभूमरदंतेभावीय राम १२

तिस्तव ततस्त्वंशापनिर्मुक्तास्वलोकंपुनरागता तमेवबधुचरीभूतंसंप्राप्स्यसुचितंपतिं तदेवंपित्रशासासाभूता
नंगरतिःक्षितौ प्राप्तास्यपित्रोर्निकटजातानंगप्रभापुना अतोवीरपुरंराज्ञाजित्वाततस्त्वितरंगणेः जानंतमपिकौ
लीनरक्षिणांतामवाप्नुहि इमंगृहाणखड्गंचयेनहस्तगतेनते गतिर्भविष्यत्याकाशेकिंचाजेयोभविष्यसि इत्यु
क्त्वार्पितखड्गासातस्यदेवीतिरोदधे सचप्रबुधेदिव्यंखड्गंहस्तेददर्शच अथोत्थायसहृष्टात्माजीवदत्तोर्चितां
विकाः तत्प्रसादामृताप्यायशांताशेषतपःक्लमः खड्गहस्तःखमुत्पत्यपरिभ्रम्यहिमालयं प्राप्यवीरपुरस्थितंस
मरंधुचरेश्वरं तेनयुद्धजितेनाथप्रदत्तांपरिणीयसः तामनंगप्रभांभेजेदिव्यांसंभोगसंपदं किंचित्कालंस्थितः
श्वावश्वशुरंसमरंसतः जीवदत्तोजगादैवतांचानंगप्रभांप्रियां मनुष्यलोकंगगमस्तंप्रत्युक्तेतिस्मियतूः प्रा
णिनांहिनितनष्टापिजन्मभूमिःपराप्रियां एतच्छुत्वावचस्तस्यश्वशुरःसोन्वमन्यतः साचानंगप्रभातत्रवारदनुमेन्ये
विजानती अथांकोपात्तयात्साकमनंगप्रभयातया जीवदत्तःसनभसासमर्त्यलोकमवातरत् दृष्ट्वाचाम्यमे
कंचपर्वतंसाजगाददतं श्रांतानंगप्रभाक्षिप्रमिहविश्राम्यतामिति ततस्तथेतितत्रैवसोवतीर्य्यतयासह चका
राहारपानादितत्रद्धिघाप्रभावजं ततोनंगप्रभाजीवदत्तोसौविधिवोदितः तामुवाचप्रियेकिंचिन्मधुरंगायन
तांत्वया तच्छुत्वागातुमारेभेसाभक्त्याधूर्जटेस्तुतिं तेनतज्जातशब्देनसोथनिद्रामगाद्द्विजः तावदास्वैटिकश्रां

तोनिर्जरांभोभिलाषुकः राजाहरिवरोनामपथातेनकिलाययौ सतेनगीतशब्देनश्रुतेनहरिणोयथा आकृ
ष्टोभ्यापतत्तत्र प्राणानुन्मुच्यकेवलः शकुनैःसर्वमाख्यातशुभोपश्यत्सभूपतिः तामनंगप्रभांसत्यां अनंगस्यप्र
भामिव तद्गीतरूपाभ्यांनीतंतस्यविहस्ततां निर्बिभेदयथाकामंहृदयंमदनःशरैः सापितंवीक्ष्यसहसासु
भगंपुष्पधन्वनः पतितागोचरोसाप्रभाक्षणमचिंतयत् कोयंकिमयमुन्मुक्तपुष्पचापोमनोभवः किं
मूर्तोगीततुष्टस्यशर्वस्यानुग्रहोमयि इतिसंचिंत्यपप्रच्छसातंमदनमोहिता कस्त्वंकथंवनंचेदमागतोस्युच्यता
मिति ततोयथागतोयःसमसर्वतस्यैशशंसतत् सराजातामथापृच्छकैत्वंसुंदरिशंसमेः व्यञुसुसस्थितात्रा
यमेषकःकमलानने इतितंपृष्टवंतंचसंक्षिप्येणजगादसाः अहंविद्याधरीखड्गसिद्धश्चैषपतिर्मम दृष्टमात्रे
पिजातास्मिसानुरागाधुनात्वयि तदेहितावदूरावस्त्वदीयंनगरंद्रुतं यावत्प्रबुध्यतेनायंतत्रवक्ष्यामिविस्तरात्।
श्रुत्वैतत्तद्वचोराज्यप्रतिपद्यवथेतिसः त्रैलोक्यराज्यसंपत्तिहर्षंहरिवरोदधौ नृपमंकेगृहीत्वैमंगगणमुत्पत्यत
विजवात् इत्यनंगप्रभासांतःसत्वरासममचिंतयत् तावच्चभ्रष्टविद्यातद्भर्तृद्रोहेणचेतसा स्मरंतीपितृशापंच
विषादंसहसाययौ तद्दृष्ट्वाकारणंपृष्टासराजातामभाषत नविषादस्यकालोयंप्रबुध्येतैषतेपतिः दैवायत्तं राम
चवस्त्वेतद्गोचिनुनार्हसिप्रिये कोहिस्वशिरसःछायांविधेश्चोलंघयेद्धृतिं तदेहियामइत्युक्त्वातांसमाश्वसित १४

तद्गिरिं अंकेहरिवराश्वकेराजानंगप्रभांद्रुतं ततोनिधनंलक्षैवत्र्युष्टोगवाजवात्ततः राजास्ववोहस्वार्थसभ्य
त्यैरभिनंदितः तेनस्वनगरंप्राप्यसमनशीघ्रगामिना रथेनरमणीयुक्तैःप्रजानांदत्तकौतुकः स्वनामलांछने
तस्मिन्सोनंगप्रभयातया सहदिव्यसुखस्तस्थौततोहरिवरोन्टपः साप्यनंगप्रभातत्रैवासीत्तदनुरागिणी वि
स्मृत्यस्वप्रभावंतंसर्वेशापाविमोहिताः अत्रांतरेसतत्रात्रौजीवदत्तोनकेवलं प्रबुद्धोनैक्षतानंगप्रभांयावस्व
मप्यसि क्वसानंगप्रभाकष्टंक्वसखड्गोपिकिंनुतत् हृतावागता सा किंवातौनीतौद्वावपिकेनचित् इत्यु
द्भ्रांतोबहूनूर्ध्वान्वितक्रोशदिनत्रयं गिरिंतंविचिनोतिस्मदह्यमानःस्मराग्निना ततोवतीर्यचिन्वानोव
नानिदिवसान्दश सबभ्रामनचापश्यत्तस्याःपादमपिक्वचित् हादुर्जनविधेत्वद्वात्सादवापिकथंवयाः स्व
द्गसिध्यसहहृताप्रियानंगप्रभामम इत्याक्रंदन्निराहारोभ्रमन्नेकमवाप्तवान् ग्रामंतत्रविवेशैकमाढ्यं
द्विजगृहंवसः गृहिणीतत्रसुभगासुवस्त्रावोपवेश्यतं आसनेप्रियदत्ताख्यस्वचेटीःशीघ्रमादिशत् व्रती
तंजीवदत्तस्यपादौक्षालयतास्यहि निराहारस्यविरहाद्दिनमद्यत्रयोदशं तच्छ्रुत्वाजीवदत्तोंतर्विस्मितोवि
ममर्शचइहानंगप्रभाप्राप्तासाकिंकिमेषांचयोगिनी इतिध्यायन्नधौतपादोभुक्तेतदत्तभोजनः प्रणतःप्रि
यदत्तांतामभ्येत्याप्रच्छतिस्मसः एकंब्रूहिकथंवेत्सिमद्वृत्तांतमनिंदिते द्वितीयंचापिकथयखड्गोपक्वमेग

तौः तच्छ्रुत्वा तमवोचत्सा प्रियदत्ता पतिव्रता भर्तुरन्यो न मे चित्ते स्वप्नेपि क्रुद्ध ते पदं पुत्र भ्रातृसमानन्यान्पश्या
मि पुरुषानहं नव मेऽनर्चितो यातिकदाचिद तिथिर्गृहात् तत्प्रभावेन जानामि भूतं भव्यं च भाविचः साचानंग
प्रभानीता राज्ञा हरिवरेण तैः सुसेव्य यिविधैर्योगा स्वमार्गगामिना तदा गीता त्वष्टोपयाते न स्वनाम पुरवासिनाः
सा च शक्या न ते प्राप्तुं सहिराजा महाबल सायुनस्तमपित्यक्त्वा कुलटान्यत्र यास्यति त्वं च देवी प्रादात्तेन तत्प्राप्त्यै तद्वि
धायसः तस्यां हृतयां दिव्यव्रताद्देव्या एवांतिकं गतः किं च देव्यैव नेनंगप्रभाशाया पवर्णाने स्वप्ने भावियदादिष्टं
तत्कथं विस्मृतं तव तदेषभवितव्येर्थे व्यामोहस्तेद्य यैवकः पापानुबंधं मुंचेमं भूयो भूयोति दुःखदं किं वाधुना
तव तया पापया न्यानुरक्तया मानुषीभूतया भ्रातस्त्वद्द्रोह भ्रष्टविद्यया इत्युक्तः सतया साध्व्या त्यक्त्वानंगप्रभा
स्पृहः तत्रापल्लविरक्तात्मा जीवदत्तो जगाद तां शांतस्तद्य च सा मोहः सत्येनांबामुनामम कामं न श्रेयसे कं
स्यसंगमः पुण्यकर्मभि सर्वपापवशादेतद्दुःखमापतितं मम तच्छमनाय यास्यामि तीर्थान्युज्जितमत्सरः कामेनं
गप्रभादेतो वैरेणार्थः परैः सह जितक्रोधेन सर्वे हि जगदेतद्विजीयते इति यावत्स वक्त्यत्र तावत्तस्याः पतिगृहे
न्नाययौ प्रियदत्ताया धार्मिको तिथिवत्सलः तत्रातिथ्येन तेनापि त्याजितो दुःखमत्रसः विश्रम्य तीर्थयात्रायै
प्रायाद्वाप्रब्यतावुभौ ततः क्रमेणतीर्थानि श्रद्धयां स्वर्वाणि सोभ्रमतः विसोढानेककांतारकष्टो मूलफलाशनः

भ्रांत तीर्थश्चतामेव सययौ विंध्यवासिनीं तत्र ते पेतपस्तीव्रं निराहाराः कृशास्ततो तपस्तुष्टा च सा साक्षादुवाचैनां-
तमं विकाः उत्तिष्ठ पुत्रयूयं हि चत्वारो मामका गणाः पंचमूल चतुर्वक्त्र महोदर मुखास्त्रयः त्वं चतुर्थश्च विकटव
दनाख्यो गणोत्तमः ते यूयं जातु गंगायां विहर्तुं पुलिनं गता तत्रस्तां तीचयुष्माभिर्दृष्टैकामुनिकन्यका चाप
लेखेति कपिलजटाख्यस्य मुनेस्सुता प्रार्थ्यते स्म च सर्वैः सा भवद्भिर्मदनातुरैः कन्याहमपयातेति तयोक्ते तेत्रयो
परे तूष्णीमासंस्त्वया सा तु हठगृह्याहावगृह्यत क्रंदति स्म च सा तात तात त्रायस्व मामिति तच्छ्रुत्वा निकटस्थोत्र स-
क्रुद्धो मुनिरागमत् तं दृष्ट्वा सा त्वया मुक्ता ततो युष्मांश्च शापसः मनुष्ययोनिं पापिष्ठाः सर्वे यातेति तत्क्षणं प्रार्थितः
सोथ शापांतमेवं वो मुनिरभ्यधात् यदा नंगवती राजासुता युष्माभिरर्थिता गता वैद्याधरं लोकं मोक्ष्यध्वमीत
दास्त्रयः त्वं तु विद्याधरीभूतां प्राप्य तां हारयिष्यसि ततः प्राप्स्यसि विकटवदन व्यसनं महत् चिराच्च देवीमाराध्य शापाद
स्मादिमोक्ष्यसे त्वयास्याश्चापलेखायाहस्तस्पर्शो यतस्ततः परदारापहारोत्थं पापमस्ति च ते बहु इति ये मद्गणास्त्रयः शप्ता
स्तेन महर्षिणा ते य जाताश्चत्वारः प्रवीरा दक्षिणापथे पंचऊदिकमाषाङ्गो यो तौ खड्गधरश्चयः सखायस्ते त्रयस्त्वं तु
चतुर्थो जीवदत्तक ते च त्रयो नगरतो प्रयाता तायां निजं पदं इहागत्यैव निर्मुक्ता मत्प्रसादेन शापतः त्वया चाराधिता
स्म्यद्य तत शापक्षयश्चते तदाग्नेयीं गृहीत्वेमां धारणां स्वतनुं त्यज अच्छजन्मोपभोग्यं च यातकं तत्सत्त्वं दह इत्युक्त्वाधा

दृ०ल्क०८
१६
16

रणां दृष्ट्वा देवी तस्य तिरोदधे समर्त्यदेहं यापं च वद्गृह्य धारणं याततया जीवदत्तश्चित्राछापमुक्तो जज्ञे गणोत्तमः देवानां-
मप्यहो येन सुमहानू क्लेश एव सः पात्रस्त्रीसंगमो ळे नहा हान्येषां तु का गतिः एवं च स तत्र सानंगप्रभा हरिवरे पुरे राज्ञो
हरिवरस्यांतःपुराणां प्राप्य मुख्यतां स च राजा तदेकाग्रमनास्तस्थौ दिवानिशं स्वमंत्रिणि सुमंत्रे च राज्यन्यस्तराज्यमहा-
भरः एकदा तस्य राज्ञश्च निकटं मध्यदेशतः आगाल्लब्धवरो नाम नाट्याचार्यो नवः ततः स दृष्टकौशलस्तेन भूभृ-
ता वाद्यनाट्ययोः संमान्यांतःपुरस्त्रीणां नृत्ताचार्यो व्यधीयत तेनानंगप्रभा नृत्ते प्रकर्षं प्रापिता तथा नृत्यत्यपि
सपत्नीनां स्पृहणीया भवेद्यथा सहवासश्च तस्याश्च नृत्तशिक्षारसादपि नाट्याचार्यस्य चानंगप्रभाभूदनुरागि-
णी तस्याश्च रूपनृत्ताभ्यामात्तचेतसः शनैरहो नाट्याचार्योऽपि कामेन किमर्थं तानृत्यत विजने चैकदानंगप्रभा
सा नाट्यवेश्मनि प्रसह्य नाट्याचार्यं तमुपागाद्रतलालसा सुरतांते च सा त्यक्तं सानुरागा जगाद तं त्वया विना धु-
नाहं स्थातुं शक्नोम्यपि क्षणं राजा हरिवरश्चैतद्बुध्वा नैव क्षमिष्यते तदेह्यन्यत्र गच्छामो यत्र राजा त बुध्यते अस्ति
हेममयो भूरिदं धनं च तव भूभृता नाट्यतुष्टेन यद्दत्तमस्ति चाभरणं मम तत्तत्र व्रजितं यामस्तत्र स्थामो यत्र निर्भयाः।
एतत्सतद्वचो हृष्टो नाट्याचार्योऽन्वमन्यत ततः पुरुषवेषं सा तत्त्वानंगप्रभा ययौ नाट्याचार्यगृहं वेद्यां सह सुत्रि-
ग्ध्ययैकया ततस्तद्वै वतेनो श्रुप्यष्टार्पितधनर्द्धिना साकं सा तुरगारूढा प्रायान्नाट्योपदेशिना आदौ वैद्याधरी ल

राम
१६

क्ष्मीत्यक्त्वा राजश्रियं पुनः शिश्रिये चारणर्द्धिं साधिकृत्स्त्रीणां चपलं मनः गत्वा च नाद्याचार्येण रतनानंगप्रभा सह दूरं सा-
नगां प्राप वियोगपुरसंज्ञकं तत्र तत्सहितां स्थितो सुखं सा सोपि लब्धया तया लब्धधवा स्वां स्वां सत्यां सेने नदाग्रणीः तावच्च
तां गतां क्वापि बुद्ध्वानंगप्रभां प्रियां राजा हरिवरः सोभूद्दहव्याग्येवमुखशुचा ततः सुमंत्रो मंत्रीतमुवाचाश्वासयन्नृपं ।
देव किं नानुवेत्सि त्वं पर्यालोचय तत्स्वयं खड्गविद्याधरं त्यक्त्वा पतिं वां दृष्टमेवयाः उपाश्रिता कथं तस्याः स्थैर्यं स्याच्च
य्यपि प्रभो लब्धुं किः चिंडही वा सौगता सद्वस्तु निस्पृहाः तृणारत्नशलाकेव तृणादप्यनुरागतः नाद्याचार्येण सा नूनं-
नीता सचनदृश्यते संगीतकगृहे प्रातस्तौ स्थितौ इति वश्रुतं तद्देववदकस्तस्यां जानतोपितवग्रहः विलासिनी हि स-
र्वस्य संध्येव क्षणरागिणी इत्युक्त्वा मंत्रिणा सोथ विचारपतितोन्नृपः अचिंतयदहो सत्यमुक्तं मे सुधियामुना पर्यंत
विरसा कष्टा प्रतिक्षणविवर्तिनी भवस्थितिरिवानित्यसंबंधा हि विलासिनीः पतितं मज्जयंती सुदर्शितोत्कलिका सुचः
प्राज्ञः पतत्यगाधासु तुच्छस्त्रीषु च नदीषु च व्यसनेषु निरुद्वेगा विभवेष्वव्यगर्विताः भयेष्वकातराये च ते धीरास्तैर्जितं ज-
गत्ः इत्यालोच्य शुचं त्यक्त्वा नं त्रिणां वचनेन साः स्वदारेष्वेव संतोषं राजा हरिवरोव्यधात् साप्यनंगप्रभा तत्र वियोग
पुरनामनि नाद्याचार्ययुता यावत्किंचित्कालं स्थिता पुरेः तावत्तस्यात्र संजज्ञे नाद्याचार्यस्य दैवतः यूना सुदर्शनेना-
त्र द्यूतकारेण संगतिः तेन द्यूतहृताशेषधनो नंगप्रभाग्रतः ततः सुदर्शनेनात्र नाद्याचार्यो चिरेणसः तद्रोधादि-

बृं०क्रे०८
१७
17

वनिश्रीकंत्यक्त्वानंगप्रभाथतः सासुदर्शनमेवैतंप्रसह्याशिश्रियत्पतिं नष्टदाराधनःसोथनाथाचार्योप्रतिश्रयः
वैराग्यात्तपसेबद्धजटोगंगातटंययौ साप्यनंगप्रभातेनद्यूतकारेणसंगता सुदर्शनेनतत्रैवतस्थौनवनवप्रिया
एकदासपतिस्तस्यास्तस्करैश्चसुदर्शनः मुषिताशेषसर्वस्वःप्रविश्यराजनीत्ततः ततस्तांद्रविणाभावदुःस्थितामनुता
पिनीः दृष्ट्वासुदर्शनोनंगप्रभामिदमुवाचसः हिरण्यगुप्तनामायःसुहृन्मेस्तिमहावणिक् तत्सकाशाद्धनांकिंचिदे
ह्यधमर्गयामहेः इत्युक्त्वादैवहतधीस्तगत्वैवतयासह तूर्णांहिरण्यगुप्तंतंवणिग्मुख्यमयाचत: सावानंगप्रभांदृष्ट्वाव-
णिक्साप्यपिचतंतदा अन्योन्यसाभिलाषौतौबभूवतुरुभावपिः ऊचावचैवंसवणित्तंसुदर्शनमादरात् प्रातर्दास्येहि
रण्यंवामद्यैहैववत्तुभुज्यतां तत्श्रुत्वान्यादृशंभावमुपलक्ष्यतयोर्द्वयोः सुदर्शनोब्रवीन्नाहंभोजनेप्यपदुःस्थितः वणि
क्पतिस्ततोवादीत्तर्हित्वद्वनितासखेः भुक्त्वाप्रथममस्माकमेषाहिगृहमागता इत्युक्तस्तेनतूष्णींसबभूवकितवोपि
सन् सचानंगप्रभायुक्तोययावभ्यंतरेवणिक् तत्रचक्रेतयासाकंपानाहारादिनिर्वृतं अतर्कितोपनतयालसन्मद
विलासया सुदर्शनःसतस्याश्चनिर्गमंप्रतिपालयन् वहिस्थितसततद्भृत्यैर्हृचेतत्योरितैस्ततः भुक्त्वागृहगतासेतिनि-
र्यातीनत्वयेक्षिताः तत्वयापिकिमद्यापिक्रियतेगम्यतामिति सांतस्थितानर्निर्यातानयास्यामीतिसोब्रवीत् द्वा
पादप्रहारांस्तैस्तद्भृत्यैर्निरकाल्यत ततःसुदर्शनोगत्वादुःखितःसमचिंतयत् कथंमेवणिजादात्तमित्त्रेणाप्यमुनाहृताः।

राम
१७

इहैवोपनतंवामेस्वपापफलमीदृशं यन्मयात्ततमन्यस्यतद्दिनेनत्तंममः कुप्यामिकिंतदन्यस्मैकोपार्हयस्वक
र्ममे तद्भिन्नभिन्नयेनस्यात्पुनर्ममपराभवः इत्यालोच्यक्रुधंत्यक्त्वागत्वाबदरिकाश्रमं धृतकारस्तदातत्रभव-
द्देहमधात्तपः साचरूपाधिकंप्राप्यप्रियंतंवणिजंपतिं रेमेनंगप्रभाभृंगीपुष्पात्पुष्पमिवागता क्रमेणतस्यसा-
चाभूद्वणिजोविपुलश्रियः स्वामिनीसानुरागस्यप्राणेष्वपिधनेष्वपि राजाचवीरबाहुश्चतत्रस्थामेकसुंदरी बुध्वा
पिधर्ममर्य्यादांरक्षन्नैवजहारतां दिनेषतव्ययैःसोभूद्वणिगल्मीभवद्धनः म्लायतिश्रीकुलस्त्रीवगृहेबंधक्यधिष्ठि
तेः ततःसुवर्णभूम्याख्यंद्वीपंसंभृतभांडकः हिरण्यगुप्तःसवणिक्प्रस्थितोभूद्वणिज्यया: वियोगभीत्याचादाय-
तामनंगप्रभासह व्रजन्पथिक्रमात्प्रापसमासन्नपुरंपुरं तत्रसागरवीराख्योवास्तव्योधीवराधिपः नगराभोधिनि-
कटेतस्यैकोमिलितोभवत् तेनाध्विजीविनासाकंसोथ्यगत्वांबुधेस्तटं तदौकितंयानपात्रमारुरोहप्रियासखः त
तोध्वौयानपात्रेणतेनयात्यत्रयातिसः व्यग्रःसागरवीरेणदिनानिकतिचिद्वणिक् एकस्मिन्दिवसेतावज्जलद्विद्यु
ल्लोचनः उग्रःसंहारभयदःकालोमेघउपाययौ सस्थूलचर्यधारेणबलिनावायुनाहतं ततोमज्जितुमारे-
भेयानपात्रंतदूर्मिषु मुक्ताक्रंदेपरिजनेमनोरथइवस्वके: मज्जमानेप्रवहणेकक्षाबद्धोत्तरीयकः वणिग्हिरण्य
गुप्तोसोदृष्ट्वानंगप्रभामुखं हाप्रियेक्कत्वमित्युक्त्वाचिक्षेपात्मानमंबुधौ गत्वाचवीचिविक्षेपात्कांश्चित्प्रापसदैवतः।

वृ०त्के०९८
१८

वणिक्प्रवहणमेकांतां चालंब्यासरोहसः साप्यनंगप्रभा रज्जोबद्धे फलहकोत्करे तेन सागरवीरेण रूढेत्येवाध्यरोह
तः स्वयं वारुह्यत तत्रैव भीतामाश्वासयन्स तां प्लवमानो ययावब्धौ बाहुभ्यां वारि विक्षिपन् क्षणात्प्रवहणे लग्ने नष्टा
18 भे३ भ्रमं वन्नमग्नः साधोप्रशांतकोपस्य तुल्योभूस्तिमितोंबुधिः स चारूढः प्रवहणं पंचाहेनानिलेरितः हिरण्यगुप्तः प्रा
पाब्धिकूलं दैवाद्वणिक्ततः अननीर्ष्यंतटं सोथ प्रियाविरहदुःखितः अशक्यप्रतिकारं च मत्वा विधिविचेष्टितं ग
त्वाशनैः स नगरं बध्मधाराशयोध्यति हिरण्यगुप्तो भूयोर्थमुपार्ज्यास्ते स निर्वृतः सा त्वनंगप्रभैकाहश्चित्रं फलहका
कास्थिता तेन सागरवीरेण प्रापिताम्भोनिधेस्तटं तत्राश्वास्य च नीताभूद्वीवरेण तेन सा तत्सागरपुरं नाम नग
रं भवनं निजं तत्र राजसमश्रीकं वीरं प्राणप्रदायिनं सुयौवनं सुरूपं च विचिंत्याज्ञाविधायिनं तमेव चक्रे सा
नंगप्रभा दाशपतिं पतिं न स्त्री चलितचारित्रा निम्नोन्नतमवेक्षते ततः कैवर्तपतिना तेन साकं मुवास सा त
द्वेश्मन्युपभुंजाना तत्समृद्धिं तदर्पितां एकदा सा प्रहर्म्यायादपश्यड्ध्ययातयाः यांतं विजयवर्माख्यमभ्यंक्ष
त्रियपुंगवं रूपलुब्धावतीर्य्यैव तमुवेत्यब्रगादसाः दर्पीनात्तेष्टचित्तां मां भज प्राणयिनीमिति स वाभिनंद्यह
ष्टस्तामाकाशपतितामिव गृहीत्वा निजगाम स्वं गृहं त्रैलोक्यसुंदरी सोथ सागरवीरस्तां बुध्वाक्वापि गतां प्रियां
त्यक्त्वा सर्वतनुं त्यक्तुं तपसा सुरनिम्नगां ययागात्तत्कथं माभूद्दुःखं तस्य तथाविधं करास्सवंकृता दृश्या विद्याधर्या राम १८

दिसंगमः साचानंगप्रभातेनसमं विजयवर्म्मणाः तस्थौतत्रैवनगरेयथासुखमनर्गला: ततःकदाचित्तत्रत्य:
समारूढःकरेणुकः राजासागरदत्ताख्योनिरगाद्भ्रमितुंपुरं स्वनामसंज्ञंसुकृतंसपश्यंस्तत्पुरंनृपः तेनाययौयथा
तत्रगृहंविजयवर्म्मणः बुध्वाचन्द्रपमायांतंतद्दर्शनकुतूहलात् आरुरोहात्रसानंगप्रभाहर्म्यतलात्तदा: दृ
ष्ट्वैवसातंराजानंतथाभूतदशायया हृताद्राजाकरेणुस्कंहस्त्यारोहमभाषत भोहस्त्यारोहनैवाहमारूढाजा
तुहस्तिनं तदारोहयमामत्रवीक्ष्येतावक्रियन्मुखं तद्बुध्वाघोरणोतस्मिन्राजाननविलोकिनी राजादर्शिता
मिंदोर्दिवःकांतिमिवच्युतां पिबंश्चतामनृप्तेनचकोरइवचक्षुषा नृपस्तत्प्राप्तिवद्धांख्योहस्त्यारोहमुवाचसः
नीत्वाकरेणुनिकटंप्रस्याप्यामनोरथं आरोपयेंदुवदनामेतामत्राविलंबितं इतिराज्ञोदितेतेनहस्त्यारोहेणाढौ
किता अधस्तात्तस्यहर्म्यस्यतत्रागांसाकरेणुका दृष्ट्वातांनिकटप्राप्तांराज्ञःसागरवर्म्मणः उत्संगेतस्यसानंगप्रभा
त्मानमपातयत् कादौसमभर्तृविद्वेषःक्वेषाभर्तृषदृमिता हातस्यापिचरशापेनदर्शितोतिविपर्ययः निपातभीते
वचसाकंठेतंनृपमग्रहीत् तस्यशीमृतसिक्तांगःसोपिप्राप:परांमुदं युक्त्यासमर्प्पितात्मानंपरिचुंबनलालसां तां
सराजागृहीत्वैवजगामाशुस्वमंदिरं तत्रतामुक्तवृत्तांतांतद्देवघ्युचांगतां सचकारमहादेवींप्रविश्यांतःपुरंनृपः
नुध्वाराजहृतामेतामत्यक्षत्रयुवाथसः बहिर्विजयवर्म्माञाराजमृत्पानयोधयत् युद्धेचतत्रतत्याजशरीरमय

वृ·कं·९
१५
19

राज्ञुवः नश्यताविषहं तेहि स्त्रीनिमित्तं पापाभवं किमेतयावराक्याते भजास्माने हि नं दिनं इतीव च सुतास्त्रीभिः सनीतो
भूत्सुतालयं साप्यनंगप्रभा तस्मिन्राज्ञि सागरवर्म्मणि नदीव सागरे स्थैर्यं बबंधानन्यगामिनी भवितव्यबलान्मेने
तेन पत्या त्तत्तार्थता सोपि जन्मफलं प्राप्तं तयामन्यत भार्यया दिनैश्च तस्या राज्ञी सा राज्ञः सागरवर्म्मणः दधे नंग
प्रभा गर्भं काले च सुषुवे सुतं नाम्ना समुद्रवर्म्माणं तं स राजा पिता शिशुं चकार विहितोदारपुत्रजन्ममहोत्सवं क्रम
मात्र वृद्धिमायातं तं सगुणं प्राप्तयौवनं यौवराज्येभिषिंचत्तं सुतं स भुजशालिनं विवाहहेतोस्तस्याथ सूनोः सागर
वर्म्मणः राज्ञः कमलवत्याख्यां सुतामाहारति स्म सः ततो स्वाहायत स्मै च पुत्राय यावर्जितो गुणैः समुद्रवर्म्मणे राज्यं
निजं धारा सभूपतिः सोपि प्राप्यैव तद्राज्यमोजस्वी क्षत्रधर्मवित् समुद्रवर्म्मा पितरं प्रणतस्तं व्यजिज्ञपत् अनु
जानीहि मां तात दिशो जेतुं व्रजाम्यहं अजिगीषुः पतिः भूमेर्निंद्यः क्लीवद्धवस्त्रिया धर्म्या कीर्त्तिकरा सा च लक्ष्मीरिह
महीभुजां या जित्वा परराष्ट्राणि निजाबाहुबलार्जिता किं तेषां तात राजत्वं क्षुद्राणामभिभूतये स्वप्रजामिव वादं
ति मार्जाराइव लोलुपा इत्युचिवांसं तेनोचे पित्रा सागरवर्म्मना नूतनं पुत्र राज्यं ते तत्तावत्त्वं प्रसाधय नास्त्यपुण्यम
कीर्त्तिर्वा प्रजा धर्मेण शासतः अनवेक्ष्य च शक्तिं स्वां युक्तो राज्ञां न विग्रहः वसयद्यपि शूरस्त्वं सैन्यमस्ति च ते बहु
तथापि नैव विश्वास्या जयश्रीश्चपला रणे इत्यादि पित्रा प्रोक्तोपि तमनुज्ञाप्य यत्नतः समुद्रवर्म्मा स ययौ तेजस्वी दि राम
१५

ग्जिगीषया क्रमेणाचदिशोजित्वास्थापयित्वावशंन्नृपान्‌ प्रापहस्त्यश्वहेमादिराशयोनगरंनिजं तत्रपित्रोर्महार्है
र्नानादेशोद्भवैश्चसः चरणौपूजयामासप्रणतःपरितुष्टयोः तदाज्ञयाचप्रददौब्राह्मणेभ्योमहायशाः महार्घ
नानिहस्त्यश्वहेमरत्नमयानिसः तथाचसुततोर्थिभ्योभ्यस्तेभ्यश्चववर्षसः एकोदरिद्रशब्दोत्रयथाभूदर्थवर्जि
तः तद्दृष्ट्वापुत्रमाहात्म्यमात्मनःतततत्पतौ राजासागरवर्मासोमेनेनंगप्रभायुतः उत्सवेनचनीत्वातान्यहा
न्निन्नृपतिःसतं पुत्रंसमुद्रवर्माणमवोचन्मंत्रिसंनिधौ यन्मयापुत्रकर्तव्यंतत्तंतदिहजन्मनि भुक्तंराज्यमुखंदृष्टःप
त्रचयत्तावभवः दृष्टस्त्वंप्राप्तसाम्राज्यःकिमन्यत्प्राप्यमस्तिते तदाश्रयाम्यहंतीर्थयावन्मेध्रियतेतनुः विनश्वरेश
रीरेस्मिन्किमद्यापिगृहेतवः इतीवैषाजरापश्यकर्णमूलेब्रवीतिमे इत्युक्त्वाससुतेनेच्छतापितस्मिन्नृपःततो ययौ
सागरवर्मायप्रयागंप्रियययासहः तमनुव्रज्यपितरंसचागत्यनिजंपुरं समुद्रवर्मास्वंराज्यंयथाविधिशशासत
त् राजासागरवर्मापिसोनंगप्रभयान्वितः प्रयागेतपसादेवंवृषध्वजमतोषयत्‌ सस्वप्नेतमुवाचेदंत्रिपुरारि
र्निशाक्षये तुष्टोस्मितेसभार्यस्यतपसातदिदंशृणु एषानंगप्रभाचत्वंयुवांविद्याधरावुभौ शापक्षयान्निजंल
लोकंप्रातःपुनरागमिष्यथः तच्छ्रुत्वाससप्रबुबुधेराजानंगप्रभायसा तद्वदालोकितस्वप्नातच्चान्योन्यमथोचतुः
ततश्चनृपतिंतंसाहृष्टानंगप्रभाभ्यधात्‌ आर्यपुत्रमयाजातिस्तच्छास्मियास्मृताधुना अहंविद्याधरेंद्रस्यस

मरस्यात्मसंभवा एषानंगप्रभानाम पुरे वीरपुराभिधे पितृशापादिहागत्य विद्याभ्रंशेन मानुषी भूत्वा विद्याधरी साकं
साहं स्मरामात्मनः इदानीं च प्रबुद्धाहमिति यावच्च वक्ति सा तावत्सावततारात्र तत्पिता समरो दिवः नमस्तं ततः सते
नाथराज्ञा सागरवर्म्मणाः उवाच पादपतितां तामनंगप्रभां सुता एहि पुत्रि गृहाणेता विद्याः शापश्च ते त्यतः त्वया-
ष्ट जन्मदुःखं हि भुक्तमेकत्र जन्मनि इत्युक्त्वोसंगमारोप्य विद्यास्तस्यै पुनर्ददौ ततसागरवर्माणां राजानं तम भाष-
तः भवान्विद्याधराधीशो मदनप्रभसंज्ञकः अहं च समरो नाम सुतानंगप्रभा मम प्रदेया पूर्वमेषा च वरैस्तैस्तैरया
च्यतः न च तेषां कमप्यैच्छद्भर्त्तारं रूपगर्विता ततस्तुल्यगुणो नैषा त्वयाप्युक्ते न याचिता विधियोगाच्च न तदा त्वमंप्य
गीत्ततो मया मर्त्यलोकागमाय स्यास्तेन शापमदामहं भूयाथ मर्त्यलोके पि भार्येयमिति रागिणाः संकल्पहर
येध्यात्वावारं गिरिजाधवं योगेन स्पां तनुं त्यक्त्वा ततो वैद्याधरी त्वया ततस्त्वं मानुषो जातो जाता भार्या तवाप्यसौ ।
आगछतमिदानीं स्वं लोकं रक्तौ युवां मिथः इति समरेणास उक्तः स्मृतजातिस्तां तनुं प्रयागजले मुक्त्वा सागरव-
र्मा बभूव मदनप्रभः सद्यः सा पुनरधिगतं विद्यादीप्तानंगप्रभापि तेनैव देहेनान्येव च तौ जाता विद्याधरी जगतिः ।
सानंदो मदनप्रभः स च तदा सा चाप्यनंगप्रभा दिव्यान्योन्यवपुर्विलोकनलसद्गाढानुरागावुभौ सश्रामान्समम
रश्रावेचरायतिः सर्वे समुत्पत्यावं जग्मुर्वीरपुरं सहैव किल ते वैद्याधरं तत्पुरं स तत्र समरो यथाविधि सुताममंग-

प्रभातदैवमदनप्रभश्चचाभूत्ततेतांददौ सचक्षपितपापयासममथैतयाप्रीतयाजगाममदनप्रभःस्वपुरमंत्रवा-
सीसुखं इत्थंस्वदुर्नयविपाकवशेनदिव्याःशापच्युताअवतरंतिमनुष्यलोके मुक्ताफलंतदनुचितंतुनिजांगतिंते-
स्वार्जितेनसुकृतेनपुनःप्रयांति इतिसकथांनरवाहनदत्तस्सचिवान्निशम्यगोमुखात्ः सालंकारवतीकस्तुतोष
चक्रेतश्चदिनकृत्यं ॥ इतिभट्टश्रीसोमदेवविरचितेकथासरित्सागरेऽलंकारवतीलंबकेद्वितीयस्तरंगः ॥ २ ॥
आदितोद्वापंचाशस्तरंगः ॥ ५२ ॥ ततोन्येद्युरलंकारवतीपार्श्वस्थितंतदा नरवाहनदत्तंतंमरुभूतिर्व्यजिज्ञपत्ः
पश्यपश्यवाकोयंदेवकार्प्पटिकस्तव चर्मखंडैकवसनोजटिलःस्नूधूसरः सिंहद्वारादिवारात्रौशीतेवाप्यातपेपि
वा नचलत्येवतत्रास्यकिमद्यापिप्रसीदसिः कालेदत्तंवरंह्यल्पमकालेबहुनापिकिं तद्यावन्म्रियतेनैषतावदस्य
कृपांकुरुः तच्छ्रुत्वागोमुखोवादीसाधूक्तंमरुभूतिना किंपुनर्नापराधोस्तितवदेवात्रकश्चन क्षयोयावन्नवृत्तोहि
पापस्यप्रतिबंधिनः तावद्दानप्रवृत्तोपिदातुंशक्तोविनप्रभुः परिक्षीणेपुनःपापेवार्यमाणोपियत्नतः ईश्वरःप्रद
दात्येवकर्मायत्तमिदंकिल तथाचलक्षदत्तस्यराज्ञःकार्प्पटिकस्यच लक्षदत्तस्यदेवैतांकथामाख्यामितेशृणुः
अभूल्लक्षपुरंनामनगरंवसुधातले तत्रासील्लक्षदत्ताख्यस्त्यागिनामग्रणीर्नृपः लक्षाद्वूनंनदत्तंसजानातिस्मकि
लार्थिने संबभाषेतुयंतस्मैददौलक्षाणिपंचसः तुतोषयस्मैसपुनर्निर्दारिद्र्यंचकारतं लक्षदत्तइतिख्यातंनाम

वृ॰ल॰७
२१

तस्याग्र एव तत् तस्यैको लब्धदत्ताख्यः सिंहद्वारे दिवानिशं तस्थौ कार्प्पटिकश्चर्मखंडैककटिकर्प्पटः सनिबद्धजटः शी
लवर्षग्रीष्मातपोपि वा न चचाल ततः क्षिप्रं स राजा च ददर्श तं तथा तस्य चिरं सत्र तिष्ठतः क्लेशवर्त्तिनः न स राजा
ददौ किंचिद्दातापि सन्नपोपि सन् अथैकदा स नृपतिर्जगामाखेटकाटवीं स च तं लगुडं बिभ्रद्द्रुत्व कार्प्पटिकोयययौ।
तत्र तत्र स सैन्यस्य वाहनस्थस्य धन्विनः व्याघ्रान्वराहान्हरिणान्बाणवर्षेणानिघ्नतः अग्रतः पादचारी सन्स कार्प्प
टिक एव सः जघान लगुडेनैव वराहान्हरिणान्बहून् तं दृष्ट्वा विक्रमं तस्य चित्रं शूरः कियानयं इति दध्यौ स राजा तु
सु६ न तस्मै किंचिदप्यदात् तावेटः स नगरं स्वं वायाविशन्नृपः स च कार्प्पटिकस्तस्थौ सिंहद्वारे स पूर्ववत् कदाचिदेकसी
मांतगोत्रजावजयायसः लक्षदत्तो ययौ राजा युद्धं चास्याभवन्महत् तत्र युद्धे च तस्याग्रे राज्ञः कार्प्पटिको बहून् दृढखा
दिरदंडायप्रहारैरवधीत्परान् जितशत्रुः स राजा च निजं प्रत्याययौ पुरं न च तस्मै ददौ किंचिदपि दृष्टपराक्रमः एवं का
र्प्पटिकस्याच लब्धदत्तस्य तिष्ठतः व्यतीयुः पंचवर्षाणि तस्य कष्टेन जीवतः षष्ठे प्रवृत्ते दृष्ट्वा तमेकदा दैवयोगतः स राजा
जातकरुणो लक्षदत्तो व्यचिंतयत् नाद्याप्यस्य मया दत्तं विक्लिष्टस्य किंचन तद्युक्त्या किंचिदेतस्मै दत्त्वा पश्याम्यहं न किं।
किं नामास्य वराकस्य वृत्तः पापक्षयो न वा किं ददाति न वाद्यापि लक्ष्मीरस्य च दर्शनं इत्यालोच्य नृपः स्वैरं भांडागारं प्रवि राम
श्य सः रत्नैर्भृतं मातुलुंगं समुद्गकमिवाव्यधात् चकार सर्वास्थानं च सं विधाय बहिः सभां तत्र चप्राविशन्सर्वे पौरसामं २१

तमंत्रिणः तन्मध्येसंप्रविष्टंतंराजाकार्प्पटिकंस्वयं इतोनिकटमेहीतिजगादस्निग्धयागिरा सतत्कार्प्पटिकःश्रु
त्वालब्धरन्ध्रःप्रहर्षवान् अग्रेसविधमागत्याज्ञस्तस्योपविष्टवान् ततस्तमवदद्राजाब्रूहिकिंचित्सुभाषितं त
दाकर्ण्यपपाठेतामार्यांकार्प्पटिकोत्रसः स्रयतिस्वर्णमेघातरांगिरिणासंहतिःसमुद्रमिवः लक्ष्मीरधनस्यपुनर्लो
चनमार्गेपिनायाति ब्रुवैतत्यागयित्वाचभूयस्तुष्टःसभूपतिः सद्रत्नस्वर्णंतस्मैतन्मातुलुंगफलंददौ यस्यत्वभ्य
तिराजायंदारिद्र्यंतस्यनश्यति शोच्यःकार्प्पटिकस्त्वेषयस्याद्धायैवसादरं मातुलुंगमिदंदत्तंतुष्टेनानेभूभृता॥
कल्पवृक्षोप्यभव्यानांप्रायोयातिपलाशतां इतिसर्वेषितद्दृष्ट्वातत्रस्थानेविषादिन अज्ञातायामार्थत्वास्वैरमूचुःप
रस्परं सतुकार्प्पटिकोमातुलिंगमादायनिर्ययौ आययौचाग्रतस्तस्यभिक्षुरेकोविषादतः सराजवंदिनामाः
तंदृष्ट्वाशाकटमब्रवीत् तस्मात्कार्प्पटिकान्मातुलुंगंदृष्ट्वामनोहरं प्रविश्यचसभिक्षुस्तद्राज्ञेफलमसौकयतः रा
जापितत्परिज्ञायश्रमणांपृच्छतिस्मतत् मातुलुंगंकुतइदंवरंतुभवतामिति तत्रकार्प्पटिकंसोस्मैतद्दातारंशशंस
तः अथराजाविषण्णश्चविस्मितश्चबभूवसः अहोअद्यापिनक्षीणंपापंतस्येतिचिंतयन् स्विन्नत्यमातुलुंगंतदुद्धा
यास्थानतःक्षणात् चकारदिनकर्त्तव्यंलक्षदत्तःसभूपतिः सोपिकार्प्पटिकोगत्वासिंहद्वारेयथास्थिति त्ततभोज-
नयानादिरासीद्विक्रीतसाटकः द्वितीयेह्निसराजानंसर्वास्थानंतथैवतं विदधेतत्रसर्वेचसयोराःप्राविशंस्तुनः

वृ०क०७
२२

22

दृष्ट्वाकार्प्पटिकंतंचप्रविष्टंसोथभूमिभृत् तथैवाहूयसपुनरूपावेशयदंतिके पाठयित्वाचभूयोपितामेवार्य्यांप्र-
सादतः गूढरत्नंददौतस्मैमातुलुंगंतदेवसः अहोद्वितीयंदिवसंतुष्टोस्यायंमरुषावभुः किंतावदेतदित्यत्रसर्वेदध्युः
सविस्मयाः सचकार्प्पटिकोविग्नोहस्तेन्नत्वापितत्फलं राज्ञःप्रसादमफलंमन्वानोनिर्ययौबहिः तावत्तस्याययौको-
पिविषयाधिपस्तेतोग्रतः प्रविविक्षुस्तद्वास्थातंद्रष्टुकामोमहीभृतं सदृष्ट्वामातुलुंगंतद्धस्तेकार्प्पटिकात्ततः आददेशकु-
नापेक्षीदत्त्वास्मैवस्त्रयोर्युगं वस्त्रयुग्मेनतत्क्रीतंतेनकार्प्पटिकात्फलं प्रविश्यचनृपास्थानंपादनम्रोन्यपायत मा-
तुलुंगंवादरावादौततोन्यस्मात्स्मृतंनिजं परिज्ञायचतद्राजाफलंसविषयाधिपः कुतएतत्त्वयेत्युक्तोवोचत्कार्प्पटि-
कादिति अहोददातिनाद्यापिलक्ष्मीस्तस्येहदर्शनं इत्यंतश्चिंतयन्सोथराजाभूद्विमनाभृशं उत्तस्थौमातुलुंगंत-
द्गृहीत्वास्थानतश्चसः सोपिकार्प्पटिकोवस्त्रयुग्मंप्राप्यापणांययौ चक्रेभोजनपानादिविक्रीयैकंचशाटकं द्वि-
तीयंद्विविधातेत्वावासमीदृग्व्यधत्तसः ततस्तृतीयेपिदिनेसर्वास्थानंसपार्थिवः व्यधात्तथैवसर्वेश्चप्रविवेशपुन-
नर्ज्जनः तस्मैप्रविश्यायचतन्मातुलुंगंतथैवसः भूयोप्याहूयतामार्य्यांपाठयित्वान्वयोददौ विस्मितेष्वथसर्वेषु
सोथकार्प्पटिकोवहिः श्रुत्वाराजविलासिन्यैतद्ददावक्षीजहारकः सातस्मैराजसंमानेतरुवल्लीवजंगमा जातरूपं- राम
ददौपुष्पमिवाग्रफलसूचकं तत्सवीक्ष्यायतदहस्तस्थोकार्प्पटिकःसुखं विलासिन्यपिसाराज्ञाप्रविवेशांतिकं २२

तदा तस्मै च सस्थूलरम्यं तन्मातुलुंगमढौकयत् सोपि तस्य त्वभिज्ञाय तां पप्रछ तदागमं ततो जगाद सा दत्तमिदं का
र्प्पटिकेन मे तच्छ्रुत्वा स नृपो दध्यौ लक्ष्म्या सोद्यापि नेक्षितः मंदपुण्येन योवेति मत्प्रसादमनिष्फलं मामेव चेता
न्यापांतिमहारत्नान्यहो मुग्धः इति ध्यात्वा गृहीत्वा तत्स्थापयित्वा च रक्षितं मातुलुंगं स उत्थाय चक्रे भूपतिराह्निकं ः
चतुर्थेह्नि सो काषीद्राजास्थानं तथैव ततः पूर्य्यते स्म स तैः सर्वैः सामंतसचिवादिभिः तत्रश्चात्र तमायांतं भूयः कार्प्प
टिकं नृपः उपवेश्याग्रतः प्रह्वं सतार्थ्यामिपावयात् ददौ च मातुलुंगं तत्तत्सोतत्रद्दृष्टूर्ज्जितं तस्य हस्तावसंप्राप्तं छिद्रधा
भूत्पतितं भुविः पिधानसंधिभग्नश्च तस्मादन्नानि निर्ययुः भासयंति तदास्थानं महार्घाणि बहूनि च तानि दृष्ट्वा
ब्रुवन्सर्वे परमार्थमजानतां अहमेवात्र मोभून्मः प्रसादस्त्वादृशः प्रभोः एतच्छ्रुत्वाब्रवीद्राजा मया युक्त्यानया ह्ययं
दर्शनश्रीर्ददात्यस्य किं न वेति परीक्षिता षाण्मासांतश्च अहं तास्य ग्रासः प्राप्तोस्य सोद्यद्रुः तेनैव दर्शनं लक्ष्म्या दत्तमेतस्य
सांप्रतं इत्युक्त्वा तानि रत्नानि ग्रामान् हस्त्यश्वकांचनं दत्त्वा चकार सामंतं स तं कार्प्पटिकं प्रभुः उत्तस्थौ च ततः स्ना
तुमस्थानात्संस्तुवज्जनात् ययौ कार्प्पटिकः सोपि तत्तातार्थो वसतिं निजां एवं यावन्न पापांतो दृत्तस्तावन्मलक्ष्यते
प्रभुप्रसादो भृत्यैन तत्तैः कर्मशतैरपि इत्याख्याय कथामेतां मंत्रिमुख्यः स गोमुखः नरवाहनदत्तं तं जगाद स प्रभुं पुन
नः तदेव जाने नेतस्य नूनं कार्प्पटिकस्य ते दृष्टः पापक्षयोद्यापि येन नास्य प्रसीदति श्रुत्वैतद्गोमुखवचो हंतसा

धित्पुरीयंच तस्मैकार्प्पटिकायाय निजकार्प्पटिकायसः वत्सेश्वरसुतःसद्यःप्रददौग्रामसंचयं हस्त्यश्वंहेमकोटिंचसद्र
त्नाभरणानिच तदैवराजसदृशःसोभूत्कार्प्पटिकःततो त्ततज्ञेसत्यशीवारेप्रभौसेवाफलाकृतः एवंस्थितस्यतस्यात्रजा
तुसेवार्थमाययौ सनरवाहनदत्तस्यदाक्षिणात्योयुवाद्विजः प्रलंबबाहुनामाचसवीरस्तंव्यजिज्ञपत् कीर्त्यानिष्टस्तवे
नाहंपादौदेवममाश्रितः यदात्पदं चदेवस्यपदातिर्नचलाम्यहं अबवाजिरथैःभूमौगच्छतोचांबरेपुनः विद्याधरैः
दृतायस्माबुध्यतेभाविनीप्रभो दिनेदिनेस्वर्णशतंदद्वत्तयेदीयतेयदि एवमुक्तवतेतस्मैतर्कितातुलतेजसे नरवाहनद
त्तस्तांददौवृत्तिंद्विबाहवे तत्प्रसंगाद्ववक्तिस्मगोमुखोदेवसेवकाः भवन्त्येवंविधाराज्ञांतथाचश्रूयतेकथा अस्तीह
विक्रमपुरंनाम्नापुरवरंमहत् तत्रविक्रमतुंगाख्योबभूवनृपतिःपुरा तेक्ष्णसंत्वपाणोयस्याभून्नदंडेनयशालिनः
धर्मेचसततासक्तिर्ननुस्त्रीमृगयादिषु यस्मिंश्चराज्ञिकुलवोरजस्तुगुणविच्युतिः सायकेषुविचारश्चगोष्ठेषुपस्तु
रक्षिणां तस्यवीरवरोनामश्रगोमालवदेशज स्वातंतिश्वाययौराज्ञोविप्रःसेवार्थमेकदा यस्यधर्मवतीभार्याभा
र्यावीरवतीसुता पुत्रःसत्ववरश्चेतित्रयंपरिकरोगृहे सेवापरिकरश्चान्यत्त्रयंकट्टिस्तपाणिका पाणौकरतलेकस्मिं
श्चर्मान्यस्मिन्सुदर्प्पणाः इयस्मात्रपरिकरोहृत्तयेर्थयतेस्मस प्रत्यहं नृपतेस्माद्दीनारशतपंचकं राजाचसददौतस्मैवृत्तिं
तांलक्षितौजसे पश्यामितावदेतस्यप्रकर्षमितिचिंतयत् ददौचतस्यचारान्सपश्चाज्जिज्ञासितुंनृपः कुर्यादियद्वि

क्षमारेः किं द्विबाहुरसाविति स च वीरवरस्तेषां दीनानां दिने दिने शतं हस्ते स्वभार्याया भोजनानिमित्ते ददौ शतेन
वस्त्रमाल्यादिक्रीणाति स्म शतं पुनः स्नात्वा हरिहरादीनामर्चनार्थं स कल्पयत । द्विजातितत्परांध्येभ्यो ददावन्यच्छत
द्वयं एवं स विनियुक्ते स्म नित्यं पंचशतामपि । तस्थौ च सर्वमध्याह्ने सिंहद्वारे स भूपतेः त्वाह्निकादि चागत्य तत्रैवासी-
त३ न्निशां पुनः एतां द्विनचर्यां च नित्यं चारान्यवेदयत् राजा तस्मै ततस्तुष्टः स तां श्चारान्यवर्त्त्ययतः सोपि वीरवरस्तस्य
राज्ञस्तस्थौ दिवानिशं स्नात्वादिसमयं मुक्त्वा सिंहद्वारे धृतायुधः अथात्र तं वीरवरं जेतुमिवं नित्रिवाययौ सप्रतापा
सहनेगर्जितोग्रोग्रघनागमः तदा च वर्षति घने घोरधाराशरावली न स वीरवरः सिंहद्वारात्स्तंभइवाचलत् राजा विक्र
मत्तुंगश्च प्रासादाद्वीक्ष्य तं तथा आरोह स जिज्ञासुः प्रासादं तं पुनर्निशि सिंहद्वारे स्थितः कोऽत्रेत्युपरिष्टाज्जगाद सः तत्
श्रुत्वाहं स्थितोऽत्रेति सोपि वीरवरो भाषत अहो ह्ययं महासत्वः सुमहत्पदमर्हति सिंहद्वारं न यो मुंचत्येवं वृष्टे वर्षतीदृ
शे इति यावच्च स श्रुत्वा विचिंतयति भूमिभृतः तावद्दूराशकरुणां रुदतीमश्रणोत्स्त्रियं दुःखिता मे न राज्येस्ति तदेषा
नुगोरिति: इत्यालोच्याब्रवीद्राजा स तं वीरवरं तदा भो वीरवर कापि स्त्री रोदिति त्वं सोऽशृणु केयं का किं दुःखमस्या-
श्चेत्यत्र गत्वा निरूपय तच्छ्रुत्वा स तथेत्युक्त्वा गंतुं प्रववृते ततः धुन्वन्करवाले वीरवरो बद्धासिधेनुकः दृष्ट्वा तं प्रस्थितं
मेघेक्षालव्द्विद्युति तादृशे धारानिपाति संरुद्धरोधोरंध्रे स कौतुकः स चानुसर्प्पन्नुदितं गुप्तान्वागत भूमिपः गत्वा च

हि:षसदेकं प्रापतीरवराःसराः हानाथहान्नपालोहाश्वरत्यक्ताऽत्वयाकथं वत्स्यामीतिचतन्मध्येरुदंतीस्त्रीं ददर्शतां
कात्वंशोचसिकंनाथमितिपृष्टाचतेनसा उवाचपुत्रमामेतांविद्धिवीरवरक्षितिं तस्यविक्रमतुंगोमेराजानाथो
द्यधार्मिकः मृत्युश्चभवितातस्यतृतीयेह्ननिनिश्चितं एतादृशःसमभूयोपिपतिःस्यात्पुत्रमेकुतः तेनैतदनुशोचा
मिस्वात्मानंचसुदुःखिता अहंहिभाविपश्यामिदिव्यदृष्ट्याशुभाशुभं त्रिदिवस्थोयथाद्राक्षात्सुप्रभोदेवपुत्रकः स
हिपुण्यक्षयात्स्वर्गात्पतनंभाविदिव्यदृक् सप्ताहात्सूकरीगर्भेसंभवंचैक्षतात्मनः ततःससूकरीगर्भवासक्लेशंवि
भावयत् देवपुत्रोऽन्वशोचत्तान्दिव्यभोगान्समहात्मना हास्वर्गहाहाप्सरसोहानंदनलतागृहान् हावस्वामिक
थंक्रोडीगर्भेतदनुकर्द्दमे इत्यादिविलपंतंतंश्रुत्वाभ्येत्यसुराधिपः पप्रच्छसोपिस्वंतस्मैदुःखहेतुमवर्णयत् ततः
शक्रोजगादैतमस्त्युपायोत्रतेशृणु व्रजोंनमःशिवायेतिजपन्शरणमाश्वरं तंगत्वाशरणंहित्वापापंपुण्यमवाप्स्य
सिनक्रोडयोनिंस्वर्गाच्चच्युतिं इत्युक्तेदेवराजेनसुप्रभोथतथेतिसः उक्त्वोंनमःशिवायेतिशंभुंशरणमग्रही-
त् तन्मयःसप्तदिनैःषड्भिस्तस्मात्प्रसादान्नकेवलं निक्षिप्तसूकरीगर्भेयावस्वर्गादुपर्यगात् सप्तमेह्निचतंस्वर्गतत्रा-
पश्यन्नतत्क्रतुः वीक्ष्यतेयावदधिकंलोकांतरमसौगतः इत्थंमुशोचसतथादृष्ट्वाऽस्वंभाविसुप्रभः तथाहंभाविनं
मृत्युंदृष्ट्वाशोचामिभूभृतः एवमुक्तवतीभूमिंतांसवीरवरोब्रवीत् यथांबसुप्रभस्याभूदुपायःशक्रवाक्यतः तथाय-

ध्यस्तिराज्ञोस्यरक्षोपायस्तदुच्यतां इतिवीरवरेणोक्ते पृथिवीतमुवाचसा एकएवास्त्युपायोत्रस्वाधीनःसतवैवचः एत
च्छ्रुत्वैवसोवादीद्धृष्यन्वीरवरोद्विजः तर्हिब्रूहिद्रुतंदेवियदिश्रेयोभवेत्प्रभोः प्राणैर्मेपुत्रदारैश्चतज्जन्मसफलंममः
इत्युक्तवंतमवदत्सातंवीरंपरांक्षितिः अस्त्यत्रचंडिकादेवीयैवराजकुलांतिके तस्यैसत्ववरंपुत्रमुपहारीकरोषिचेत्॥
ततोजीवतिराजासौनास्त्युपायोपरःपुनः श्रुत्वैतद्वसुधावाक्यंधीरोवीरवरस्तदा यामिदेविकरोम्येतदधुनैवेत्युवाचच-
सः कोन्यःस्वामिहितस्तादृगिदंतेस्तुव्रजेतिभूः उक्त्वातिरोभूत्सर्वंचराजासौन्वागतोशृणोत् ततोविक्रमतुंगेस्मिन्राज्ञि
च्छन्नेनुगच्छतिः द्रुतंवीरवरस्तस्यांरात्रौसस्वगृहंययौ तत्रप्रबोध्यभार्यायैधर्मवत्यैशशंससः स्वपुत्रमुपहर्तव्यंराजा-
र्थेवचनाद्भुवः सातच्छ्रुत्वाब्रवीत्कार्यमवश्यंस्वामिनोहितं तत्पुत्रस्त्वेषभवताप्रतिबोध्योच्यतामिति ततःप्रबोध्यबाला
यतस्मैवीरवलेनतत् ऊचेतदुपहारार्थंराजार्हेयद्भुवोदितं तच्छ्रुत्वासयथार्थाख्योबालःसत्ववरोभ्यधात् प्रभुकार्यो
पयुक्ताःसुःप्राणावांस्तामनास्मिकिंः भुक्तंमयातदन्नंयत्प्रबोधनीयंमयापितत्ः तन्नीत्वातत्रतेदेव्याउपहारीकुरुष्वतांः
इत्युचिवांसंतंसत्ववरंवीरवरःशिशुं सत्यंवदसिमज्जातइत्यवोचदविक्लवं एतद्विक्रम मःसराजाश्रुत्वाबहिःस्थितः
अचिंतयदहोसर्वेसमचित्ताअमीइति ततोवीरवरस्कंधेसुतंसत्ववरंसतं भार्याधर्मवतीचास्यपृष्ठेवीरवतींसुतांः गृ
हीत्वाजग्मतुस्तौद्वौरात्रौतत्रचंडिकागृहंः राजाविक्रमतुंगश्चपश्चाच्छन्नोययौतयोः तत्रावतारितोस्कंधात्पित्रासत्व

वरोथ सः बालोपि धैर्यराशिस्तां नत्वा देवीं व्यजिज्ञपत् देवि मूर्ध्नोपहारेण मम जीवतु नः प्रभुः नृपो विक्रमतुंगो
त्र शास्तु च क्ष्मामकंटकां एवमुक्तवतस्तस्य साधु पुत्रेत्युदीर्य्य सः दृष्टाकरतलस्थेनोच्छित्वा वीरवरः शिरः ददौ
चंडिकादेव्यै राज्ञः श्रेयोस्त्विति ब्रुवन् नास्त्यहो स्वामिभक्तं मां पुत्रे वात्मनि वा स्पृहा साधु वीरवर प्रत्तं स्वामिनो
जीवितं त्वया अपि प्राणाः सुतस्येति शुश्रुवे वाक् तदा दिवः तच्चाति विस्मिते राज्ञि सर्वं शृण्वति पश्यति बाला
वीरवती तस्य भ्रातुर्वीरवरात्मजा हतस्योपेत मूर्द्धानमाश्लिष्य परिचुम्ब्य च हा भ्रातरिति चक्रोश धृतस्फुटेन व्यपादि सा
दृष्ट्वा सुतमपि मृतां सातं वीरवरं तदा भार्या धर्मवती दैन्येनाब्रवीद्रचितांजलिः राज्ञः शिवं कृतं तावत्तदनुज्ञां प्रयच्छ मे
यावदात्मसुतापत्यद्वितयाग्निं विशाम्यहं बालायत्रेयमज्ञानाप्येवं भ्रातृशुचा मृता का शोभा जीवतेनात्र नष्टे पत्य
द्वयेपि मे निश्चयेनेति जल्पंती तां स वीरवरोब्रवीत् एवं कुरु शुभे किं वच्मि न ह्यदानीमनिंदिते अपत्यशोकैकमये सं
सारेस्ति सुखं तव तत्प्रतीक्षस्व यावत्ते रचयामि चितामहं इत्युक्त्वा स स्थितैर्देवीक्षेत्रनिर्माणदारुभिः न्यस्तापत्यश
वां चक्रे दीप्याग्निज्वलितां चितां ततो धर्मवती भार्या पादौ तस्य प्रणम्य सा जन्मांतरेपि मे त्वं भूया दार्यपुत्र पतिर्भवान्
शिवं राज्ञोस्तु चेत्युक्त्वा साध्वी तस्मिंश्चितानले ज्वालाजटालेन्यपतच्छीतलं कूदलीलयां तस्य विक्रमतुंगः सत्स्थाणुसं
स्थितो नृपः केनैषामनृणोहं स्यामित्यासीध्यानमोहितः ततो वीरवरः सोपि धीरचित्तो व्यचिंतयत् संपन्नं स्वामि

कार्यमेव साक्षाद्दिव्याहिवाक्श्रुता।भुक्तोत्रपिंडः संभुद्भुः यनोस्तदधुनामम।पर्वमिष्टंक्ष्यीसत्स्भरणीयंकु
डुंबकं॥एकस्यान्मंभरित्वेननवकास्त्येवस्यवितं॥ तत्किनात्मोपहारेणाप्येवंयाम्यंबिकामिमां।इति बीर वरः
सवनिघ्नः संकल्प्य चंडिकां॥ देवीं तां वरदां पूर्वं सस्तोत्रेणोपतस्थिवान्॥ महेश्वरि नमस्तुभ्यं प्रणताभयदायिनि॥
संसारपंकमग्नं मां शरणागतमुद्धर। त्वं प्राणशक्तिर्भूतानां त्वयेदं चेष्टते जगत् सृष्टेवादौ स्वसंभूतास्व
यं दृष्टासि शंभुना। ज्वलंती विश्वमुद्रास्पदुर्निरीक्षेण तेजसा त्वं चंडाकांडबालार्कबिंबकोटिरिवोदिता॥
भुजानां चक्रवालेन संछादितदिगंतरा। खड्गखेटककोदंडशरशूलादिधारिणी। संस्तुतासि च ते नैव देवेनैवं
त्रिशूलिना। नमस्ते चंडिचामुंडे मंगले त्रिपुरे जये। एकानंशे शिवे दुर्गे नारायणि सरस्वति। भद्रकालि म
हालक्ष्मि सिद्धे रुरुविदारिणि॥ त्वं गायत्री महाराज्ञी रेवती विंध्यवासिनी॥ भीमा कात्यायनी च त्वं सर्वप
र्वतवासिनी इत्यादिभिर्नामभिस्त्वां देवि स्तुत वहो हरात्। श्रुत्वा स्कंदो वसिष्ठश्च ब्रह्माद्यास्त्वां चतुष्टुवुः स्तु
वंवस्त्वां च भगवत्यमरा रक्षोभयो नराः॥ ईप्सिताभ्यधिकान्कामानाप्नोश्च प्राप्नुवंति च॥ तन्मे प्रसीद वरदे गृ
हाण त्वमिमामपि मच्छरीरोपहारांश्चयोराशो स्तुमप्यभोः ह स्तुदीर्घ्यशिरश्छेत्तुं यावद्दिच्छति सत्त्वकं। उ
दभूद्भारती तावदशरीरा गनभस्तलात्॥ माकार्षीः साहसं पुत्र साहसेनामुना ह्यहं सुप्रीता नवतन्म

वृत्क० १ तः प्रार्थयस्वेप्सितंवरं।तच्छ्रुत्वासोब्रवीद्धीरवरस्तुष्टासिदेविचेत्।राजाविक्रमतुंगस्तुजीवत्वब्दसमाःशतं।भार्यापत्यानि
२६ जीवंतुममचेतिवरेर्थिते तेनभूयस्समुदभूदेवमस्त्विति वाग्दिवः।तत्क्षणंतेपिजीवंवस्त्रयोप्युत्तस्थुरक्षतैः। देहैर्दु
र्म्भवतीसत्त्ववरोवीरवसीसच॥तेपिवीरवरोहृष्टोबोधिवान्देव्यनुग्रहात्।नीत्वातान्स्वगृहंसर्वांत्रात्तोद्वारमगात्पुनः॥
28 नृपोविक्रमतुंगश्चसदृष्ट्वासष्टविस्मितः॥गत्वापुनस्तंप्रासादमारोहस्वमलक्षितः॥सिंहद्वारेस्थितःकोत्रेत्युप
रिष्टादुवाचतं॥वच्छ्रुत्वाधःस्थितोवीरवरस्तंप्रत्युवाचसः।अहंस्थितोत्रतांचस्त्रींवीक्षितुंगतवानह॥देवतेवचसाक्का
पिदृष्ट्वनष्टैवमेगता श्रुत्वैतत्सअवृत्तांतंदृष्ट्वासोस्यंतमद्भुतं।नृपोविक्रमतुंगस्तुरात्रावेकोप्यचिंतयत्।अहोअपूर्वः
कोप्येषगुरुषातिशयोव्रत यकरोतिदृशंश्लाघ्यंसुल्लासंनचसंसति॥गंभीरोपिविशालोपिमहासत्त्वोथवां
बुधिः॥अचलेनमहावातवर्षापिस्पर्द्धतेमुना परोक्षंनिशियेनैवंपुत्रदारव्ययेनमे प्राणाःप्रदत्तास्यास्यच्छर्यी
वांप्रत्युपक्रियां इत्याद्याकलयत्राजाप्रासादादवतीर्यसः।प्रविश्याभ्यंतरंरात्रिंस्मयमानोनिनायतां॥प्रातःसच
महास्थानेतस्मिन्वीरवरेस्थिते॥नदीयंकथयामासतद्रात्रिचरिताद्भुतं॥ततःसंस्तूयमानस्यसर्वैर्वीरवरस्यसः॥ राम०
ववंधतस्यससुतस्यापिपटंनराधिपः।प्रादाद्धूंश्चविषयानश्वारत्नानिचारणान्।दशकांचनकोटीश्चवृत्तिंष २६
ड्गुणामपि।तत्क्षणंराजतस्यश्चसोभूद्दास्वरोद्विजः।उछ्रितेनातपत्रेणसनाथःसुकुटुंबकः।इतिसकथांके

यथित्वा विवधानः प्रस्थितोयसंहारं॥ नरवाहनदत्तं तं पुनरवदद्गोमुखो मंत्री। एवं देवक्ष्माभृतामेकवीराः भृत्याः
केचित्पुरापयोगान्निलंबि॥ येस्वाम्यर्थत्यक्तदेहादपेक्षाः सम्यग्लाको द्वोसुसत्वाजयंति॥ तद्भूतादृग्विधएवदृश्य
ते द्विजप्रवीरस्तवदेवसेवकः॥ तवागतः सत्वगुणाधिकः सप्रलंबबाहुः स्थिरसोष्टवांस्तिः॥ इति निजसचिवादुदा
रसत्वोविपुलमतेरवतीर्यगोमुखात्सः। नरवाहनदत्तराजपुत्रो हृदिपरितोषमनुत्तमंभार॥ ॥इतिभट्टश्रीसोमदेव
विरचितेकथासरित्सागरे अलंकारवतीलंबके तृतीयस्तरंगः॥३॥ छादितस्त्रिपंचाशस्तरंगः॥ ॥एवंसनि
वसंस्तत्रवत्सेशस्यपितुर्गृहे गोमुखाद्यैः ससचिवैस्सममालोनुरागिभिः विहरंश्चास्यलंकारवत्या देव्यनु
रक्तया मानविघ्नसहोद्भाटवत्सेममुदितैर्थया॥ नरवाहनदत्तोथकदाचिन्मृगकाननं जगामरथमारुह्य पश्चा
दारूढगोमुखः॥ प्रलंबबाहोतस्मिंश्च विप्रवीरग्रयायिनि॥ चकारखेटकक्रीडां सतत्रसहितोनुगैः॥ सर्वप्राण
नधावत्पुरथाश्वेष्वपितस्यसः। प्रलंबबाहुस्तद्वेगं विजित्यपुरतोययौ॥ सोबधीत्साधकैः सिंहव्याघ्रादी
त्स्यंदनःस्थितः॥ प्रलंबबाहुस्त्वसिना पादचारीजघानतान्॥ अहोशौर्यमहोजंघाजवोस्येति सिस्मिये॥ नर
वाहनदत्तश्च दृष्ट्वाद्दृष्टासतंद्विजं॥ गत्वाखेटपरिश्रांतः ससारथिगोमुखः॥ प्रलंबबाहोसुबदेतस्मिन्नग्रसरे
ततः। रथारूढस्तृष्णाक्रांतः सलिलान्वेषणक्रमात्। वत्सेश्वरात्मजो दूरं विवेशान्यन्महावनं तत्रोत्फुल्लहि
रण्याब्जं दिव्यंप्रापमहत्सरः॥ द्वितीयमिववद्धार्कबिंबंभूमिगतंनभः॥ तत्रसस्नातपीतश्चचास्नानादिसानुगः। ते

वृ. क.
२७
५७

देकदेशे चतुरो दूरादैक्षत पूरुषान्। दिव्यान्ततीन्द्रियवस्त्रान् दिव्याभरणभूषितान्॥ हैमाम्बुजानि सरसस्त
स्मादुच्चित्य गृह्णतः॥ उपागात्कौतुकात्तांश्च पृष्टः कोसातिते रपि॥ अन्वयं नाम वृत्तांतं निजं तेभ्यः शशंस सः॥ तेप्य
वंदश्च निप्रीताः पृष्टवंतं तमब्रुवन्॥ अस्ति मध्ये महांभोधेः श्रीमद्वीपवरं महत्। यत्रालिकेरद्वीपाख्यं ख्यातं जगति सुंद
र॥ तत्र संति च चत्वारः पर्वता दिव्यभूमयः। मैनाको वृषभः शक्रो बलाहक इति स्मृताः। चतुर्षु तेषु चत्वारो निवसाम
इमे वयं॥ एको स्माकं रूपसिद्धिर्नाम्नावि धरूपस्तत॥ प्रमाणसिद्धिरपरो बृहत्सूक्ष्मप्रमाणसृक्॥ ज्ञानसिद्धिस्तृतीय
श्च भविष्यद्भूतभव्यवित्॥ देवसिद्धिश्चतुर्थोपि सर्वदैवतसिद्धिभृत्॥ तेवय हेमकमलान्येतान्यादाय सांप्रतं॥ दे
वं पूजयितुं यामः श्वेतद्वीपं श्रियः पतिं॥ वद्भक्ता हि वयं सर्वे तत्प्रसादेन चाद्रिषु॥ तेषु स्वेष्वाधिपत्येन सिद्धियुक्ताश्च सं
पदः॥ तदेहि दर्शयामस्त्वां श्वेतद्वीपे हरिं प्रभुं॥ नयामस्त्वं तरिक्षेण यदि ते रोचते सखे॥ इत्युक्तवद्भिस्तैः साकं देवपुत्रैस्त
थेति सः॥ नरवाहनदत्तोत्र स्वाधीनांबुफलादिके॥ मुसुस्वादीनवस्थाप्य श्वेतद्वीपं विहायसा॥ ययौ गृहीतः स्वोत्सं
गे तन्मध्याद्देवसिद्धिना॥ तत्रावतीर्य गगनाद्धरादेवोपसृत्य च॥ पार्श्वस्थितातितन्वयं पदांतस्तवसुंधरं॥ शंखचक्रग
दापद्मैः सेव्यमानं सविग्रहैः॥ नत्योपगीयमानं च गंधर्वैर्नारदादिभिः॥ प्रणम्यमानं देवैश्च सिद्धैर्विद्याधरैस्तथा॥ प्रो
पविष्टगरुडं शेषस्याग्रतं हरिं सददर्श चतुर्भिस्तैः प्रापितो देवपुत्रकैः॥ कस्यनाम्पुदये हेतुर्नं वेशाधुसमागमः॥ राम० २७
ततोर्चितं देवपुत्रैः कश्यपाद्यैश्च संस्तुतं॥ नरवाहनदत्तस्तमस्तावीद्धांजलिर्विभुं॥ नमोस्तु तुभ्यं भगवन्नकल्प

महातरो ॥ लक्ष्मीकल्पलताश्लिष्टवपुषेभीष्टदायिने ॥ नमस्तेदिव्यहंसायसन्मानसनिवासिने ॥ सततोदितनादा
यपराकाशविहारिणे ॥ तुभ्यंनमोभगवतेसर्वाभ्यंतरचारिणे गुणातिक्रांतरूपाय पूर्णषाड्गुण्यमूर्त्तये ॥ ब्रह्मातेना
भिकमलेस्वाध्यायोघन्मृदुध्वनिः ॥ उद्भूतानेकचरणीपाशपद्धरणायते ॥ भूमिपादोद्युमूर्द्धा त्वंदिकश्रोत्रोर्केंदुलो
चनः ॥ ब्रह्मांडजठरः कोपिपुरुषोगीयसेबुधैः ॥ त्वत्तोधामनिधेश्चासौभूतग्रामोविजृंभते ॥ नाथस्फुलिंग
संघातश्चप्रज्वलतोनलात् ॥ पुनश्चप्रविशत्येषत्वामेवप्रलयागमे ॥ दिनांतेविहगव्रातइववासमहाद्रुमं
॥ सृजस्युल्लासितस्वांशास्त्वमेतान्भुवनेश्वरान् ॥ अनंतवेलाक्षुभितस्तरंगानिववारिधिः ॥ विश्वरूपाप्य
रूपस्त्वं विश्वकर्मापिचाक्रियः ॥ विश्वाधारोप्यनाधारः कस्सत्त्वमवेत्तिते ॥ तांतामृद्धिंसुसः प्राप्तस्त्वत्प्रसन्ने
क्षणेक्षिताः ॥ तत्प्रसीदसन्नंमांपश्यपश्यार्द्रयादृशा ॥ एवंकृतस्तुतिंदृष्ट्वासप्रसादेनचक्षुषा ॥ नरवाहनदत्तं
तंहरिर्नारदमभ्यधात् ॥ गच्छक्षीरोदसंभूतायावराप्सरसः पुरा ॥ न्यासीकृत्यमयाहस्तेशक्रस्यस्थापिताः
स्वकाः ॥ तास्तस्मान्ममवाक्येनसृगयित्वामहामुने ॥ आरोप्यतद्रथेसर्वाः सत्वरंत्वमिहानय ॥ इत्युक्तेहरिणाग
त्वानारदः सतथेतितिताः आनित्येप्सरसः शक्रात्तद्रथेनसमातलिः तेननास्तपनीतासु प्रणतेनाप्सरस्स्वथ ॥
वशराजतनूजं तंभगवानादिदेशसः ॥ नरवाहनदत्तैतास्तुभ्यममप्सरसोमया ॥ दत्ताविद्याधरेंद्राणांभविष्यच्चक्र

बृ०क०
२८
२४

वर्त्तिते ॥ त्वमासामुविचितोभर्त्ता भार्याश्चैता स्तवोचिता ॥ कामदेवावतारो हि निर्मितस्त्वं पुरारिणा ॥ तच्छ्रुत्वा पादप
तितेतस्मिन्वत्सेश्वरात्मजे ॥ लब्धप्रसादमुदिते हरिर्मातलिमादिशत् । नरवाहनदत्तोसावप्सरःसहितस्त्वया ॥ प्रा
प्यतांस्वर्गहं यावस्थायेनायमिछति ॥ एवं भगवता दिष्टः साप्सरस्कं त्रणम्यतं ॥ नरवाहनदत्तः सरथं मातलिसा
रथिं । आरुह्य देवपुत्रैस्तैस्साकं तत निमंत्रणेः ॥ नालिकेरमगाच्छ्रांपंतावद्देवैः स्तुतस्पृहः ॥ तत्रैतैरचितो रूप
सिद्धि प्रमृविभ्रत्वती ॥ चतुर्जिद्दिव्यपुरुषैः शक्रसारथिनायुतः ॥ मैनाकवृषभाद्येषुतन्निवासाद्रिषु क्रमा
त् । अप्सरोभिः समं ताभिः स्वर्गस्वर्गस्पर्द्धिष्विरंस्तसः ॥ मधुमासागमोत्कुल्लमानातरुवरासु च । निजहार
तदुद्यानवनभूमिषु कौतुका ॥ वर्श्यमास्तरुमंजर्य्यः पृथुपुष्पविलोचनैः ॥ कांतंवसंतमायांतंपश्यंतीचविक
स्वरैः ॥ जन्मक्षेत्रेत्रमाभूत्तस्संतापोर्ककरोप्पजः ॥ इतीवाळादितं पश्य फुल्लैः स्वरसिजैः सरः ॥ पश्यैया ह्कुलंक
र्णिकारमुपेत्यापि विसोरभं । विमुंचंत्यलयोनाचं श्रीमंतमिवसाधवंः । पश्येह किंनरागातैः कोकिलानां च कूजि
तैः ॥ रुसैरखाजां संगीतमृत्तराजस्पतव्यते ॥ इत्यादिदेवपुत्रास्ते ब्रुवाणास्तामदर्शयत् ॥ नरवाहनदत्ताव तस्मैस्थो
पवनावलीं ॥ तत्सुरेष्वपि चिक्रीडपश्यन्वत्सेश्वरात्मजः ॥ स्ववसंतोत्सवोद्दामप्रहृष्टस्पस्मोरचर्चरीः ॥ बुभुखेसा राम०
प्सरस्कश्च भोगानचामरोचितान् ॥ सुस्ततोयचगल्ठतिनत्रैषाम्दृढ्योग्रगाः ॥ एवं स्थित्वात्र चतुरो दिवसान्देव २८

पुत्रकान्।नरवाहनदत्तस्तान्पुहृदोनिजगादसः॥गच्छाम्यहंस्वनगरींतातसंदर्शनोत्सुकः॥तद्यूयंतांपुरीमेत्य
स्तनार्थयतपश्यत॥तच्छ्रुत्वातेब्रुवन्हृष्टस्तारस्तस्याःपुरोभवान्॥किमन्यत्राप्तविद्येनस्मर्त्तव्यास्तुवयावयं॥इत्यु
क्त्वाप्रतिमुक्तस्तैतंपनीतेंद्रसद्रथंमनरवाहनदत्तोसौमातलिंतमभाषत॥यत्रदिव्यसरस्तीरेस्थितामेगोमुखा
दयः।तेनमार्गेणकौशांबीपुरींघापयमामिति॥ततस्तथेतितेनोक्तस्साप्सरस्कस्सतद्रथे॥आरुह्यवत्सेरःश्त्रपगो
मुखादीन्ददर्शच॥आयातस्स्वपथाशीघ्रंसर्वविक्ष्यामिवोगृहे॥इत्युक्त्वातांश्चकौशांबीययौशक्ररथेनसः॥त
त्रावबीर्य्यनभसःपूजितंप्रेष्यमातलिं॥अप्सरोभिर्युतस्ताभिःसविवेशस्वमंदिरं।स्थापयित्वाचतास्तत्रग
त्वावत्सेश्वरस्यसः॥तदागमनहृष्टस्यववंदेचरणौपितुः॥मातुर्वासवदत्तायाःपद्मावत्यास्तथैवसः॥अभ्यनं
दस्त्रेतप्यवंदर्शनान्न्हसचक्षुषः॥तावच्चस्वरथारूढोगोमुखोथससारथिः॥प्रलंबप्राङ्कृतातेनविज्ञेणसममाययौ॥अ
थस्थितेमंत्रिवर्गेपित्राप्टष्टःशशंससः॥नरवाहवदत्तःस्वंवृत्तांततंमहाद्भुतं॥ददातिसर्वकल्याणमित्रसंयोगमी
श्वरः॥इत्यत्यनुग्रहंयस्यवर्त्तुसुसतकर्म्मणः॥इतिशंसत्सुसर्वेषुराजावत्सेश्वरोथसः॥चकारहृष्टस्तनयस्य
स्तुतानुग्रहोत्सवं॥ददर्शनापतनायानीतागोमुखेनच॥हविप्रसादलब्धास्ताःसदारोप्सरसस्तुमाः॥देवरूपां
देवरविंदेवमालांतथैवच॥देवप्रियांचतुर्थींश्चवटीभिःप्रृष्टनामकाः॥कोहंत्कमप्यप्सरसोदिद्याहंराजसूनु

बृ॰ त्क॰ ९ ना॥नरवाहनदत्तेनभुविस्वर्नगरीसता॥इतिवाविकिरंतीसासिंदूरंविततोत्सवा॥चलद्रक्तपताकाभिःकौशांबीद
२९ दृशेतदा॥नरवाहनदत्तश्चपित्रोर्दत्तोत्सवोदृशोः।अन्याःसंभावयामासभार्यामार्गोन्मुखीर्निजाः॥ताश्चतुर्भि
र्दिनैर्वर्षैरिवतंचेरुश्रीरुताः अनंदयद्दर्पयंत्यस्तांतांविरहवेदनां॥गोमुखोवनवासेवरक्षतोरथवाजिनः॥
प्रलंबबाहोःसिंहादिवधशौर्यमवर्णयत्॥एवंश्रुतिसुखाछृण्वन्कथालापानयंत्रणात्॥निर्वर्णयंश्चकांतानां
रूपंसनयनामृतं॥कुर्वंश्चाटूनिचपिबन्मधूनिसचिवैर्युतः॥नरवाहनदत्तोत्रतंकालमनयत्सुखीएकत्संतरलं
कारवतीवासगृहेस्थितः॥सवयस्यःसशुश्रावतूर्यकोलाहलंबहिः॥ततोहरिशिखंसेनापतिंनिजमुवाचकः॥
अकस्मात्कुतएषस्यात्तूर्यनादोमहानिति॥एतच्छ्रुत्वैवनिर्गत्यप्रविश्यदसभंक्षणात् त्यजिज्ञपद्धरिशिखोवत्स
राजसुतंप्रभुं॥भद्रोनामवणिःदेवनगर्यामिहविद्यते॥सतःसुवर्णद्वीपंचसजगामवणिज्यया॥आगछत
स्तस्यसंप्राप्तोप्यर्थसंचयः॥अब्धौवहनभंगेननिमग्नोनाशमागतः॥उत्तीर्णश्चात्मनैवैकोदैवाज्जीवन्सवा
रिधेः।प्राप्तश्चाद्यदिनंषष्ठमिहायत्नोनिजंगृहं दिनानिकतिकतिविधावद्धिहतिष्टतिदुःखितः॥तावत्स्वाशम राम॰
तोदैवात्प्राप्तस्तेनमहान्॥वद्धोत्रजायांचमुखाद्वानंवन्सेश्चरेणातं॥ततोद्यागत्यतेनासौविज्ञसोवणिजाप्रभुः २९
॥सरत्नौघासयालब्धाश्चतस्रोहमकोटयः॥तदादिशातिदेवश्चेदृशंयाम्येवतादति॥नसावाराय्येनमुविंतंदीनं

दृष्टेव वेधसा ॥ त्वया संविभक्तं त्वां को मुञ्चेत्स्वजलाशयः ॥ गच्छ भुंक्ष्व यथाकामं धनं प्राप्तं स्वभूमितः ॥ इति व
त्तेश्वरेणापि व्याहिष्टो वणिक्ततः ॥ स एष पादयोरात्तः पतित्वा हर्षनिर्भरः ॥ तूर्याणि वादयन्प्रायात्स्वगृहं स्वानु
गो वणिक् ॥ एवं हरिशिखेनोक्ते स्तुत्वा धार्मिकतां पितुः ॥ नरवाहनदत्तः स्वान्सचिवान्विस्मितोऽब्रवीत् ॥ यद्दितावद्दु
रत्यर्थं स्तद्दन्वेव ददाति किं ॥ चित्रमुत्रायपाताभ्यां क्रीडतीव विधिर्न्नृणां ॥ तच्छ्रुत्वा गोमुखोऽवादीदीदृश्येव गतिर्विधेः ॥
समुद्रशूरस्य कथा तथा चात्र निशम्यतां ॥ बभूव नगरं पूर्वं नृपतेर्हर्षवर्मणः ॥ स्फीतं हर्षपुरं नाम सौराज्ये सुस्थितप्रजं
॥ तस्मिन्समुद्रशूराख्यो नगरेऽभून्महावणिक् ॥ कुलजो धार्मिको धीरसत्त्वो बहुधनेश्वरः ॥ स वणिज्यावशाद्गन्तुं सु
वर्णद्वीपमेकदा ॥ आरुरोह प्रवहणं तटं प्राप्य महांबुधेः ॥ गच्छतस्तस्य तेनाब्धौ किंचिच्छेषे तदध्वनि ॥ घोरस्समुद्भू
न्मेघाक्षुब्धक्षोभितार्णवः ॥ तेनोर्मिवेगविक्षिप्तं वहनं मकराहतं भग्नं परिकरं बध्वा सोंबुधावपतद्वणिक् ॥ पा
यच्च बाहुविक्षेपैः वीरोऽत्र नरतेक्षणं ॥ तावच्चिरमृतं तत्राय मानुषं पवनेरितं तदारूढश्च बाहुभ्यां क्षिप्तांबुर्वि
धिनेव सः ॥ नीतः सुवर्णद्वीपं तदनुकूलेन वायुना यत्रावतीर्णः पुलिने स तस्मान्मृतमानुषात् कटीनिब
द्धं सग्रंथिं तस्यावेक्षत शाटकं ॥ उन्मुच्य वीक्ष्य ते यावच्छाटकं कटितोऽस्य तत् तावत्तदंतरा दिव्यं रत्नाढ्यं प्राप कंव
कं ॥ तं दृष्ट्वानर्घमादाय स तस्मात्तुतोषमः ॥ मन्वा तोऽब्धौ विनष्टं तद्धनं वस्याग्रतस्तृणं ॥ ततो गत्वात्रलशपु

रारब्धं नगरं क्रमात् ।। हस्तस्थकंटको देवकुलमेकं विवेश सः ।। तत्रछायोपविष्टस्स वारिव्यायामतो भृशं ।। परिश्रां
तः शनैर्निद्रां ययौ विधिविमोहितः ।। सुप्तस्य तत्र चाकस्मादागताः पुररक्षिणः ।। ददृशुस्तस्य हस्तस्थं कंटकं तम
संवृतं ।। अयं स कंटको राजसुताया इह कंठतः हारितश्चक्रसेनायाः ध्रुवं चौरोयमेव सः ।। इत्युक्त्वा ते प्रबोध्या
सौ निन्यू राजकुलं वणिक् तत्र दृष्टः स्वयं राज्ञा स यथावृत्तमब्रवीत् ।। मिथ्या वक्त्येष चौरोयमिमं पश्यत कं
ठकं ।। इति प्रसार्य्यते राजा यावत्तस्यान्न ब्रवीति सः ।। तावत्स भास्वरं दृष्ट्वा नियत्य नभसो जवात् ।। गृध्रस्तत्कं
ठकं हृत्वा जगाम क्वाप्यशंकितं ।। अथास्मीतस्य वणिजः कं दत्तः शरणं शिवं ।। वधे राज्ञा क्रुधा दिष्टे शुश्रुवे भार
ती दिवः ।। मास्म राजन्वधारेनम सोहर्षपुराद्वणिक् ।। साधुः समुद्रशूराख्यो विषयेस्यागतस्ततः ।। कंठको
येन नीतो भूत्स वीरपुररक्षिणां ।। भयेन विक्लवावश्यन्निपत्याब्धौ मृतो निशि ।। अयंतु तस्य चौरस्य कायं प्रा
प्याधिरूढ्य वणिक्प्रवहणस्तात्तीर्त्वांभोधिमिहागतः ।। तदा च तत्कटीबद्धः शाटकग्रथितो मुना ।। वणिजा कंठकः प्रा
प्तो न नीतोनेन चौरगृहात् ।। तद्वौरमिमं राजन्वणिजं मुंच धार्मिकं ।। संमान्य प्रहिणु छेनमित्युक्त्वा विरराम वा
क् ।। एतच्छ्रुत्वा स संतुष्टमुक्त्वा तं वणिजं वधात् ।। समुद्रशूरं संमान्य धनै राजा विसृष्टवान् ।। स च प्राप्तधनः राम॰ ३०
क्रीतभांडभूयो भयंकरं ।। स्वदेशगमने पहने तोत्ततारांबुधिं वणिक् ।। तीर्णाब्धिश्च ततो गत्वा सार्थेन सह स

क्रमात् ॥ अटवीं प्रापदेकस्मिन्वासरे दिवसात्यये ॥ तस्यामावसिते सार्थे रात्रौ तस्मिंश्च जाग्रति ॥ समुद्रशूरे न्यपत
तच्चौरसेनात्र दुर्जया ॥ हन्यमाने तया सार्थे भाण्डं त्यक्त्वा पलाय्य सः ॥ समुद्रशूरो न्यग्रोधमारूढोभूदलक्षितः ॥
हृताशेषधने याते चौरसैन्ये भयाकुलः । तत्रैव तां तच्छौ रात्रिं दुःखार्त्तश्च निनाय सः प्रातस्तस्य तरोः पृष्ठे गत
दृष्टिः स दैवतः ॥ दीपप्रभामिवापश्यत्स्फुरन्तीं पत्रमध्यगां ॥ विस्मयात्तत्र चारूढो गृध्रनीडमवैक्षत ॥ अंत
स्तत्र भास्वरानर्घ्यरत्नाभरणसंचयं ॥ जग्राह तस्मात्सर्वं तत्तन्मध्ये प्राप्य कंचुकं तं स यं प्राप्तवान्स्वर्णद्वीपगर
ध्वो हरत्स्वयं ॥ ततः प्राप्तामितधनो न्यग्रोधादवरुह्य सः ॥ हृष्टो गच्छन्क्रमात्प्रापन्निजं हर्षपुरं पुरं ॥ तत्र तस्थौ
वणिक्कार्यवातान्यद्द्रविणस्पृहः ॥ समुद्रशूरः स्वजनैः सहानन्दघनस्थया ॥ अष्टौ तस्य तनं सार्थनाश
स्तत्र तरणं ततः ॥ सांकटकस्य च प्राप्तिस्तस्यैवापगमं दुःसः ॥ सनिष्कारणनिर्याह्यदशावाप्तिमतच्छणं ॥ उ
च्छ्राद्द्वापेश्वराल्लाभस्तद्भ्रुक्तस्तरणं पुनः ॥ सोथ सर्वापहारश्च पथि चौरैः समागमः ॥ पश्यै तस्य वणिजस्त
रुश्राद्धनागमः ॥ तदेवं चमीदृशं देव विचित्रं विहितं विधेः ॥ सुखं वा चानुभूयेवं दुःखमप्यश्नुते सुखं ॥ इति
गोमुखतः श्रुत्वा श्रद्धायोच्छ्रायवद्व्यधात् ॥ नरवाहनदत्तोत्र स्नानादि दिवसक्रियां ॥ अन्येद्युश्चास्थानगतं
तं बालसेवकः ॥ शूरः समरतुंगाख्यो शठत्पुत्रो व्यजिज्ञपत् ॥ देव संग्रामवर्षेण भाजितागोत्रजेतमे ॥ देशश्चतु

र्भिर्युक्तो नपुत्रैर्वरैरजितादिभिः॥ वदेश गत्वा पंचापि वध्वा वानानयाम्यहं॥ प्रभो विदितमस्त्वेतदित्युक्त्वा तत्र सोग
मत्॥ तमस्य सैन्यं तानन्यान्शूरान्यान वेत्स्यसः॥ वशेश्वरसुतस्तस्य दिदेशानुबलं निजं॥ सोग्रहीत्वैव तन्मानी गत्वा
पंचारितान्निपून्॥ स्वबाहुभ्यां तरे जित्वा संयम्यानीतवान्स गं तथाजयिनमायांतं वीरं संमान्य सत्वरस्तुः॥ नरवा
हनदत्तस्तत्र शशंस रास्वसेवकं॥ चित्रमाक्रांतविषयात्सबलानिंद्रियायमान् जित्वानेन रिपून्पंच पुरुषार्थः प्रसा
धितः॥ तच्छ्रुत्वा गोमुखोवादीच्छ्रुत्वा चेदं वने ह्यशी॥ राजश्च मरवालस्य कथा तच्छृणु वच्मितं॥ हस्तिनापुरमित्यस्ति न
गरं तत्र वाभवत् राजा चमरवालाख्यः कोशदुर्गबलान्वितः॥ बभूवुस्तस्य समरवलाद्याः भूस्पमंतरा॥ राजानो
गोत्रजास्ते च संभूयैवमचिंतयत्॥ अयं चमरवालोस्मानेकैकं बाधते सदा॥ स देत मिलिताः सर्वे विदध्मोस्य परा
भवं इति संमंत्र्य पंचैते नज्जयाय प्रयियासवः॥ प्रस्थान लग्नं क्षितिपाः प्रबुर्गणकं रहः॥ अपश्यश शुभं लग्नं प
श्यन्नशकुनानि तु जगाद गणकोनास्ति लग्नं संवत्सरे त्र वः॥ यथा तथा च यातानां युष्माकं न भवेज्जयः॥ किंचा
त्र वोनुबंधेन समृद्धिं तस्य पश्यत॥ भोगो नाम परं क्ष्मास्स तस्मादधिकोस्ति वः नवेठु ताश्रूयतां तत्कथात्र राम॰
वणिजोर्द्वयोः॥ वभूव कौतुकपुरं नाम महन्नगरं पुरा॥ तस्मिन्नन्वर्थनामाभूद्राजा बहुसुवर्णकः॥ यशोवर्मेति तस्या १३१
सीत्सेवकः क्षत्रियो युवा॥ तस्मै दाता पि सन्नृपो नादात्किंचित्कदाचन॥ यदा यदा च नृपतिस्तेनार्थ्यायाच्यते स्म सः॥

आदित्यं दर्शयन्नेवं तमुवाच वदा तदा ॥ अहमिच्छामि ते दातुं किं पुनर्भगवानयं ॥ तुभ्यं नेच्छति मे दातुं किं करोम्युच्यता
मिति ॥ ततः सोवसरं विन्वन्नावतिष्ठति दुःखितः ॥ सूर्योपरागसमयस्तावदत्रागतो भवत् ॥ न कालं स यशोवर्मा गता
स ततसेवकः ॥ न्टपं सूरि महादान प्रवृत्तं तं व्यजिज्ञपत् ॥ यो ददाति न ते मह्यं दातुं सैष रविः प्रभो ॥ ग्रस्तोद्य वैरिणा या
वत्तावत्किं चित्प्रयछमे ॥ तच्छ्रुत्वा सहसिता च दत्तदानो महीपतिः ॥ ददौ वस्त्रहिरण्यादि तस्मै बहु सुवर्णकः ॥ क्रमा
त्तस्मिन्नर्धने भुक्ते खिन्नः सो ददति प्रभौ ॥ सततजा निर्यशोवर्मा ययौ विंध्यवासिनीं ॥ किं निरर्थन जीवतापि स्मृते
न मे त्यक्ष्याम्येव पुरो देव्या वरं प्राप्स्यामि वेप्सितं ॥ इत्यग्रे विंध्यवासिन्याः संविष्टो दर्भसंस्तरे ॥ तन्मनाः स निराहा
रस्तपो महदतप्यत ॥ आदिदेशात्सा च तं स्वप्ने देवी तुष्टास्मि पुत्र ते ॥ ददाम्यर्थश्रियं किं ते किं वा भोगश्रियं वद ॥ तच्छ्रु
त्वा स यशोवर्मा देवीं तां प्रत्यभाषत ॥ एतयोर्निपुणं वेद्मि नाहं भेदं श्रियोरिति ॥ ततस्तमवदद्देवी स्वदेशं व्रज हि यो तव
॥ भोगवर्गीर्थवर्माणौ विद्येते वणिजावुभौ ॥ तयोर्गत्वा श्रियं पश्य ततो यत्स दृशीवते ॥ रोचिष्यते तत्सदृशी त्वया ग
त्वार्थ्यतामिति ॥ एतच्छ्रुत्वा प्रबुध्यैव स प्रातः सेतपारणः ॥ स्वदेशं कौतुकपु चलो वर्मा ततो ययौ ॥ तत्रागात्सप्रथमं
वाथ त्स गृहान् अर्थवर्मणः ॥ असंख्यहेमरत्नादिव्यवहारोर्जितश्रियः ॥ पश्यंस्तां संपदं तस्य यथावत्तसुधायसे
स तातिथ्य श्चतेनासौ भोजनाय न्यमंत्र्यत ॥ ततोत्राभुंक्त स घृतं समांसव्यंजनं वसः प्राघुणोचितमाहारं पार्श्वे

 तस्यार्थवर्मणः॥अर्थवर्मा तु भुंक्ते स्म एवार्द्धपलसंयुतं॥स कृत्स्नं भक्तमपि स्तोकं मांसं व्यंजनमल्पकं॥सार्थवाह किमेतता
 वद्य्मासीतितत्कौतुकं॥ स यशोवर्मणा पृष्टो वणिगेवमभाषत॥अद्यत्वत्परोधेन समांसव्यंजनं मया भक्तं स्तोकं घृ
तस्यार्द्धपलं भुक्तं च मुक्तवः॥सदा तु घृतकर्षं च सक्तुयाम्यामि केवलान्॥अतोधिकं मे मंदाग्नेरुदरे नैव जीर्यति॥
 तच्छ्रुत्वा स यशोवर्मा विचिकित्सन् निनिंद तां॥रुद्ध्येन श्रियं तस्य विफलामर्थवर्मणः ततो निशागमे भक्तं क्षीरं चा
नाययत्पुरः॥अर्थवर्मा वणिक् तस्य स यशोवर्मणः स्तुती॥यशोवर्मा बभूय स्तद्यथाकाममभुंक्त स॥अर्थवर्मा पि
स तदा क्षीरस्यैकपलं पपौ॥तत्रैव चैकस्थाने तावास्तीर्णशयनावुभौ॥यशोवर्मार्थवर्माणौ शनैर्निद्रामुपेयतुः
॥निशीथे च यशोवर्मा स्वप्ने पश्यदशंकितं॥प्रविष्टान् त्रपुरुषान् दंडहस्तान् भयंकरान्॥धिगल्पाभ्यधिकः क
र्षो घृतस्य किमिति त्वया॥मांसोदनश्च भुक्तो द्य पीतं च पयसः पलं॥इति क्रोधाद्ब्रुवाणैस्तैरारब्धैवाथ पाद
त्रः॥पुरुषैरर्थवर्मा स लगुडैः पर्यताड्यत॥घृतकर्षः पयो मांसभक्तमप्यधिकं च यत्॥भुक्तं न त्सर्वमुद
सदा च कर्षश्च तस्य ते॥तद्दृष्ट्वा स यशोवर्मा प्रबुद्ध्यावदीक्षते॥तावत्तस्याययौ शूलं प्रबुद्धस्यार्थवर्मणः॥त राम॰
तः क्रंदन् परिजनैर्मर्द्यमानोदरश्च सः॥वमति स्मार्थवर्मा तदधिकं यत्स भुक्तवान्॥शांतशूले ततः सोस्मिन् यशो ३२
वर्मा व्यचिंतयत्॥विग्धिगर्थश्रियमिमां यस्या भोगोयमीदृशः॥बलीरुत्ते यमीदृश्या भूयाद्भवनिश्रियाः॥इत्या

तश्चिंतयन्सोत्र रात्रिं तामत्यवाहयत् ।। प्रातस्तमर्थवर्माणमामंत्र्य च ततो ययौ ।। यशोवर्मा गृहं तस्य वणिजो भोगवर्म
णः ।। तत्राभ्यागाद्यथावृत्तं तेनापि च कृतादरः ।। निमंत्रितोभूद्वणिजा तद्गृहे भोजनाय सः ।। न चास्य वणिजोपश्यत्कां
चित्स धनसंपदं ।। अपश्यत्तु शुभं वेश्म वासांस्याभरणानि च ततः स्थिते यशोवर्मण्यस्मिन्नावर्जितात्र सः ।। भोगव
र्मा वणिक्कर्तुं व्यवहारं निजोचितं ।। अन्यस्माद्भांडमादाय ददावन्यस्य तत्क्षणं ।। विनैव स्वधनं मध्यात् दीनारानुदयाद्य
त् ।। त्वरितं तान्स दीनारान्भृत्यहस्ते विसृष्टवान् । स्वभार्यायै विचित्रान्नपानसंपादनाय च ।। क्षणाच्च सुहृदेकस्त
मिळाभरणनामकः ।। उपागत्यैव रभसा भोगवर्माणमभ्यधात् ।। सिद्धं भोजनमस्माकमुत्तिष्ठागच्छ भुंज्महे ।। सुहृ
दो मिलिता ह्यन्ये त्वत्प्रतीक्षा स्थिता इति ।। अद्याहं नागमिष्यामि प्राघूणोयं स्थितो हि मे ।। इति ब्रुवाणं सुनरप्येतं
स सुहृदब्रवीत् ।। भवतास्त्वयायातु तर्हि प्राघूणिकोप्ययं ।। एवोपि न किमस्माकं मित्रमुत्तिष्ठ सत्वरं ।। इत्यागृ
हाद्भोगवर्मा नीतो मित्रेण तेन सः ।। यशोवर्म्मयुतो गत्वा भुंक्ते स्माहारमुत्तमं ।। पीत्वा च पानमागत्य सायं स स्वगृ
हे पुनः ।। स यशोवर्म्मकोभेजे विचित्रं पानभोजनं ।। प्राप्तायां निशि पप्रच्छ निजं परिजनं च सः ।। किमद्य रात्रिपर्याप्तमप
स्ति न स्यूरकं न वा ।। स्वामिन्नास्तीति तेनोक्तः स भेजे शयनीयकं ।। पास्यामोपररात्रेद्य कथं जलमिति ब्रुवन् ।। यशोवर्म्मा
प्यतत्यार्थे सुप्तः स्वप्नेथ दृष्टवान् प्रविष्टान्पुरुषान्कित्रीन्स्यांस्तेषां च पृष्टत कस्मादपररात्रार्थं स्यूरकं भोग

बृ. क.
३३
33

वर्मणः ॥ चिंतितं नाद्य युष्माभिः क्व भवद्भिः स्थितं शठाः ॥ इति पश्चात्प्रविष्टास्ते पुरुषा दंडपाणयः ॥ स्वप्रविष्टा
न्क्रोधात्तान्दंडघातैरताडयन् ॥ अपराधोयमेको नः क्षम्यतामिति वादिनः ॥ दंडहस्तास्ते पुरुषास्ते वान्येरयु
स्तनः ॥ यशोवर्माथ तं दृष्ट्वा प्रबुद्धः समचिंतयत् ॥ अचिंत्योपपतिश्लाघ्या भोगश्रीर्भोगवर्मणः भोगहीनास्य त्वद्यापि
नार्थश्रीरर्थवर्म्मणि ॥ इति विंतयतस्तस्य सा तिचक्रामयामिनी ॥ प्रातश्च स यशोवर्मा तमामंत्र्य वणिग्वरं ॥ जगाम
विंध्यवासिन्याः पादमूलं ततः पुनः ॥ ततस्तुःस्वप्नदृष्टायास्तस्याः पूर्वोक्तयोर्द्वयोः ॥ श्रियं भोगश्रियं सोत्रवव्रे
सास्मै ददौ च तां ॥ अथागत्य यशोवर्मा गृहं देवीप्रसादतः ॥ अचिंतितोपगामिन्यातस्थौ भोगश्रिया सुखं ॥ तदेवं
भोगसंपन्नाश्रीरप्यल्पतरा वरं ॥ न पुनर्भोगरहिता सुविस्तीर्णाप्यपार्थका ॥ तत्किं चमरवालस्य राज्ञः कार्य्य
ण्यसंपदा ॥ तप्प्रधं दानभोगाढ्यां वीक्ष्य ध्वेस्यां श्रियं न किं ॥ अतस्तं प्रति युष्माकमयस्कंदो न भद्रकः ॥ यात्राल
ग्नश्च नास्त्येव नापि वो दृश्यते जयः ॥ इत्युक्तापितेने नपंचज्योतिर्विदान्नृपाः ॥ ययुग्ध मरवालेतं न्नपं प्रत्य
सहिष्णवः ॥ सीमाप्राप्तांश्च तान्बुध्वा निर्यास्यन्स सरायसः ॥ राजा चमरवालः प्राक्स्नात्वा हरमपूजयत्
॥ अष्टाप्युत्तमस्थाननियतैर्नामभिः शुभैः ॥ यथावत्तं च तुष्टाव पापघ्ने सर्वकामदे ॥ राजन्युध्यस्व निःशं
कः शत्रून्नजेष्यसि संगरे इत्युक्तां गगनात्सोथ शुश्राव भारतीं ॥ ततः प्रहृष्टः सन्नह्य तेषां निजबलान्वितः ॥

राम॰
३३

राजा चमरवालोऽप्रेयुद्धायनिरगाद्द्विषं॥ त्रिंशद्गजसहस्राणि लक्षाणि वाजिनां॥ कोटिः पादभटानां च तस्याभूद्वैरि
णां बले। स्वबले च पदातीनां तस्य लक्षाणि विंशतिः॥ दशदंतिरुद्स्राणि हयानां लक्षमप्यभूत्। प्रवृत्ते थ महायुद्धे त
योरुभयसेनयोः॥ यथार्थनाम्नि वीराख्ये प्रतीहारेऽग्रयायिनि स्वयं चमरवालोऽसौ राजा तत्समरांगणं महावरा
हो भगवान्महार्णवमिवाविशत्॥ ममर्द चाल्पसैन्योऽपि परसैन्यं महत्तथा॥ यथाश्च गजपत्तीनां हतानां राशयो
भवेन्॥ धाविला चात्र स मरबलं तं सं मुखागतं। आहत्य शक्त्या राजानं पाशेनाकृष्य बद्धवान्॥ ततः स मरभूरुं सह
द्विबाणाहतं नृपं॥ द्वितीयं तद्वदाकृष्य पाशेनैव बबंध सः॥ तृतीयं चात्र समरं जितं नाम्न महीपतिं॥ वीसरख्यस्तत्र
तीहारे बधात त्वाश्वमातयत्। सेनापतिर्हूविलस्तस्यानीय समर्पयत्॥ नृपं प्रतापचंद्राख्यं चतुर्थं स्यायक
काहतं॥ ततः प्रतापसेनाख्यस्तद्दृष्ट्वा पंचमो नृपः॥ क्रोधाच्चमरवालं तं नृपमल्पपतद्रणे॥ सतु निष्कूयत
द्बाणान्स्वशरौघेन विद्धिमन्॥ राजा चमरवालस्तं ललाटे त्रिभिराशुगैः॥ कंवा क्षिसेन पाशेन तं च कालङ्घवाप्य
सः॥ आत्तः श्वास्वव शंचक्रे शराघात विघूर्णितं॥ एवं राजसु बद्धेषु तेषु पंचस्वपि क्रमात्॥ हतशेषाणि सैन्या
नि द्विषस्तेषां प्रदुद्रुवुः॥ अमितं हेमरत्नादि बिद्धन्पतुः पुराणि च॥ राज्ञा चमरवालेन प्राप्तान्येषां महीभृतां॥
तन्मध्ये च महादेवी यशोलेखेति विश्रुता॥ सतः प्रतापसेनस्य प्राप्ता तेनांगनोत्तमाः॥ ततः प्रविश्य नगरं वीरदे

न बलौचसः॥क्षत्रसेनापतीपदंबध्वारंतैःरपूरयत्॥प्रजापसेनमहिष्यांक्षत्रधर्मार्जितेतितां।यशोल्लेखां
सनृपतिःस्वावरोधवधूष्वधात्॥भुजार्जिताहमस्येतिसेहेसाचपलायितं॥काममोहप्रवृत्तानांष्वपलाधर्म
वासना॥दिनैश्चाभ्यर्थितोराज्ञ्यासयशोलेखयातया॥राजाचमरवालस्तान्बद्धान्पंचापिभूपतान्॥प्रतापस्ये
नप्रभ्रतान्गृहीतविनयान्वितान् मुमोचनिजराज्येषुसंमान्यविससर्जच॥ततःसतदृकंटकंविजितशत्रुरा
ज्यंनिजंसमृद्धमशिखश्चिरंचमरवालपृथ्वीपतिः॥अरंस्तचवराप्सरोधिकरूपलावण्ययाहृपज्जयपताक
यासहवयायशोलेखया॥एवंवद्धनपरिस्त्रत्रसप्रवृत्तान्दृष्वाकुलानगणितस्वपरस्वपान्॥एकोप्यनन्यस्त
मपौरुषभग्नमानदर्प्पद्वारान्जयतिसंयुगमूर्ध्निधीरः॥इतिगोमुखेनकथितमर्थ्यांश्रुत्वाकथांकृतध्या
नः।श्चकरोद्धनरवाहनदत्तःस्नानादिदिनकार्यं।निनायसंगीचरसात्वतांकथनिशांसगायनस्वयमंमना
सरवा॥सरस्ववावस्यनभःस्थिताप्याददौप्रियाभिःस्थिरसंस्तवंवनं॥इतिभट्टश्रीसोमदेवविरचितेक
थासरित्सागरेश्चलंकारवतीलंबकेचतुर्थस्तरंगः॥४॥यादितश्चतुपंचाचास्तरंगः॥४॥ततोन्येद्युरलंका
रवतीनामगृहेस्थितं॥नरवाहमदत्तंतंसंनिधौसर्वमंत्रिणां॥एत्यविज्ञापयामासमरुभूतिकसेवकः॥सो
दर्पःसोविदल्लस्यवदंतःपुररक्षिणः॥मरुभूतेर्मयादेवसेवावर्महृदंक्षसा॥भोजलाबदनंदत्तंसभार्यस्या

धुनाम मम॥ आभाषितास्तु तत्रस्थे दीनाराय तिवत्सरं॥ यं पाशघ्नमनापेयताने ष न ददाति मे॥ मृग्यमाणेन दैतेनन
रणे वाहमाहतः॥ तेनोपदिष्टः प्रायोऽहं स्थिंह द्वारे स्पतावके॥ विचारयति चेत्तत्र देवामेव करोम्पहं॥ अन्निप्रवे
शमधिकं किं वचयेषहिसेप्रभुः॥ इत्युक्तोऽपि पतेतस्मिन्मरुभूतिरभाषत॥ देयामया स्मै दीनाराः सांप्रतं तु नसं
ति मे॥ इत्युक्तवंवंस्सर्वेऽपु प्रहसत्सु खमंचिणं॥ नरवाहनदत्तस्तं मरुभूतिमुवाच सः॥ किमेवं मूर्खभावं स्त्व
वाधिके यं मतिस्तव॥ उत्तिष्ठ दीनाररातं ददौ। ततोऽत्र गोमुखो वादीन्नवा ब्योमरुभूतिकः॥ विचित्रचित्रवृत्तिर्य
त्सर्गो देवप्रजायतेः॥ युष्माभिरेषा किंज्ञात्र वित्तदातु महीपतेः॥ तत्सेवकस्य वकथाप्रसंगारव्य स्य श्रुता॥
विगदाने त्वभूत्पूर्वं राजा चिरः पुरेश्वरः॥ सुंजमस्या पितस्याभूत्परिवारो तिदुर्जनः॥ देहांतरगतस्तस्यप्र
संगोमामभूपते॥ मित्राभ्यां सहितो द्वाभ्यां बभूव किल सेवकः सेवां चकुर्वतस्तस्य वातीते पव्दपंचके न सरा
जाददौ किं चिनिमित्ते ष्वुत्सवादिके॥ सच स्तस्य न संप्राप विज्ञप्त्यवसरं प्रभोः॥ परिधारस्य दौरात्म्यास
स्युः श्रेरयतोऽस्सदा॥ एकदा सस्य राहतस्य बालः पुत्रोऽप्यपघत॥ दुःखितं चेत्पस्सर्वैपि भृत्या स्तं परिवार
पत्॥ तन्मध्ये च प्रसंगारव्य शोकादेव सते वकः॥ सखिभ्यां वार्यमाणोऽपि राजानं तत्र जिज्ञपत्॥ वटुका
लं वयंदेव भेदकान च नस्त्वया॥ वत्तं किंचित्तथापाहस्थिताः स्मात्वत्सुताराया॥ त्वयायदि तदत्तंत

बृ.क.९
३५
35

चस्तुत्रोसौ सुदास्पति॥ सोपि देवजननी तच्चेत्ततः किमिह सांप्रतं॥ व्रजाम इति जल्पित्वा यतित्वा सोस्य पादयोः॥
राजन्प्रसंगो निरगात्सखिदूयसुतः॥ आहो पुत्र पिबङ्गास्थाः सेवकाः मे दृढा इमे॥ तदेते मम नत्वाज्ञ्या इति
तात तूर्णं॥ स राजा तान्प्रसंगादानानाय्यैव तथा धनैः॥ आपूर्य लुब्ध्याभूयो नैतान्दारिद्र्यमस्पृशत्॥ एवं वि
त्राद्दृश्यं ते स्वभावाद्देवदेहिनां॥ यत्कालं स नृपो जाम्बवयवाल्लेनुदद्दे हितं तत्॥ इत्याख्याय कथाख्यानयद्वभू
यासयोमुखः॥ वत्सेश्वरसुतादेशाद्गिमामवावयावायां॥ आसीऽऽत देशूनपोरं वदंवुभिः॥ सोराज्यरम्यं कनकपुरा
ख्यं नगरोत्तमं॥ यत्रबंधः कविगिरांच्छेदः पत्रेषु दृश्यत॥ भंगो लकेषु नारीणां सस्पर्शग्रहणे खलः॥ तत्र वासु
किनामेंद्रतनयाऽप्रियदर्शनात्॥ जातो यशोधराख्यायां राजपुत्र्यां महायशाः॥ आसीत्केतकवर्षाख्यो नगरे
नृपतिः पुरा॥ सन्न्यस्तभूभारवोढापि यो शेषगुणभूषितः॥ लुब्धोय शास्त्रिन लघिभीतः पापान्नशत्रुतः॥ मूर्खः
परापवादेषु न शास्त्रेषु च यो भवत्॥ स्वल्पत्वं यस्य कोपेभून्नप्रसादे महात्मनः॥ चापे च वक्रमुष्टित्वं न दाने धी
रचेतसः॥ यनात्यद्भुतरूपेण रक्षता चाखिलं जगत्॥ मास्येथाकुलश्चक्रे दृष्टेनेवालजनः॥ सकवाचिलं
रत्काले सोभ्रमणपुन्मद्वारणि॥ राजहंसपरिवारे स्नात्सवानंदितघजे॥ आत्मंतुल्पगुणोल्लुंचित्र शस्रादमावि
शात्॥ आसष्टकसंलामोदचहन्मा कतशीतलं॥ तत्रनिर्वपीयमावत्त द्धित्रं स प्रशंसन्ति॥ तावत्त्र विश्य भूपं

राम०
३५

तं प्रतीहारो व्यजिज्ञपत् ॥ इहागतो विदर्भेभ्यो पूर्वं चित्रकरः प्रभो । अनन्यसममात्मानं चित्रकर्म्मण्युदाह
रत् ॥ रोलदेवाभिधानेन सिंहद्वारे ऽत्र तेन सः ॥ एतद्देवाभिलिख्याद्य चारिकोलंभिता किल ॥ तच्छ्रुत्वैवादरात्भूयेनो
दिष्टानयनं स तं ॥ आविनायत्वं वीहारो गत्वा चित्रकरं क्षणात् ॥ स प्रविश्य ददर्शा च चित्रालोकनलालयान् ॥
स्थितं कनकवर्णं तं भूप चित्रकरोरुहः । वरनारीकुचोत्संगसमर्प्पिततनूभरं ॥ स हेलोदंचितकरोपात्तताम्बूलवा
टिकः । प्रणम्य चोपविष्टस्तं राजानं विहिनादरं ॥ ज्ञात्वा निवेदयामास रोलदेवः स चित्रकृत् ॥ चारिकालंबितादे
व त्वमाद्य ज्ञरिदक्षया ॥ मयात्र विज्ञानमदात् तत्क्षतं यमिदं मम ॥ आदिश्यतां च चित्रे किं मालिख्यामाहं रूपकं ॥
भवत्वेनत्कलाशिक्षाय लोमेत फलं प्रभो ॥ इति विचित्रकरेणोक्ते स राजा तिजगाद तं ॥ उपाध्याय यथाका
मं किं चिद्रालिख्यतां त्वया ॥ आदर्शमोचयं चक्षुर्भ्रांतिस्तन्को ऽलचुका ॥ इत्युक्ते तेन राज्ञा लतत्पार्श्वस्था बभा
षिरे । राजैवालिख्यतां मन्ये विरूपैः किं प्रयोजनं । मत्वा चित्रकृत्तुष्टः स तं राजानमालिखत् ॥ तुंगेन नासा
वंशेन दीर्घरक्तेन चक्षुषा ॥ द्विपुले जल ललाटे तत्कुंतलैः कुंचिताग्रितैः ॥ विस्तीर्णेनोरसा रूढबाणादिव्रणशोभि
ना ॥ भुजयुग्मेन दिग्दंतिकराकारेण हारिणा ॥ मध्येन मुष्टिमेयेन केसरेंद्रकिशोरकैः ॥ उपायनस्तेनैव पराक्र
मपराजितैः ॥ यौवनद्विरदालाननिभेनोरुयुगेन च ॥ अशोकपल्लवमिभेनांघ्रियुग्मेन चारुणा ॥ दृष्ट्वैव स्वानुरू

बृ॰क॰ ३६ पेणरूपेण।लिखितंतन्नृपं॥साधुवादंददुःसर्वेतस्यचित्रकृतस्तदा॥जगदुस्तंचनेत्थमोदृष्टमेकाकिनंप्रभुं॥
चित्रभित्तौनिवेदतस्मामेतास्वालिखितास्विह॥राज्ञीषुमध्यादेकांत्वंसुविचार्यानुरूपिकां॥लिखोपाध्यायपार्श्वे
36 स्यप्रत्तोर्नेत्रोत्सवोस्तुनः॥तच्छ्रुत्वासविलोक्यात्रचित्रंचित्रकरोब्रवीत्॥भूयसीष्वपिनैतासुतुल्याराज्ञोस्तिकाचन॥
जानेचपृथ्व्यामेवास्यतुल्यरूपास्तिनांगना॥अस्त्येकाराजपुत्रीतुशृणुतांख्यामितांचवः॥विदर्भेष्वस्तिनगरंश्री
मत्कुंडिनसंज्ञकं॥देवशक्तिरितिख्यातस्तत्रास्तिचमहीपतिः॥तस्यानंतवतीत्यस्तिराज्ञीप्राणाधिकप्रिया॥त
स्यांतस्यसुतोत्पन्नानाम्नामदनसुंदरी॥यस्यावर्णयितुंरूपमेकयाजिह्वयानयां॥मादृशःकःप्रगल्भेतावहृदास्य
हं॥तांविस्मयविधिमन्येसंजातेलोपितत्प्रसात्॥निर्मातुमन्यांतद्रूपांयुमेरपिभवेस्यति।सैकास्यराजन्ःसदृशापृ
थिव्याःराजकन्यका॥रूपलावण्यविनयैर्वयसाचकुलेनच॥अहंतयाहितत्रस्थःकदाचित्प्रेष्यचेटिकां॥आहूतो
तःपुरंतस्याराजपुत्र्यागतोभवं॥तत्रापश्यमहंतांचचंदनार्द्रविलेपनांमृणालहारांदिच्छिन्नांपत्रशय्याविवर्त्तिनां॥
कदलीपत्रपवनैर्वीज्यमानांसखीजनैः॥पांडुक्षामामभिव्यक्तस्मरसंज्वरलक्षणां॥सख्यश्चंदनालेपकदलीदल राम॰
मारुते।कृतमेभिःकिंनेसेनतिफलेनश्रमेणवः॥एतेहिसंदपुण्यांमांदहंतिशिशिराअपि॥एवंनिवारयंतींचस ३६
खीरान्यासमाकुलाः॥विलोक्यतदवस्थांतामनद्वितर्कसमाकुलः॥कृतप्रणामस्तस्याश्चपुरतोहमुपाविशं॥उ

पाध्यायेदृगालिख्य चित्रमेदेहि रूपकं ॥ इत्युक्त्वा वेपमानेन पाणिना धृतवर्त्तिना ॥ शनैपालिंख्य सा भूमौ दर्शयंती
तीन्नृपात्मजा ॥ अलेखयन्मया किंपि युवानं रूपवत्तरं ॥ आलिख्य सुदरं तं च देव विंतितवानहं ॥ कामरो वाण
यासाक्षाद्यमालेखितो मया ॥ किंतु पुष्पमयश्चापोस्तेयहतभिवं धनं चेदमस्याः स्मरविन्नं भितं ॥ तदितो
मेपयातमनुग्रदंडो स्वयं नृपः ॥ एतत्त्वितादेवशक्तिबुधेवं नक्षमेतमे ॥ द्रष्ट्वालोच्यैवनुत्वा तामहं मदनसुंदरीं ॥
राजन्यां निरगमं तया संमानितस्ततः ॥ श्रुतं दाच महाराज मया परिजनान्मिथः ॥ स्वैरं कथयतोय सासानुरागा
श्रुते त्वयि ॥ ततश्चित्रपुटेष्वेषु धेलि ॥ खितां तां नृपात्मानां ॥ आदायाहं भवत्सादमूलं त्वरितमागतः ॥ दृष्ट्वा च देवस्या
चदेवस्याकारं निवृत्तसंशयो मम ॥ देव एवं तया चित्ते मइत्तेनाभिलेखितः ॥ साचासमत्र सदृशी शाक्या लिखि
तुमित्यहं ॥ चित्रेदेवस्य पार्श्वे तां नखिमिसमाम्मपि ॥ इत्युक्त्वैव तं तं रोलदेवं राजगादसः ॥ वर्हिलयासातञ्चित्रयहस्था
दर्श्यतामिति ॥ ततो तत्तुलिकां स्तत्त्वष्टापरमदर्शीयत ॥ स चित्रत्ततां चित्रस्थां राज्ञो मदनसुंदरीं ॥ राजाक
नवर्षो पि तां सचित्रगतामपि ॥ विचित्ररूपामालोक्य सद्यः स्मरवशं ययौ ॥ पूरयित्वा च बहुनाहेम्ना चित्रकरं स
तं ॥ आत्तप्रिया चित्रपटो विवेशाभ्यंतरं नृपः ॥ तत्र तद्रूपलावण्यदर्शनान्नष्टलोचनः ॥ त्यक्तसर्वक्रियस्तस्थौ त
देकमयमानसः ॥ बबाधे धैर्यहारी तं निघ्नं नूत्नश्च श्रां शरैः ॥ रूपस्पर्द्धसिमुद्भूतमां सर्य्य इव मन्मथः ॥ यादृक्त्वरूप

बृ॰क॰ ३७ पल्लुब्धानां स्मरार्त्तिस्ते नयोस्थितां ॥ फलितेव च सैवास्य शातशाखं महीक्षितः ॥ ततो दिनैश्च विरहक्षामः पांडुः शशां
कसन्न ॥ आप्तेभ्यः स चिवेभ्यस्तत्स्वछद्म स्वं मनोगतं ॥ मंत्रयित्वा च तैः साकं कन्यां मदनसुंदरीं ॥ याचितुं प्राहिणो
द्दूतं सरात्ता देवशक्तये ॥ संगमस्वामिनामानं ब्राह्मणं कार्यवेदिनं ॥ विप्रमाप्तं कुलीनं च मधुरोदात्तभाषिणं
सुमहार्हेण विप्रः परिकरेण तान्न ॥ विदर्भान् संगमस्वामी प्राविशत्कुंडिनं पुरं ॥ यथावत्तत्र राजानं देवशक्तिं दद
र्श तं ॥ स स्वामिनेऽर्थतस्माच्च प्रार्थयामास तत्सुतां ॥ देया तावन्मया नासौ दुहितेष्या सचोदितः ॥ भूमा कनक
वर्षोस्याः दृश्योष्ये तां च मा घते ॥ च देत स्मैददाम्येतामिति समं च्य सो पि च ॥ अत्र दूधे देवशक्तिस्तत्संगमस्वामि
नोवचः ॥ दर्शयामास तस्मै तत्र तस्याः रूपमिवाद्भुतं ॥ नृत्तं मदनसुप्परिस्थितायास्तस्य महापतिः ॥ ततस्तद्दूतं
प्रीतं गमस्वामिनसतं ॥ प्रतिपन्नसुतादानं संमान्यः प्राहिणोन्नृपा ॥ निश्चित्य लग्नमुद्वाहहेतो रागस्य ता नि
हसंदद्र्येति समं तेन प्रतिहूतं स सर्जच ॥ आगत्य संगमस्वामी प्रतिरुत लतोपासः ॥ राज्ञे कनकवर्षाय सि
द्धं कार्यन्यवेदयत् ॥ ततो लग्नं विनिश्चित्य प्रतिहूतं प्रपूज्य तं ॥ असहंतां च विज्ञाय रक्तां मदनसुंदरीं ॥ तद्विवाहाय राम॰ ३७
दुर्वीनिः शंकमानसः ॥ राजा कनकवर्णो सौ प्रायात्तत्कुंडिलं पुरं ॥ अशोकलतयारूढः प्रत्यवर्त्तिनः ॥ परप्राण
हरान्निघ्नन् सिंहादीन् वनिव ॥ विदर्भान्प्राप्य नगरं कुंडिनं तद्दिवेशासः ॥ निर्गते नाग्रतो राज्ञा सहितो देवशक्तिना

तच योरपुरं ध्वीणां विलब्धनयनोत्सवः ॥ सज्जितोद्वाहसंभारं प्राविशद्राजमंदिरं ॥ विन्मास्पतिस्मतत्रैतश
द्वितं सपरिछदः ॥ देवशक्तिन्नपोदारश्रुताचारानुरंजितः ॥ अन्येपुर्दैवशक्तिस्तां तस्मैनरदवसुंदरी ॥ सुतां राज्यै
कशेषेण सर्वस्वेन समं ददौ ॥ स्थिला च तत्र सप्ताहं सराजा नगरं निजं आगात्कनकवर्षोथ नववध्वा स
मं तया ॥ आसेकां वापुनेतस्मिन्नजगदाह्लाददायिनी ॥ स कौमुदीकेशशिनी आसीत छोलवंपुरं ॥ साधिप्राणा
धिका तस्य राज्ञो मदनसुंदरी ॥ आसीद्बकवरो धस्याप्यच्युतस्येव रुक्मिणी ॥ अन्योन्यवदनासक्तलो
चनैस्मरसायकैः ॥ प्यालिताविवतौ चास्तां दंपती चारुपक्ष्मभिः एकदा चाजगामाच विसकिंत्केसराव
लिः ॥ दलयन्मानिनीमानमातंगं मधुकेसरी ॥ लग्नालिमालामौवीकं पुष्पैपोः कुसुमाकरः ॥ सज्याचका
रचोत्कुल्लचूतवल्लीधनुर्लताः ॥ ववौवोपवनानाव चेतांध्वगयोषितां ॥ समुद्दीपितकामाग्निकंपयन्मलया
निलः ॥ पुरानदीनां पुष्पाणि तस्त्यांशशितः कला ॥ लीणा निपुनरायांति यौवनानि नदेहिनां भो मुक्तमा
नकलहारमध्वं दयितान्विताः ॥ इतावमधुराला ॰ ॰ ॰ किलाबगर्ज्जनात् ॥ तत्कालं चमधूद्यानं विहर्तुंप्र
विवेशास ॥ राजा कनकवर्षोलसत्पुरैः सह ॥ पुल्लन्नश्रियमशोकानां रक्तैः परिजनांबरैः ॥ गीतैर्वसंगनानां कि
लभ्रयदघबिं ॥ देव्यामदवसुंदर्य्यासमं तत्र सभूपतिः ॥ चित्रीडसावरो धोपिकुसुमावत्रयादिभिः ॥ बि
वैरिंतः

वृ॰क॰९ कृत्वयात्रसु चिरं स्नातुंगोदावरांन्रपः॥अवतीर्यजलक्रीडां सांतः पुरजनो व्यधात्॥पुरपैः १ मानिनयैनेसत्वल
निपयोधरैः॥रथांगनामायुग्मानितितैवैः पुलिनस्पलाः॥विज्ञित्य तस्याः सरितः शोभयामासुराज्ञायं॥तरंग
३८ दर्शितामर्थभ्रूभंगाप्यास्तदंगनाः॥अंभोविहारं विवलद्वस्त्रव्यक्तांगभंगिषु॥रेमेवानककवर्णस्पतासुसाकदा
मनः॥एकांच ताडयप्राज्ञी हेमकुंभमयद्दयो॥ऊचेयुगोसुविस्त्रस्तसनेकरवारिणा॥ तद्दृष्ट्वासाबुकोपास्तेसे
व्यानदनसुंदरी॥किंपक्षोभ्पानदीवंसोद्वेगेवजग्ववस॥उत्तीर्य्यकंभसस्नायादात्तवस्त्रांवेरासृष्वा॥प्रियाप
राधंशंगंतातसखीभ्यः स्वमंदिरं॥ततो ज्ञाताशयस्तस्याजलक्रीडांविमुच्यसः॥राजाकनकवर्णास्येतद्वासगट
हमायपयो॥वार्यमाणोसृष्वान तत्रयंजरस्थैः सुकेरपि॥प्रविइपसददर्शासद्देवीनांमन्युपीडितां॥वामहस्त
तलन्यस्तविषणवदनांबुजां॥स्वमुक्ताफलनिभैःपतद्भिर्बाष्पबिंदुभिः॥इतिविरहेणाहिसजकपिष्पतेइमा
णोसुहाणाष्वरिज्जइविरहोहिअसुसहि जइयदिविरहोनसह्यतेमानमथवायरित्यजनायं॥विरहोहृदयंसह्यतेमा
मानमेचवर्द्धनीयंनेइतिज्ञात्वाप्तिष्टस्वाविलब्यैकदिवसं॥उभयतटदत्तपदोमध्येपतितोध्रुवं विनश्यसि॥इ राम॰
तिगाथार्थः॥गाथापर्य्यायः॥इअत्ताणिऊणउणंविदमुतेलज्जिऊणइकेदिसम्॥तहसुरुदिणापातपंजाणडिओ ३८
धुअंछिणस्सिहिसि॥इतामंद्विपरीखंडपठंतीनसुगद्गदं॥निर्यदत्तांशुहारिण्याशिरापत्रंशमुग्धया॥विलो

क्वचनतथाभूतांतांकोपेपिमनोहरां॥उपाययेोसलज्जश्चसभयश्चसभूपतिः॥परान्मुखीमथाश्लिष्यवचोभिःप्रीति
यशालैः॥प्रवृत्तोभूत्सविषयैस्तांप्रसादयितुंचराः॥वकोकिस्मृचितावेच्चपरिवारेपपातच॥तस्यादारणपोर्मिघ्नत्रा
त्मामममपराधिनं॥ततस्तन्मन्युस्तेवास्तुवारिणानाल्हितेजसा॥खिंचतीग्लग्नास्य ·· ससादमहीपतेः॥त्रायेत
ष्टानीचात्तद्विनकुपितउष्टया॥राजातयासहासेव्यरतंतिद्राङ्गगान्निशि॥सुप्तोदर्शीचाकस्मात्स्वप्नेविकृतया
स्त्रिया॥हृतामेकावलींकष्टाचूडास्तंचमूर्द्धतः॥ततोप्यपश्यद्वेतालंनानाप्राण्यगविग्रहं॥ताद्दृग्युद्धेप्रवृत्तेच
वंसभूमावपातयत्॥पृष्ठोपविष्टश्चोतीर्यपक्षिणेवविहायसा॥नीत्वातेनन्टपोभोधौवैतालेनसविक्षिपे॥त
तःकथंचिदुत्तीर्णःपारेमेकाचलीगले॥चूडारत्नंचतन्मूर्ध्निपूर्ववास्थितमेक्षत॥एतदृष्ट्वाप्रबुद्धःसप्रातःप
रिचयागतं॥अस्यक्षपणकंराजाफलंस्वप्नस्यपृष्टवान्॥नताच्चमन्त्रि ·· किंपुकथंपदृष्टोववञ्चितेते॥यात्वये
कावलीदृष्टाहृतचूडामणिस्तथा॥सेषदेव्याविसोगस्तपुत्रेणचभविष्यति॥प्राप्स्यसैवैकावलीवत्लेदुत्तीर्णाविना
नयः॥दुःखांतेयोपिभावीतेदेवीपुत्रसमागमः॥इतिक्षपणकेनोक्तेविमृष्यसमपोब्रवीत्॥पुत्रोमेघापि
वास्त्येवसताबन्नायताद्विति॥अघायययातादृश्येषःसरामायणपाटकात्॥पुत्रार्थंविहितक्लेशंराजादशरथं
न्टपं॥तेनोद्भवसुतप्राप्तिचित्तःक्षपणकेगते॥राजाकनकवर्षस्तन्निनागविमनादिनं॥रात्रावकस्मात्तेका

बृ·त्क·१ कौविनिद्रःशयनस्थितः॥द्वारेषुद्वाःस्थितेष्वंतःप्रविष्टांस्त्रियमैक्षत॥विनीतासौम्यरूपाचसातंसाश्चर्यमुत्थि
३९ तं॥ततप्रणामंदत्वाशीःक्षितीश्वरेमभाषत॥पुत्रमांविद्धितनयांनागराजस्यवासुकेः॥त्वत्पितुर्भगिनींज्ये
39 ष्ठांवाम्नारत्नप्रभामिमां॥रक्षार्थंत्वंतिकेशश्वरद्दृष्टाचवसाम्यहं॥अद्यदृष्ट्वासचिंतंत्वामात्मावेदर्शितोमया
॥वदष्टमुत्सहेलानिंतवतद्धिकारणं॥इत्युक्तसततयाराजापितृष्वसारमगादतां॥धन्योयमंवयस्यै
वंत्वंप्रसादंकरोषिमे॥अनिर्वृत्तिंवमेविद्धिपुत्रासंभवहेतुकां॥अपिराजर्षयोयत्रपुत्रानुद्दशरथादयः॥
स्वर्णार्थमेवंस्तत्रांबकथंभेछविमादृशाः॥एतत्कनकवर्गस्यनृपतेस्तस्यसावचः॥श्रुत्वारत्नप्रभानागीभ्रा
तःपुत्रमुवाचतं॥तर्हिपुत्रवदाम्येकमुपायंकुरुष्वतं॥गत्वास्वामिकुमारंत्वमतदर्थंप्रसादय॥कुमार
धाराविघ्नायपतंतंमूर्द्धिदुःसहाः॥शरीरांतःप्रविष्टायाःप्रभावान्मेसहिष्यते॥विघ्नयानंविचिंत्यान्यदपिमा
स्यसिवांछितं॥इत्युक्तोंतर्दधेनागीराजाहृष्टोक्षिपन्निशं॥अतमंत्रिषुवित्यस्यराज्यंपुत्राभिकांक्षया॥
ययौस्वामिकुमारस्यपादमूलंसभूपतिः॥तत्रतीव्रंतपश्चक्रेनमागधपितुंप्रभुं॥तयार्पितबलोवास्या राम॰
शरीरांतःप्रविष्टया॥ततोशनिनिभाराज्ञःपतितातस्यमूर्द्धनि॥कुमारवारिधारासाप्रहृत्ताभूदहर्निशं॥सव ३९
सेहशरीरांतर्गतनागीबलेवता॥ततस्तस्याशिविघ्नार्थंहेरंबंप्रेरयद्गुहः॥हेरंबश्चासृजत्त्रधारामधोम

द्वाविषं ॥ तस्याजगरमत्युग्रं नस्सरो नाप्यकंपत ॥ ततो विनायकः साक्षाद्दंताघातातुरस्थले ॥ एत्यदंतुं प्रववर्षे
सेतस्याजग्मः स्तुः रैरपि ॥ मत्वातं दुर्जयं देवं सोपस्तुतिभिरर्चितुं ।राजा कनकवर्षस्तु हूमह्येवोपचक्रमे ॥ न
मः सर्वार्थसंसिद्ध निधिकुंभो मात्मने ॥ लंबोदरायति घ्नेशव्यालालंकरणाय से ॥ लीलोक्षिप्तकराघात विघू
तास्तमपंकजं ॥ ब्रह्माणामपिसोल्कंपं कुर्वन्नजयगजानन ॥ सुरासुरमुनीन्द्राणामपिसंतिन सिद्धयः ॥ श्रुतु
ष्टत्वयिलोकेकशरण्ये शंकरप्रिय ॥ घटोदरः शूर्पकर्णी गणाध्यक्षोमदोत्कटः ॥ पाशहस्तो वरीयश्वजंभ
कश्चित्रशिखखायुधः ॥ एवमाद्यैः स्तुवंतिस्म पापघ्नैरष्टषष्टिभिः ॥ वसंरम्यस्थान नियतेनामभिस्त्वांस्तुरोत्त
माः ॥ स्मरंतस्तु वतश्चत्वां विनश्यंतिभयंप्रभो ॥ रणराजकुलद्यूत चोराग्निश्वापदादिजं ॥ इतिस्तुतिप
दैरतैरन्यैर्वाङ्मविधेश्वरः ॥ नृपः कनकवर्षस्तं विघ्नेश्वरमपूजयत् ॥ तुष्टोस्मितकरिष्यामि विघ्नं ते पुत्रमाप्नु
हि ॥ इत्युक्त्वांतर्दधे तत्र राहतस्तस्य स विघ्नजित् ॥ ततः स्वामिकुमारस्तं तद्द्वाराधारिणं नृपं ॥ उवाच धीरतु
ष्टोस्मितवयाचस्वतद्वरं ॥ तच्छ्रुत्वा संप्रहृष्टस्तं देवं राजा गजित्तपत् ॥ प्रत्प्रसादेन मे नाथ स्वनुरुव्य द्य
तामिति ॥ एवमस्तु सुतो भावी भवतो मदंशजः ॥ नाम्ना हिरण्यवर्षश्च प्रभुभविष्यतिराभूपते ॥ इत्युक्तो
गर्भगेहांतः प्रवेशायतमाह्वयत ॥ स विवेश प्रसादेन नृपते वर्हिवाहनः ॥ तेनादृश्यास्य निरगान्नागा

वृ॰क॰९ देहान्नृपस्य सा ॥ विशंति शापभीताहि नकुमास्य गृहं स्त्रियः ततः कनकवर्षोसौ स्वेन मानुषतेजसा ॥ विवेश गर्भ
४० भवनं तस्य देवस्य पावके ॥ स तं नाग्य धिष्ठानात् पूर्वतेजो विना स तं ॥ दृष्ट्वान्तरं पं किमेतस्मादिति देवो व्यचिंतयत् ॥
५० ज्ञात्वा नागविलव्याजनिर्म्मूटविषमव्रतं प्रणिधानाच्च लं क्रुद्धः शशाप स गुहान्तरं ॥ व्याजं त्वयादत्तं यस्माद् दत्तो जा
तेन सूनुना महाव्या चतुर्दशाब्दं वियोगस्ते भविष्यति ॥ निर्घातवारुणं ॥ श्रुत्वा शापमेतं स भूपतिः ॥ सूक्ते
स्तुष्टाव तं देवं मोहं मुत्का महाकविः ॥ स स्तुभाषितं तुष्टोथ षण्मुखस्तमभाषत ॥ राजं स्तुष्टोस्मि सूक्तैस्ते
शापांतं तव वच्मि ते भविष्यत्येव मेकं ते पत्न्या पुत्रवियुक्तता ॥ मुक्तो पस्मृत्तु त्रितयात्तो च प्राप्स्यस्य तः परं ॥ इ
त्युक्त्वा विस्तालापे षडुमुखे स प्रणम्य तं ॥ तपसा दग्धुधान्तः प्तो राजा पुरमाययौ ॥ तत्र तस्याम्र तस्यं दो
ज्योत्स्ना यामिवज्ञा तगाः ॥ देव्यां मदनसुंदर्य्यां क्रमात् सूनुरजायत ॥ दृष्ट्वा सुतमुखं सोथ राजा राज्ञीवसा
मुद्धः ॥ अस्मानंदसमायुक्तेनो वर्तितां य वात्मनि ॥ तत्कालं चोत्सवं चक्रे वसुवर्षं त्स भूपतिः ॥ निजां क
नकवर्षाख्यां नयेन भुवि यथार्थतां ॥ पंचरात्रे गते षष्ठ्यां रजनौ जातवेश्मनि रक्षिते राज्ञा विधौ तत्र मे
घो शंकितमागमत् ॥ तेन वृष्टिमवाक्षेन तत्रावड्ग्नभः क्रमोत् ॥ शत्रुणोपक्षितेनेव राज्यं राजयमादिनः राम॰
मदस्य वोक्षिपन् धारा वस्पाम्मूलितद्रुमः ॥ ततो धावितु मारे मे वात मत्त मनंगजः ॥ तत्क्षणं सार्गलम ६०

पिहारमुद्घाट्य नीक्षणा॥ स्त्रीका पिक्षुरिकाहस्ताजातवेश्मविवेश तत्॥ सातं मदनसुंदर्याः स्तनासक्तमुखं सुतं॥ हृ
त्वा देव्याः प्रदुद्राव संमोह्येव परिच्छदं हा हा हृतो मे राक्षस्या सुत इत्यथ विह्वला॥ क्रंदंती वान्वधावत्तां राज्ञी सा स्त्री
तमस्यपि॥ सा च गत्वापयातस्त्री सरस्यंतः सबालका॥ राज्ञी चान्वपतत्सापि तत्रैवापत्यतृष्णया॥ क्षणान्मेघो
निवहते तत्र गामां तं च यामिनी॥ जातवेतमनिचाक्रंदः परिवारस्य सुश्रुते॥ राजा कनकवर्माथ तं श्रुत्वाज्ञातघात
कं॥ एत्य पुत्रप्रियाशून्यं दृष्ट्वा मोहं जगाम सः॥ समाश्वस्य च हा देवि हा पुत्रक शिशो इति॥ विलपन्सोथ सस्मा
र शापं तं वत्सरावधिं॥ भगवच्छापसंस्पृक्तोमंदपुण्यस्य मेवरः॥ कथं स्कंदत्वया दत्तः सविषामृतसंनिभः॥
हा हा युगसहस्राभं कथं तेष्यामि वत्सरं॥ देव्या मदनसुंदर्या जीविताधिकया विना॥ इत्याक्रंदंश्च स ज्ञातवृ
त्तांतैर्मंत्रिभिर्न्टपः॥ बोध्यमानोपि नप्रापदेव्या सह गतां धृतिं॥ क्रमाध्वमदनावेगविवशो निर्गतः पुरात्॥
विवेश विंध्यकांतारमुन्मत्तीभूय संभ्रमात्॥ तत्र बालम्टगीनेत्रैः प्रियायास्लोचनश्रियं॥ कवरीभारसौंद
र्यं च मरीदालसंचयैः॥ दृष्टैः करिकरेण्नं नागतैर्मंथिरतां गतैः॥ स्मरस्तस्य जज्वालसुतरां मदनानलः॥ भ्रां
म्यंस्तृटस्तातपक्लांतो विंध्यपादमवाप्य सः॥ पीतनि — रपानीयस्तरुमूलमुपाविशत्॥ तावद्गुहामुखाद्विंध्य
स्यादहासइवोत्रदन्॥ सिंहः सटालोगत्य हंतुसम्मुखपाततं॥ तत्क्षणं गगनायातः कोपिविद्याधरो जपान्॥ मि

बृ·क· पत्सासिप्रहारेणसिंहंतमकरोद्द्विधा॥समीपमेत्यचाप्य वद्धाजानंतंसखेचरः॥राजन्कनकवर्षैवंप्राप्तोस्येतां
४१ कथंभुवं॥तच्छ्रुत्वासंस्मृतिंलब्धोमराजाप्रत्युवाचतं॥विरहानविक्षिप्तंकुतस्त्वंवेत्सिमामिति॥ततोविद्या
५१ धरोवादीदहंप्रव्राजकोभवं॥मानुषोबंधुमित्राख्यस्त्वत्पुरेन्यवसंपुरा॥सेवयाप्रार्थितेनात्रत्वयासाहाय्य
केसृते॥विद्याधरत्वंप्राप्तोस्मिवीरवेतालसाधनात्॥तेनत्वांप्रत्यभिज्ञायकर्त्तुंतांप्रत्युपक्रियां॥त्वज्जिघां
सुरयंदृष्ट्वासिंहोव्यापादितोमया॥नाम्नाबंधुप्रभश्चाद्यसंवृत्तोस्मीतिवादिनं॥राजाकनकवर्षस्तंप्रीतिरभा ञात
षत हंतस्मरामिस्माचेहमेत्रानिर्काहिवात्वया॥तद्ब्रूहिमेकदाभावीभार्यापुत्रसमागमः॥इतितस्यवचःश्रु
त्वाबुध्वाविद्याप्रभाववः॥विद्याधरोब्रवीद्दुःखंप्रज्ञासंसमहीभृतं॥दृष्टयाविंध्यतासिन्यापत्नीपुत्राववाप्स
सि॥तत्तत्रगवरंरोध्येत्वंस्वलोकंचप्रजाम्यहं॥इत्युक्त्वाखेगसेतस्मिंश्चाआलब्धधृतिःशनैः॥प्राप्याकनक
वर्षोसैद्रष्टुंवांध्यवासिनीं गच्छन्नमभ्यधावत्तंन्टपंवन्योमहान्पथि॥आधूतमस्तकोमसः प्रसारितकदा
करी॥तंदृष्ट्वाश्वभ्रमार्गेणसराजापादन्नक्षसा॥पश्चान्वधावत्सराजोविधेर्दश्वभ्रपातकवतःस्मेध्वश्रमा
यासक्रांतोराजाव्रजन्क्रमात्॥उद्दंडपुंडरीकाद्व्यंप्रापचैकंमहत्सरः॥तत्रपीत्वांचस्नात्वोजलंनग्धमृ राम·
णालकः॥विश्रांतव्यादपतलेक्षणंजक्षेसनिद्रया॥तावच्चतेनमृगयानिवृत्ताःशावराःपथा॥आगतादृ ८१

भुः सुप्तं तं राजानं सुलक्षणं ॥ तं च देव्युपहारार्थं बध्वा निन्युस्तदैवतं ॥ तस्य मुक्ताफलाख्यस्य पार्श्वं शबरभूभृतः ॥
॥ सोऽप्येवं शबराधीशः प्रशस्तं वाक्ष्य वीतवान् केतनं विंध्यवासिन्याः पश्चात्कर्तुं नराधिपं ॥ दृष्ट्वैव च स देवीं तां प्रण
मंस्तु दन्तुग्रहात् ॥ राजास्कंदप्रसादाच्च वभूवस्वस्तबंधनः वदालोक्याद्भुतं मत्वा तस्य तं देव्यनुग्रहं ॥ मुमोच तं
स राजानं शबराधिपचिर्वधात् ॥ एवं कनकवर्षस्य तृतीयास्य मृत्युतः ॥ अतिक्रांतस्य तस्माभूत्पूर्णं तच्छापव
त्सरं ॥ तावच्चैव स्वसा नागराज्ञो मदनसुंदरी ॥ देवीं सपुत्रामादाय तत्रैवागात्विन्ध्यवसा ॥ जगाद तं च भो राजन्
ज्ञातकोसारशापया ॥ एतौ नु रक्षितौ युक्त्या चित्वा स्व भवनं मया ॥ तस्मात्कनकवर्ष स्वो गृहाणैतौ प्रियासुतौ ॥
भुंक्ष्वेदं पृथिवीराज्यं क्षीणशापोऽधुना ह्यसि ॥ इत्युक्त्वा प्रणवं नृपवागातिरोदधे ॥ नृपोपि स्वप्नमिव तं मे
ने भार्यासुतागमं ॥ ततोऽस्य राज्ञ्यो राज्ञ्याश्च चिराद्दाश्लिष्यतो मिथः ॥ अगलद्विरहक्लेशो हर्षवाष्पांबुभिः
सह ॥ ततः कनकवर्षं तं बुध्वा पृथ्वीमतिं प्रभुं ॥ मुक्ताफलोऽपतत्तस्य शाबरेंद्रः सपादयोः ॥ क्षमयित्वा च पल्ली
स्वां प्रवेश्य च निजोचितैः ॥ तैस्तैः स सुतदारं तमुपचारैरपूजयत् ॥ अथास्थित करेणुकां मदनसुंदरी तां प्रियां
सुतं च शारजन्मनोदितं हिरण्यवर्षाभिधं ॥ विधाय पुरतस्ततः श्वभुरवेश्मवासाश्रितैश्च शबालसतदन्वितः क
नकवर्ष पृथ्वीपतिः ॥ अवाप च स वासरैः कतिपयैर्गृहं श्वाश्वुरं विदर्भविषयाश्रितं तदथ कुंडिनाख्यं पुरं ॥

वृ·क·
४२
42

सम्रद्धिमितितत्रचश्वशुरसत्कृतः कानिचिद्दिनान्यभजतस्थितिं तनयदारसेनायुतः ।। प्रस्थाय ततश्च शनैः कन
कपुरं प्राप्तवांश्च निजं नगरं ।। पौरवधूजननयनैः श्चिरोत्सुकैः पीयमान इव ।। अविशच्च राजधानीं सुतसहितो
मदनसुंदरीयुक्तः । उत्सवद्ध्वविग्रहवान्प्रमोदशोभान्वितस्स नृपः ।। त्वभिषिच्यबपद्दांतत्रचतां मदनसुंदरी
मकरोत् ।। स वांतःपुरमुख्यामत्सुदयेमानितः प्रस्तुतिः ।। देव्यातयासहसुतेन्वचतेनबद्धनित्योत्सवः पुनरदृष्ट
वियोगदुःख ।। निष्कंटकं कनकवर्षनरेश्वरोप्यभूमंडलं स चतुरंतमिदं शशास ।। इति गोमुखः स्वमं त्रिमुख्या
द्रुचिरां तत्रकथामिमां निशाम्य ।। नरवाहनदत्तराजपुत्रस्सालंकारवतीयुतस्तुतोष ।। इति भट्टश्रीसोमदेव
विरचिते कथासरित्सागरे अलंकारवतीलंबके पंचमस्तरंगः ।। आदितः पंचपंचाशस्तरंगः ।।५५।। ततः से
गोमुखाख्यातकथातुष्टः प्रियासखः ।। दृष्ट्वा सकोपविस्तृतिं मरुभूतिं तदीर्ष्यया । नरवाहनदत्तस्तं निजगाद
नुरंजयन् ।। मरुते त्वमप्येकां किं नाख्यासि कथामिति ।। ततः स बाढ मारव्यामीत्युक्त्वा नुष्टेन चेतसा ।। समा
ख्यातुं कथामेतां मरुभूतिः प्रचक्रमे ।। चंद्रस्वामीत्यभूः पू— —र्वं राज्ञः कमलवर्मणः ।। नगरे देवकम
लपुराख्ये ब्राह्मणोत्तमः ।। तस्य लक्ष्मीसरस्वत्यो स्मृती याविनयोह्वला ।। भार्या देवमति राम०
नीसमानाम्सुमतेरभूत् ।। तस्या तस्य च विप्र स्यपत्त्यां पहे सुलक्षणः पुत्रस्य यस्य जातस्य प्रा ४२

गेवमुच्चगाद्दिवः ॥ चंद्रस्वामिन्महीपालो – – नाम्नाकार्य्यस्त्वयासुतः ॥ राजाभूत्वाचिरयस्मात्पालयिष्यत्ययं
महीम् ॥ एतद्दिव्यंवचःश्रुत्वासमहीपालमेवच ॥ चंद्रस्वामीसुतंनाम्नाचकाररचितोत्सवः ॥ क्रमात्सचमहीपालोवि
वृद्धोग्राहितोभवत् ॥ शस्त्रास्त्रवेदविद्यासुसमंसर्वासुशिक्षितः ॥ तावच्चसुषुवेतस्यसाचंद्रस्वामिनःपुनः ॥
भार्यादेवमतिःकन्यांसर्वावयवसुंदरीं ॥ साचचंद्रवतीनाममहीपालःसचक्रमात् ॥ भ्रातरौद्विविवृधातेतौस्व
पितुस्तस्यवेश्मनि ॥ अथानावृष्टिजस्तस्यदेशेदुर्भिक्षविप्लवः ॥ उदपद्यतदग्धेषुसस्येषुरविरश्मिभिः ॥ त
द्दोषेणचजातत्रप्रारेभेतस्कराचितुं ॥ अधर्मेणप्रजाभ्योर्थमाकर्षन्भुक्ष्मत्पथः ॥ ततोवसीदत्यत्यर्थं
देशेतस्मिन्नुवाचसा ॥ भार्यादेवमतिर्विप्रंचंद्रस्वामिनमेवतं ॥ आगच्छमत्पितुर्गेहंगच्छामोनगरादितः ॥
एतेष्वपत्येनश्येतांनावयोरिहजातुचित् ॥ तच्छ्रुत्वातांसवक्तिस्म चंद्रस्वामीस्वगेहिनी ॥ मैवंपापंमहद्धेहादुर्भिक्षे
हिपलायनं ॥ तदहंबालकावेतौनीत्वात्वत्पितृवेश्मनि ॥ स्थापयामित्वमात्रैवशीघ्रंचेष्याम्यहंततः ॥ इत्यु
क्त्वास्थापयित्वातांतत्रैवतुक्षणतोगृहे ॥ भार्यांसचंद्रस्वामीतोगृहीत्वादारकौनिजौ महीपालंचतंतांचचंद्रवतीं
शुभौ ॥ ततःप्रतस्थेनगरात्पत्नीपितृगृहंप्रति ॥ गच्छन्क्रमाच्चिचतुरैर्दिनैःप्रापमहाटवीं ॥ अर्कांशुतप्तनिचि
तांविशुष्कविरलद्रुमां ॥ तस्यांतृष्णाभिभूतौतौस्थापयित्वासदारकौ ॥ चंद्रस्वामीययौदूरमन्वेष्टुंवारितत्कृते ॥

कृ॰स्कं॰९ तत्रतम्प्रापयावच्चैसानुगःशबराधिपः॥एकस्मात्सिंहदंष्ट्राख्यःकार्यायप्रस्थितःक्वचित्॥सतंदृष्ट्वावध
८३ श्याचयुध्वाभिल्लोजलार्थिनं॥संज्ञांकृत्वाब्रवीद्भृत्यान्नाल्लोभःप्राप्यतामयं॥तच्छ्रुत्वातस्यभृत्यास्तेहिशलब्ध्वाशया
५३ त्सत्त्रुं॥तेचंद्रस्वामिनंपल्लींनीत्वाबद्धमकुर्वत॥नरोपहारायात्मानंतेभ्योबुध्वाससंयतं॥चंद्रस्वामीश्रुचो
चस्वोदारकावटवीगतौ॥हामहापालहावत्सेचंद्रवत्सपदेकथं॥मयारण्येयुवांत्यक्तासिहव्याघ्रामिषाक्तमो॥
आत्मावध्यातितश्चौरैर्नचास्तिशरणंमम॥इत्याक्रंदन्दरोसोऽक्व्योम्निपश्यत्ससंमदात॥हंतमोहंविहायैतंस्वं
प्रभुंशरणंश्रये॥इत्यालोच्यद्विजःसूर्यंसस्तोतुमुपचक्रमे॥तुभ्यंपरपराकाशशायिनेज्योतिषेप्रभो॥आ
भ्यंतरंचबाह्यंचतमःप्रणुदतेनमः॥त्वंविष्णुस्त्रिजगव्द्यापीत्वंशिवःश्रेयसांनिधिः॥सुप्तंविचेष्टयन्सूर्य
परमस्त्वंप्रजापतिः॥अप्रकाशेप्रकाशेतावेतावित्यग्निचंद्रयोः॥न्यस्तात्मतेजादयपश्यांतहृत्यास्तिया
मिनी॥चंद्रवत्सपरिरक्षांसिप्रभवंतिनदस्यवः॥प्रभोदतेचगुणिनोभास्वन्नभ्युदितेत्वयि॥तद्रक्षशरणा
पन्नंत्रैलोक्यैकप्रदीपमां॥इदंदुःखांधकारंमेविदारयदयांकुरु॥इत्यादिभिस्तदास्तुत्यावाक्यैस्तुतवतोर राम॰
विं॥चंद्रस्वामिद्विजस्यास्यगगनादुच्चचारवाक्॥तुष्टोस्मिचंद्रस्वामिंस्तेनत्वंवधमवाप्स्यसि॥मत्प्रसादाच्च ८३
पुत्रादिसंगमस्तेभविष्यति॥इत्युक्तोदिव्ययावाचाजातास्थस्तत्रतस्थिवान्॥चंद्रस्वामीसशबरोपासत

स्नानभोजनः ॥ तावच्चैतंमहीपालंस्वस्त्रापुत्त्रमरण्यगं ॥ पितर्यनायात्याक्रंदद्विधुरंशंकिताशुभं ॥ ददर्शतेनमा
र्गेणसार्थवाहस्समागतः ॥ महान्सार्थधरोनामवृत्तांतंपृच्छतिस्मसः ॥ सतमाश्वास्यपरुपयाशिश्रुं ॥ दृष्ट्वासुलक्षणं
॥ सार्थवाहोनिनायस्वंदेशंस्वश्रुसखंततः ॥ तत्रासात्समहापालोवाल्येप्यग्नित्रियारतः ॥ सदनेतस्यवणिजः
पुत्रस्नेहेनपश्यतः ॥ एकदान्टपतेर्मंत्रीताराश्रुरनिवासिनः ॥ ताराधर्माभिधानस्यकार्यातेनागतःपथा ॥ वि
वेशासार्थवाहस्यतस्यमित्रंद्विजोत्तमः ॥ गृहाननंतस्वामीतिसहस्रपदातिकः ॥ सविश्रांतोत्रतंदृष्ट्वामहीपालं
शुभासतिं ॥ जपाग्निकार्यादिरतंतंवृत्तांतंपरिपृच्छच ॥ अभयत्योविलाचसवर्णसार्थवाहतः ॥ तस्माद्वया
चेपत्यार्थंमंत्रीतद्भगिनीचतां ॥ ततस्तेतेनवैश्येनदत्तावादायदारकौ ॥ सार्थवाहेनसोनंतस्वामीतारापुरंय
यौ ॥ तत्रपुत्रीस्ततस्तेनमहीपालासमंत्रिणा ॥ तस्थौतद्भवनेप्यस्यविद्याविपुलसंपदि ॥ अत्रांतरेचतंवद्धं
चंद्रस्वामिनमेत्यसः ॥ भिल्लाधिपःसिंहदंष्ट्रःपल्ल्यांतस्यामभाषत ॥ ब्रह्मन्स्वप्नेहमादिष्टस्तथादेवेनभा
नुना ॥ यथासंपूज्यमोक्षव्योनहंतव्योमयाभवान् ॥ तदुत्तिष्ठव्रजस्वेच्छमित्युक्त्वासमुत्योचतंअत्तमुक्ताम्ट
गमदं क्लिष्टप्रादण्यानुयात्रिकं ॥ सोथमुक्तस्ततश्चंद्रस्वामीसमनुजान्युत अप्राप्यारण्यतःपुत्रंमहापा
लंगवेषयन् ॥ भ्रमन्नब्धेस्तटेप्राप्यनाम्नाजलपुरंपुरं ॥ प्रविवेशातिथिर्भूत्वागृहंप्राप्तस्यकस्यचित ॥

दृ॰ क॰ ९ तत्रभुक्तोत्तरा ख्यातस्ववृत्तांतं प्रसंगतः ॥ तं स विप्रो गृहपतिश्चंद्रस्वामिनमभ्यधात् ॥ वणिक्कनकधर्माख्यो
४४ तातेष्वागाद्दिनेष्विह ॥ तेनाटव्याः खसरवः प्राप्तो ब्राह्मणदारकः ॥ तौ वादायातिभव्यौ द्वौ दारकौ स इतो गतः ॥
५५ नारिकेलं महाद्वीपं नेतुं क्तनन्ना मतेन तु । तं छुत्वा मामकावेवं तौ नूनमिति चिंतयन् ॥ चंद्रस्वामी मतिं चक्रे
गंतुं द्वीपवरं स तं ॥ नालाचरात्रिमन्विष्य वणिजा विष्णुवर्म्मणा ॥ स व्यधात्संगतिं द्वीपं नालिकेरं प्रयास्य
ता ॥ वेनैव च स हारुह्य यानपात्रं जगाम सः ॥ चंद्रस्वामी सुतस्नेहाद्द्वीपमब्धिपथेन तं ॥ तत्र प्रष्ट ल्लेवमूचुस्तं
वणिजस्तन्निवासिनः ॥ वणिक्कनकधर्म्माख्यः काममासीदिहागतः ॥ सुरूपावटवी प्रामावादाय द्विज
दारकौ ॥ गतः कटाहद्वीपं तु त्वयुक्तः स इतोधुना ॥ चक्रुत्वा स ततो विप्रो वणिजा दानवर्मणा ॥ चोलेन गबु
वासाकं कटाहद्वीपमल्पमात् ॥ तत्रापि स द्विजो श्रोवीद्भतं तं वणिजं ततः ॥ द्वापात्कनकवर्मीपं द्वीपं कर्परसंत
कं ॥ एवं क्रमेण पाकर्पूर सुवर्णद्वीप सिंहलान् ॥ वणिग्भिः सह गत्वापि तं प्राप वणिजं न सः ॥ सिंहलेभ्यस्तु शुश्रा
य गतं तं वणिजं निजं ॥ देशं कनकवर्मीपं दिव्यकूटाभिधं पुरं ॥ ततः कोटेश्वराख्येन वणिजा स समं ययौ ॥ चंद्र
स्वामी चित्रकूटं वलोत्तो तीर्णवारिधिः ॥ तस्मिन्कनकवर्मीपं वणितमवापसा ॥ आचख्यावाखिलं तस्मै राम॰
स्वादं तं दारकोत्सुकः ॥ ततः कनकवर्मीतो ह्वानान्निसस्यास्यपस्य दारकौ ॥ दर्शयामास तो पेनलब्धानी ४४

तावरण्यतः॥ चंद्रस्वामी तु तौ यावद्वीक्ष्यते दारकावुभौ॥ तावन्नैव तदा यातौ तौ तावन्यावेव कौ वन॥ ततः सर्वात्र संक्रा
न्ताभिलापो विललाप सः॥ इयं द्वाविपि हा प्राप्तो न पुत्रो न सुता मया॥ धात्राकुप्रगुणवाशावर्शितामेन दूरिता
भ्रामितोस्मि च मिथ्यैव दूराद्दूरं बुरात्मना॥ इत्यादि च्चैव वणिजा क्रमात्स्तनकवर्मणा॥ आश्वासितः स तेनाथ
चंद्रस्वामी शुचाब्रवीत्॥ वत्सेरणात्मजौ तो चेन्नप्राप्स्यामि ध्रुवं प्रमन्॥ ततस्वर्स्क्ष्यामि वा रसा गंगातीरे च स्वी
रकं॥ इत्युक्तं तत प्रस्तो ज्ञानी क्रोपितमभ्यधात्॥ नारायणाः चसादा स्रो भाश्यस्ये वात्मजौ व्रज॥ तच्छ्रुत्वा संप्रहृ
ष्टा लाभास्करा तु यहं स्मरन्॥ नणिग्निः पूजितः प्रायाश्चंद्रस्वामी पुरात्ततः॥ ततो ग्रहारान्ग्रामांश्च विश्वं
स नगराणि च घ्नन्न्रायेकदा मायं वनं प्राप्त बङ्कुमं॥ तत्रद्वीपयितुं पत्रिं च्छला दृत्तिं कणं बुभिः॥ स तत्स्थो
त रुजा रुद्धसिंह्व्याघ्राद्विशंकया॥ प्रतिद्रश्च निशीथे त्रदद्दर्श स तरोरधः॥ महन्नारायणी मुख्यं मान्व च
क्रं समागतं॥ उपहारान्समाहृत्य गगनारूपा न्निजौ चिकन्॥ प्रतीक्ष्यमाणं देवस्य भैरवस्य किलागमं
॥ चिरपत्स्यद्य किं देव इति तत्र चमोत्तरः॥ नारायणी मथा पृच्छत्सा जद्दास तु नाकुवात्॥ इति निर्बंध पृष्टा च ता
भिस्ताः प्रत्युवाद सा॥ लज्जावदं यदपो तत्सखं स्तदपि वक्ष्यहं॥ प्रस्त्तीह भूरसेनास्थो रुजा सुरपुरे
पुरो॥ तस्य विद्याः श्रीनामख्या वरूपास्ति वा तोजा॥ प्रदेयायाश्च तनास्या राज्ञारूपे स संमतः॥ विमला

वृ॰ स्कं॰ १
८५
85

रव्यस्य तनयो राज्ञो नाम्ना प्रभाकरः ॥ तस्मै दित्सितां तस्मिन्न ज्ञाते नापि सा सुता ॥ विमले तस्य तातस्य निज
पुत्रानुरूपिका ॥ ततः स विमनस्तस्मान्छूरसेनादयाचत ॥ विद्याधरैर्हृतमुखैः पुत्रार्थं तां तथात्मजां ॥ मोप्युपे
क्षित्तसंपश्यात् त्सुतायसुतामदात् ॥ प्रभाकराया तस्मै तां शूरसेनो यथा विधि ॥ ततः स प्राप्य विमलपुरा
ख्यं श्वाशुरं पुरं ॥ विद्याधरीसमं भर्त्री शयनाप्रमगान्निशि तत्र संभोगसुस्पंसा पतिं सा स्त्रीमकरं ॥ या
वन्निरीक्षते तावत्तमपश्यन्नपुंसकं ॥ हा हतास्मि कथं षंडः पतिः प्राप्तोयेति सा ॥ शोचंतां चेतसा रात्रिं
राजपुत्रानिनायतां ॥ नपुंसकाथ दत्ताहमनन्विष्य कथं त्वया ॥ इति लेखं विलिख्य प्रेंच पित्रे सा प्राहिणो
त्ततः ॥ स लेखं वाचयित्वा च विमलेनास्मि वंचितः ॥ छद्मनेत्यगमत् क्रोधं तत्पिता विमलं प्रति ॥ सुतां नपुं
सकायाहं यस्माजादायिसस्त्वया ॥ पुत्राघतत्फलं भुंक्ष्व पश्यत्वामेन्म्यहन्म्यहं ॥ इति तस्मै चलेषेन संदिदेश
भूपतिः ॥ शूरसेनो बलोद्रिक्तो विमलापयहाक्षितं ॥ विमलश्चाधियम्यै तं तलेसार्थं समंत्रिक ॥ विमाष्पदुर्ग
येतस्मिन्नोपायं किंचिदैक्षत ॥ ततस्तं पिंगदशस्त्यो मंत्री विमलपभ्यत ॥ एकपुत्रास्तु पायो न्नवदेवश्रेयले
कुरु ॥ अविस्थलशिरानागयक्षस्तस्य च वेश्म ह ॥ मंत्रपाराधनं येन वरमिष्टं ददाति सः ॥ तेनेपा तंप — राम॰
मंत्रेणायक्षस्याराध्यप्रति ॥ लिंगं यावत्स्वपुचार्थं तद्यः शाम्य तु विग्रहः ॥ इत्युक्तो मंत्रिणा तस्मान्मंत्र — ८५

पानायसंन्तपः ॥ सुतार्थंयक्षमाराध्यसतंलिंगमयाचत ॥ तेन संप्रतिवृत्ते चलिंगेयक्षेणतत्सुतः ॥ पुमा
न्प्रभाकनः सोभूद्यक्षस्स्त्रीसान्नपुंसकः ॥ सातुविद्याधरीदृष्ट्वाषंमासंतंप्रभाकरं ॥ तेनपत्न्यासदावामरत
सौख्याख्यव्यचिंतयत् ॥ त्रांताहंमद्दोषेणनमेभर्त्तानपुंसकः ॥ पुमांतवैषसुभगोनात्रकार्यान्यथाम
तिः ॥ इत्यालोच्यैतमेवार्थंलिखिचालजितापुनः ॥ पित्रेसाप्राहिणोल्लेखंसंनंभेजेचतेनसः ॥ एवंत्ता
त्ताचवृत्तांतंभैरवेणाशुकुप्पता ॥ आनासस्तूचशिरासशप्तादेवेनगुह्यकः ॥ लिंगत्यागेनशंठखमा
स्त्रितंपत्वपातत ॥ एटएवभवाबाजा पुमांसोस्तुप्रभाकरः ॥ एवंनपुंसकीभूतोगुह्यकः सोपिदुःखभा
वः ॥ प्रभाकरश्चपुरुषी ॥ भूतोभोगमुखायसः ॥ तेदृतेनाद्यकार्य्यपादेवस्यागमनेनाकु ॥ जातोविलं
वः क्षिप्राच्चजानातागतमेवतं ॥ इतिनारायणीदेवामात्राः यावद्ब्रवीतिसादिवश्चकेश्वरस्तावश्चक्रे
श्वरस्तादाययौसोत्रभैरवः ॥ संपूजितश्चसर्वाभिरुपहारैश्चमातृभिः तांडवेनक्षणंनृत्यन्नक्रीड
द्योगिनीसखः ॥ तत्रचसर्वतरोः पृष्टाच्चंद्रस्वामीविलोकयत् ॥ नारायण्याददर्शैकांदासीसायितमेक्षत ॥
अन्योसाभिलाषोतोदैवाच्चद्वोबभूवतुः ॥ साचनारायणीदेवीवथाभूतोविवदतौ ॥ गतेधमात्रसहि
तेभैरवेसाविलंब्यतं ॥ नारायणीपादपस्थचंद्रस्वामिनमाह्वयत् ॥ अवरुह्यागतंतंचस्वदासीं तां

वृ०क०१
८६

चसानतः॥पप्रच्छकश्चिदन्योन्यमभिलाषोस्तिवामितिति॥ अस्तिदेवातिवित्रस्ताभ्यांतथ्यंततश्चसा॥देवा
विमुक्तकोपातंचंद्रस्वा॥मिनमभ्यधात्॥सत्येनोक्तेनतुष्टाहंयुवयोर्नशपामिवां॥दद्याम्येतांतुदासीतेभवेता
निर्वृतौयुवां॥तच्छ्रुत्वासोब्रवीद्विप्रोदेवियद्यपिचंचलं॥मनोरूपाद्धितदपिनस्पृशामिपरस्त्रियं॥मनसः प्र
सतिर्ह्येषारस्वंपापंतुकायिकं॥इत्यूचिवांसंतंधीरंविप्रंदेवीजगादसा॥प्रीतास्मितेवरश्चायंपुत्राचीर्णंप्रमा
स्यसि॥इदंचोत्पलमम्लायिविषादिघ्नंगृहाणमे॥इत्युक्तानीरजंदत्वाचंद्रस्वामिद्विजस्यसा॥नारायणीसदा
सीकादेवीतस्यतिरोदधे॥सचप्राप्तोत्पलोरात्रौक्षीणायांप्रस्थितस्ततः॥तारापुरंतुनगरंप्रापविप्रःपरिभ्रम
न्॥यत्रास्यसंस्थितःपुत्रोमहीपालःसुतावसा॥अनंतस्वामिनस्तस्यगृहेविप्रस्यपोभोजनेप्सया॥द्वा
रिप्राध्ययनंचक्रेश्रुत्वातमतिथिप्रियः॥सचमंत्रीप्रतीहारैरावेद्यांतःप्रवेशितं॥न्यमंत्रयततद्दृष्ट्वैवविद्वांसं
भोजनायतं॥निमंत्रितोथसश्रुत्वातत्रपापहरंसरः॥चंद्रस्वामीययौस्नातुमनंतरुदसंज्ञकं॥आगच्छ
तिनतःस्नात्वायावत्तावत्समंततः॥हाहाष्टशब्दंशुश्रावनगरेवत्रसद्विजः॥तत्कारणंचपृष्टंततमेचमवस्त्र राम०
नः॥इहस्थितोमहीपालोनामब्राह्मणपुत्रकः॥अटव्याःसार्थवाहेनप्राप्तःसार्थधरेणसः॥तस्मात्तुलक्षणो ८६
दृष्ट्वायाचित्वाभगिनीसखः॥अनंतस्वामिनायत्नादिहानीतःसमंत्रिणा॥पुत्रीकृतश्चापुत्रेणसतेनप्रिय

तांगतः॥तारावर्म्मन्टपस्पेहराष्ट्रस्यास्य च सद्गुणः॥सोद्य रुग्णाहिना दष्टस्तेन हाहारवः पुरे॥एतच्छ्रुत्वा स एवै
षमस्तु चंद्र इति चिंतयन्॥आययौ त्वरितश्चंद्रस्वामी मंत्रिगृहं स तत्॥तत्र सर्वैर्वृतं तं दृष्ट्वा परिज्ञाय च तं सुतं॥
नंदति स्म स्वहस्तस्थदेवीदत्तागतोत्पलं॥अथैकयच्चनासायां महीपालस्य तस्य तत्॥नीलोत्पलं तदेवा
भूत्तद्गंधेन स निर्विषः॥उत्तस्थौ स महीपालो निद्राक्षयइवालसः॥पुरे चात्रोत्सवं चक्रे जनः सर्वः सराज
कः॥चंद्रस्वामी च स तदा देवांशः कोप्यसाविति॥अनंतस्वामिना पौरै राज्ञा चार्थैरपूज्य च॥तस्थौ तत्रै
व च सुखं मंत्रिवेश्मनि सोर्चितः॥पश्यन्सुतं महीपालं सुतां चंद्रवतीं वतां॥परिज्ञायापि चान्योन्यं तूष्णीं तस्थु
स्त्रयोपि ते॥कुर्वंत्यकाले भिव्यक्तिं न कार्यापेक्षिणो बुधाः॥अथ तस्मै गदावासावन्तुसंतोषितो गुणैः॥रा
जा बंधुमतीं नाम तारावर्मा ददौ सुतां॥प्रस्तु निजराज्यार्द्धं तस्मिन्नेत्यधात्तदा॥सुखी राज्यभरं न्यस्य स
न्टपोवन्यपुत्रकः॥महीपालोपि संप्राप्तराज्यः प्रख्यापाते निजं॥पितरं स्त निजस्थाने दत्वा तस्थौ यथा
सुखं॥एकदा तं पिता चंद्रस्वामी त्वैरमभाषत॥एहि स्वदेशं गच्छामो गानुरागनगनायते॥राजास्थं त्वां हि बुध्वा
साकथांते नास्मि विस्मृता॥गतिं क्रुद्धा शापे जातु पुत्राति चिरदुःखिता॥माता तु भ्यां शापतः सन्न जातु सुख
मश्नुते॥तथा चैतां पुरावृत्तां वणिक्पुत्रकथां शृणु॥चक्रो नाम वणिक्पुत्रो धवलाख्ये भवत्पुरे।सोनिच्छ

बृ· स्क·
४७

तोरगात्पित्रोः स्वर्णद्वीपं वणिज्यया॥ ततः स पंचभिर्वर्षैरुपार्जितमहाधनः॥ आगच्छन्नारुरोहाब्धौ वहनं रत्न
पूरितं॥ अल्पावशेषे यं तस्मिन्वारिधौ तस्य चोन्नदत्॥ उदतिष्ठन्महावातवर्षमेघाकुलांबुदः॥ पितरावव पन्न्वे
षक्रिमायानऊनीवततत्॥ क्रोधात्स वहनं तस्य विबभंज्जुर्महोर्मयः॥ तत्स्थाः केपि हवास्तोयेर्मकरैः केपिभ
क्षिताः॥ चक्रस्त्वायुर्बलान्नीत्वातीरक्षिप्तः सवीचिभिः॥ तत्रस्थो निस्सहः सुप्तवरो द्राशिवाह्नतिति॥
याः राहस्तं ददर्शैकं पुरुषं स वणिक्सुतः॥ नेनोक्षिप्यसनीतोभूत्सचक्रापाशवेष्टितः॥ दूरात्सिंहासनस्थे
न पुरुषेणास्थितां सत्तां॥ तस्याज्ञयासनस्थस्य तेनैव सणिप्सुवा॥ नाचानाशान्तालोहमयैरोहेन्पवे
श्यतः॥ तत्रांतः पीड्यमानं च स चक्रः पुरुषमैक्षत मूर्ध्नि नितेन लोहेन चक्रोणभ्रमता निशं॥ कस्त्वं केना
शुभेनेदंतवजावस्पहो कथं॥ इत्यपृच्छत्स चक्रस्तं सोप्येवं प्रत्युवाच तं॥ खड्गारेखोहं वणिक्पुत्रः पित्रोर्य
च्चेव वचो मया॥ नन्तं तेनैव संक्रुद्धौ तौ मामशपतां रुषा शिरश्छायसं सं तत्सचक्राभोनो दुनो ब्जियत्॥ तदेदृशी
च ते पीडापुराचार भविष्यति॥ इत्युक्त्वा तौ चिरम्पो भोरुदं तं मामवोचतां॥ मा रोवीरेकमेवाद्युं मा संपीडा च
ते दृशी॥ तच्छुत्वा तु शुचानीत्वा तद्दिनं शयनाश्रितः॥ निशि स्वप्न इवाद्राक्षं भीमं पुरुषसंगतं॥ तेनादाय वले
नाहं तस्मिं वो हनयेन्टहे॥ क्षिप्तोन्पस्तत्त च मे मूर्ध्नि द्रुत लच्च क्रमिदं भ्रमतत्॥ इति मे पितृशापोयं तेन प्राणान यांति

रा· मृ·
४७

मे॥सचमासोद्यसंपूर्णोनचमुच्येतथाप्यहं॥इत्युक्तवंतंतं खड्गंसचक्रःसमतपोब्रवीत्॥पित्रोःप्रवसतार्थमया
पिनरुतंवचः॥प्राप्तंनंक्ष्यतितेतिवित्तमितिमांशपतःस्मतौ॥तेनाद्यौमेधनंतष्टंरुत्क्लद्वीपांचरार्जितं॥एष्येववा
र्ताचान्यत्रततत्कार्थीजीवितेनुमे॥तेह्येतन्मूर्द्धिमेचक्रंखड्गशापोययात्तुते॥इतिचत्रोवदत्तोववाणादिग्मात्रशुश्रु
वे॥खड्गउक्तोसिचक्रस्यमूर्द्ध्नितच्चक्रमर्प्पय॥तच्छ्रुत्वाचक्रोशिरसिन्यस्तचक्रस्तदेवसः॥खड्गःकेनाप्यदृश्ये
नभिन्नेपितत्गृहंततः॥तत्रासीसपुनःपित्रोरनुलंघितसासतः॥चक्रस्त्वादायतन्मूर्द्ध्निचक्रंतत्रैवमभ्यधात्॥
पापिनोन्येपिमुच्यंतांपृथ्व्यांतत्पातकै॥आपापक्षयमेतन्मेचक्रंभ्राम्यतुमूर्द्धनि॥इत्युक्तवंतंतंचक्रंधी
रसत्वंनभःस्थिताः॥पुष्पवृष्टिमुचोदेवाःपरितुष्टेवमब्रुवन्॥साधुसाधुमहासत्वशांतंकरुणयानया॥पा
पंतेव्रजवित्तंचतवाक्षय्यंभविष्यति॥इत्युक्तवत्सुदेवेषुचक्रस्यशिरसःक्षणात्॥आयंतस्यतच्चक्रंर्जगामक्का
प्यदर्शनं॥तदोपेत्यांबरादेकोविद्याधरकुमारकः॥तुष्टेंद्रप्रेषितंदत्वामहार्घ्यंरत्नसंचयं॥अंकेरुत्वेवतंचक्रं
नगरंधवलाभिध॥द्विजंतत्रैनयामासजगामचयथागतं॥सोथचक्रोतिकंपित्रोःप्राप्यानंदितबांधवः॥तस्था
वाख्यातवृत्तांतस्तत्रधर्मापरिच्युतः॥इत्याख्यायमहीपालंचंद्रस्वाम्यवत्सुनः॥ईदृक्पापफलंपुत्रमातापित्रो
र्विरोधनं॥कामधेनुस्तुतद्भक्तिस्तत्राप्येतांकथांशृणु॥आसीत्कोपिमुनिःपूर्वंवनचारीमहातपाः॥तस्यैपवि
ढा

वृ॰ल॰ ९ ष्टस्यतस्योपरिबलाकयाविष्टाकदाचिन्मुक्ताभूशोथक्रुद्धोददर्शतां॥दृष्टमात्रैवसातेनबलाकाभस्मसादभूत्॥
४८ तपःप्रभावाहंकारंसवभेजेततोमुनिः॥एकदानगरेक्कापिसब्राह्मणगृहंमुनिः॥एकंप्रविश्यगृहीणींतत्रभि
48 क्षामयाचत्त॥प्रतीक्षस्वमनाग्भर्तुंपरिचर्य्यांममापये॥इतितंसातद्गृहीणीनिजगादपतिव्रता॥ततस्तंक्रुद्धया
दृष्ट्यावीक्षमाणंविहस्यसा॥अभाषतमुनेनाहंबलाकामृष्यतामिति॥श्रुत्वेतत्समुनिस्तत्रस्थावुपविश्यात्रसा
द्भुतः॥एतत्कथमिवज्ञातमनयेतिविचिंतयन्॥सश्रस्तताग्निकार्यादेःशुश्रूषांभर्तुरत्रसा॥साध्वीभिक्षाममा
दायतस्यागादंतिकंमुनेः॥सोथबद्धांजलिर्भूत्वामुनिस्तामवदत्सतीं॥कथंबलाकावृत्तांतवनेवृत्तोममत्वया॥ नो
ज्ञातइत्यादितोब्रूहिभिक्षांगृह्णाम्यहंततः॥इत्युक्तवंतंतमृषिंसावोचत्पतिदेवता॥नभर्तृभक्तेरपरंधर्मंकंच
नवेद्म्यहं॥तेनमेतत्प्रसादेनविज्ञानबलमीदृशं॥किंचेहधर्म्मव्याधाख्यंमांसविक्रयजीविनं॥गत्वापृच्छबनःश्रे
यानिरहंकारमाप्स्यसि॥एवंसर्वविदाप्रोक्तःपतिव्रतयामुनि॥गृहीतातिथिभागस्तांप्रणम्यनिरगात्ततः॥अ
न्वेष्युःसमुच्चिष्यततत्रतं॥विपणिस्थमुपागच्छत्कुर्वाणंमांसविक्रयं॥धर्मव्याधश्चदृष्ट्वैवमेतंमुनिमभाषत॥
किंपतिव्रतयाब्रह्मन्निहत्वंप्रेषितस्त्वया॥तच्छ्रुत्वाविस्मितोवादीद्धर्मव्याधंऋषिःसतं॥इदृशंतेकथंज्ञानंमांस राम॰
विक्रयिणःसतः॥इत्युक्तेवंतंतमृषिंधर्मव्याधोजगादसः॥मातापित्रोरहंभक्तस्तोममेकंपरायणं॥तयोः ४८

स्नापितयोः स्नामि भुंजे भोजितयोस्तयोः ॥ शये शायितयोस्ते न ज्ञानमीदृग्विधं मम ॥ मांसं चान्यहतस्याहं म्य
गादेर्व्रणत्तये परं ॥ स्वधर्मनिरतो भूत्वा विक्रीणे नार्थगर्वतः ॥ ज्ञानविघ्नमहंकारं महं साच पतिव्रता ॥ नवैकुर्वो
मुने तेन तिर्बोधं ज्ञानमावयोः ॥ तस्मात्त्वमप्यहंकारं मुक्त्वा हिंसां भयत्नतः ॥ स्वधर्मं चरयेनाश्रु परं ज्योतिर
दाप्स्यति ॥ इति तेनानुशिष्टश्च स्वधर्मं व्याधेन तत्क्षहात् ॥ गत्वा दृष्ट्वा च तच्चर्य्यां मुनिस्तुष्टो वनं ययौ ॥ सिद्धस्त
दुपदेशाच्च सोऽभूत्तावपि जग्मतुः ॥ सिद्धिं पतिव्रता धर्मव्याधौ सद्धर्मचर्यया ॥ एवं प्रभावो भक्तानां प
त्योः पितरि मातरि ॥ तद्देहि संभावय तां मातरं यशनोत्सुकं ॥ एवं पिआमहीपालः स चंद्रस्वामिनोदितः ॥ प्रति
पेदे स्वदेशाशाय गंतुं मात्रानुरोधतः ॥ अनंतस्वामिने सर्वधर्मपिञ्ञे निदेधतं ॥ तेनात्तभारः स ततः प्राया
त्सिद्धसश्योतिश्रि ॥ क्रमात्प्राप स्तुदेशं च जननीदर्शनेन तां ॥ अनंदयद्वेवमतिं मधुः पिकवधूमिव ॥ कं विश्वा
लं महापालस्तस्थौ बांधवसन्नतः ॥ तत्र मातृ सुतः पित्रा वृत्तांतं रख्यापिना सह ॥ तावत्तारापुरे तत्र वङ्ग
र्यी सा नृपात्मजा निशाक्षये वधुमवासां तः सुप्ताव्यबुध्यत ॥ बुध्वा च तं पतिं क्वापि गतं विरहविक्लवा ॥ न
लेभे सा रतिं क्वापि प्रासादोपवनादिषु ॥ द्विगुणात्ततहारेण बाष्पेण रुदती परं ॥ आसीत्प्रलापे कमयी
बां छंती म्प्यसुना सुखं ॥ यापिकार्यणकेनापि शीघ्र मे प्यामिवेति मे ॥ स्वैरमुत्के वसागतस्तन्मात्सु त्रिशु

हृ॰ लं॰ ९ चं स्थाः ॥ इत्याशादर्शिभिर्वाक्यैरनंतस्याश्वासितावतः ॥ मं त्रिणाश्वापिताभ्येत्य स तत्रात् साधृतिमाददे ॥ ततः प्रवृ
४९ त्ते तानार्थं भर्त्तुर्दृशांतरागतान् ॥ पूजयंती स देवासीद्दानैः साद्विजयं गवान् ॥ तेन संगमदत्ताख्यं वानंदानाग
४५ तं द्विजः ॥ भर्त्तुः पप्रच्छ वार्त्तां सा स्तुत्का भितान नाम नां ॥ ततस्तां स द्विजो वादीद्दृष्टो नैवं विधो मया ॥ कश्चित्तथा वि
देव्यत्र कार्यानेवाधृतिस्त्वया ॥ चिराद्वाप्य तेभीष्टसंयोगः शुभकर्मभिः ॥ तथाच यन्मया दृष्टमाश्चर्यमिव वच्मित
च्छृणु ॥ तीर्थान्यटन्नहं प्रायं हिमाद्रौ मानसंसरः ॥ तत्रादर्शमिपश्यमं तर्मणिमयं गृहं ॥ वत्तोकस्माच्च निर्गत्य
खड्गपाणिः पुमान्पुरात् ॥ अध्यारोहत्सरस्तीरं दिव्यवारीयणान्वितः ॥ तत्रोद्याने सहस्त्रीभिः सोत्रीडत् पानल
लया ॥ दूरात्स कौतुकश्चाहं पश्यन्नारामलक्षितः ॥ तावत्कुतोपि तत्रागात्सुभगः पुरुषो परः ॥ मिलित्वाय
च तत्तस्मै यथादृशं मयोदितं दर्शितस्तु स स स्त्रीकः पुमान्दूरात्कुरूहलात् ॥ तद्दृष्ट्वैव स खद्गं त्वां तमेव माख्या
तवान्मम ॥ पुरे विभुवनाख्ये हि राजा त्रिभुवनाभिधः ॥ तत्र मे सुचिरं सेवामेकः पाशुपतो व्यधात् ॥ स च
दुःकारणं स्वैरं बिलखड्गप्रसादने ॥ स हायं प्रार्थयत मां प्रतिपन्नं मया च तं ॥ ततो मया सहारण्यं गत्वा होमादि
ना निशि ॥ प्रकवटीत्यविवरं हमां याशुपतो व्यधात् ॥ वारप्रविशपूर्वं त्वं खड्गं प्राप्य त्र मोमपि ॥ प्रवेशायेस्त्वं राम॰
निर्मत्य समम यं वा त्र मे कुरु ॥ इत्युक्तस्तेन तस्याहं कृत्वा स्तमय मा शुनत् ॥ प्रविश्य वितरं प्राप्य मेकं रत्नम ४९

यं गृहं॥ ततो निर्गत्य चैकामां प्रधानासुरकन्यका॥ अंतः प्रावेशयत्प्रेम्णा प्रादात्खड्गं च सा च मे॥ सर्वसिद्धिप्रदमिदं खड्गं ख
गतिदायिनं॥ रक्षेरित्युक्तवती हं तया तत्राव संसह॥ स्मृत्वाथ खड्गहस्तो हं निर्गतो विवरेण तं॥ प्रावेशयत्पाशुपतं तस्मिन्नसुर
मंदिरे॥ तत्राहमाद्यया सार्द्धं चयासं सपरिवारया॥ सोपि द्वितीयया सार्द्धमासीदसुरकन्यया॥ एकदा पानमत्तस्य समेपाशु
पतस्य छलात्॥ रुत्तापार्श्वस्थितं खड्गमकरोन्निजहस्तगं॥ तस्मिन्हस्तस्थिते लब्धमहासिद्धिः स पाशितः॥ मामाद्यैनं नि
ष्काल्पविवशत्प्राक्षिपद्बहिः॥ ततो द्वादशवर्षाणि मया विलमुखेषु सः॥ गवेषितः कदाचित्तं निर्गतः प्राप्नुयामिति॥ सोप
मद्यैवमे दृष्टिपथे निपतितः शठः॥ मदाय यात यासाकं क्रीडन्नसुरकन्यया॥ इति यावत्त्रिभुवनः स राजा देवि विक्ति मां॥ ता
वत्स्यानमदात्रिद्धामगात्पाशुपतोत्र सः॥ सुप्तस्य तोत्र सः॥ सुप्तस्य गत्वैव पार्श्वात्खड्गं तमग्रहात्॥ स राजा तेन भूयश्च प्रभा
वं दिव्यमाप्तवान्॥ ततः पाशुपतं पादप्रहारेण प्रबोध्य तं॥ निरभर्त्सयदापन्नं स वारो नावधीत्तु नः॥ प्राविशच्चासुरपुरं स
परिच्छदया नया॥ प्राप्तया सत्र्यासाकं सिद्धो वा सुरकन्यया॥ स च पाशुपतः सिद्धिभ्रष्टः कष्टमगागरं॥ स तद्याश्रिन
सिद्धार्था अपि भ्रस्यंति हि ध्रुवं॥ एतत्साक्षाद्विलोक्याहमिह प्राप्त परिभ्रमत्॥ नद्भूविप्रियसंयोगस्तव भावी चिरादपि॥ य
थात्रिभुवनस्पापूलभ स्तन्नहि सीदति॥ इति तस्माद्विद्युतो बंधुसती ययो॥ चकार च स तार्थं तं विप्रं दत्वा धनं बहु॥ अन्ये
धुश्च द्विजो पूर्वस्तत्रागाद्दूरदेशजः॥ तं च बंधुमवीसोकाप्रोक्ताभिलाननामकं॥ भर्तुर्वीत्तिमष्टदशासोपतां ब्राह्मणो

दृ॰ त्क॰ ९ नाधात्॥ नसदेविमयादृष्टस्त्वदुत्कण्ठापिकिंत्वहं॥ अन्वर्थः सुमनोनामातवाद्यगृहमागतः॥ तदाश्रुत्यैतस्यनस्यं वे भावीत्या
५० रव्यातिमेमनः॥ भवत्येववसंयोगश्चिरविश्लेषिणामपि॥ तथाचकथयाम्येतामत्रद्व्विकथांश्रृणु॥ निषधाधिपतीराजानलो
50 नामाभवत्पुरा॥ यस्यरूपेण विजितः कामोमगेबमानितः॥ कोपि तत्रिपुरारातिनेत्राग्नावजुहोत्तनुं तेनाभार्येणसदृशी
भार्याश्रवाविविचिन्वता दमयंतीचभीमस्यविदर्भाधिपतेः सुता॥ भीमेनापि विजित्यस्मादृष्टोतेनराजसु॥ ननलादपरो
राजातुल्यः स्वदुहितुः पतिः॥ अत्रांतरे स्वनगरे दमयंतीसरोवरं॥ भीमात्मजानलक्रीडाहेतोरवततारसारसा॥ त
त्रैकंराजहंसंसादृष्ट्वादष्टोत्पलांबुजं॥ बबंधक्रीडयाबालायुक्तिक्षिप्तोत्तरीयका॥ सबद्धोदिव्यहंसस्तामुवाचव्य
क्तयागिरा॥ राजपुत्र्युपकारंतेकरिष्यामि विमुंचमां॥ नैषधोहिप्रलोनामराजाहृदिवहंतियं॥ सद्रुणैर्गुंफि
तंहारमिवदिव्यांगनाअपि॥ तस्यत्वंसदृशीभार्याभर्त्तासत्सदृशस्तव॥ तदत्रतुल्यसंयोगेकामदूतोभवामिवां॥
॥ नक्रुत्वादिव्यहंसंसामत्वासत्याभिभाषिणं॥ मुमोचदमयंतीतमेवमस्त्वितिवादिनी नमयावरणीयोन्योनलादि
तिजगादच॥ श्रुतिमार्गप्रविष्टेनतेनोपहतमानसा॥ सचहंसस्ततोगत्वानिषधेष्वाशुशिश्रिये॥ जलक्रीडाप्रव
त्तेननलेनाध्यासितंसरः॥ नलः सराजोदृष्ट्वातंराजहंसंमनोरमं॥ बबंधस्वोत्तरीयेणलीलाक्षिप्तेनकौतुका राम॰
त्॥ सोथहंसोब्रवीन्मुंचनृपतेमामहंयतः॥ इहत्वदुपकारार्थमागतः श्रृणुवच्मिते॥ विदर्भेष्वस्तिभीमस्यारातः ५०

क्षितितिलोत्तमा ॥ दमयंतीति दुहिता स्पृहणीया सुरैरपि ॥ त्वमेव च मया तस्याः ख्यातगुणो बह्वनुरागया ॥ तया भर्त्ता वृत
स्तच्च तवाहं वक्तुमागतः ॥ इत्येवं सोन्तपस्तस्प बवोभिः सत्फलो द्वलैः ॥ विशिखैश्च सुपुष्पैर्नलः ससमविध्य
त ॥ अब्रवीत्स च हंसं तं धन्योऽहं विहगोत्तम ॥ योमतोरथसंपत्याम्रूर्त्तयेव वृतस्तया ॥ इत्युक्तातेन मुक्तः स हंसो ग
त्वात्वाशशंस तत् ॥ दमयंत्यै यथावृत्तं यथाकामं जगाम च ॥ दमयंतीति सोत्कंठा युक्त्यामातृमुखेन सा ॥ पि
तुस्वात्प्रार्थयामास नलप्राप्त्यै स्वयंवरं ॥ अनुमत्य स तण्णाश्च स्वयंवरक्षितेपिता ॥ भीमः पृथिव्यां सर्वेषां राज्ञां
दूपान्विसरावान् ॥ प्राप्तदूताद्य निखिला विदर्भान्प्रति भूमिपाः ॥ व्रजंति स्मनलोप्युक्तो नथारूढो जगाम सः ॥
तातश्चदमयंत्यास्तो न लब्धो म स्वयंवरो ॥ इंद्रादयो लोकपालाः शुश्रुवुर्नारदान्मुनेः ॥ तेषां व बलभिद्वायुयुमा
ग्निवरुणास्ततः ॥ संमंत्र्य दमयंत्युत्का नलस्यैवांतिकं ययुः ॥ ऊचुश्च प्राप्तं प्रह्वं विदर्भान्प्रस्थितं पथि ॥ गत्वा
स्मद्वचनाद्ब्रूहि दमयंतीमिदं नृप ॥ पंचानां वरय त्रैकं नः किमन्येन वरेण ते ॥ मर्त्यो मरणधर्मा या स्त्रिदशास्त्व मराइ
इति ॥ अस्मद्वराच्च तस्यार्श्वमदृष्टोन्यैः प्रवेक्ष्यसि ॥ तथेत्यथैतांदेवाज्ञां प्रतिपेदे नलोथ सः ॥ गत्वा चांतःपुरं त
स्या ध विश्यादृष्ट एव वा ॥ दमयंत्याः शशंसैवं देवादेशं तथैव तं ॥ सा तव श्रुत्वाब्रवीत्साध्वी देयास्ते संतु तादृशाः ॥
तथापि मे नलो भर्त्ता न कार्यं त्रिदशैर्मम ॥ इति सम्प्यस्य चस्तस्याः श्रुत्वात्मानं प्रकाश्य च ॥ नलो गत्वा तथैवैतद्

वृ·त्क·१ आदित्यःशशंसच॥वश्या वयमिदानीं तेस्मृतमात्रोपगामिनः॥तथ्यवादिन्निति वतेतु दृष्टास्तस्मै वरंददुः॥ततो
५१ दृष्टेनलेयातेविदर्भाचंचनेबुभिः॥दमयंत्याःसुरेशाद्यैर्नलरूपनकारिवैः॥गत्वाचभीमस्यसभांमर्त्यधर्मानु
५१ पाश्रिताः॥स्वयंवरेप्रस्तुतेतेपल्यंतिकउपाविशत्॥अथैत्यदमयंतीसाश्रांतास्वैनैकत्सोन्नृपान्॥आवेद्यमा
नानुकंवीक्रमास्वापनलांतिकं॥दृष्ट्वागया निमेषादिगुणांस्तत्रषड्नलान्॥साभ्रान्त्यंतंसमुद्भ्रांताव्याकु
लासमचिंतयत्॥नूनंमेलोकपालैस्तैर्मायेयंपंचभिःकृता॥षष्ठंमन्येनलंचान्ननघात्रान्यास्तिमेमतिः॥
इत्यालोच्यैवसाध्वीसानलैकासक्तमानसा।आदित्याभिमुखाभूत्वादमयंतीवमब्रवीत्॥भोलोकपालाः
स्वप्नेपिनलादन्यत्रचेन्नमे॥मनस्तत्तेनसत्येनस्वंदर्शयतमेवपुः॥वरात्पूर्वंहृताश्चान्यैकन्यायाःपर
पूरुषाः॥परदाराश्चसातेषांतत्कथंमोहएषवः॥श्रुत्वैतत्तेचशक्राद्यास्वेनरूपेणतेभवन्॥षष्ठःस
त्यनलघाभूत्स्वरूपस्थःसभूपतिः॥तस्मिन्स्तादयंतीतांफुल्लेंदीवरसुंदरीं॥दृशांवरणमालांच हृष्टारति
नलेव्यधात्॥पपासपुष्पवृष्टिश्चनभोमध्यात्ततोनृपः॥विवाहमंगलंभीमश्चक्रेतस्यानलस्यच॥विहि राम॰
तोचितपूजश्चतेनवैदर्भभूभुजा॥नृपायथागतंजग्मुर्देवाःशक्रादयश्चते॥शक्रादयश्चददृशुर्द्वौकलिद्वा ५१
परौपथि॥वुध्वाबदमयंत्यर्थमागतौतौचतेब्रुवन्॥नगंतव्यंविदर्भेषुततएवागतावयं॥वृत्तःस्वयंवरोरा

जाद्दमयंत्यानलोवृतः ॥ तत्कृत्वाण्र्चतुः पायौतौकलि द्वापरौरुषा ॥ देवानभवाद्दशान्यहित्वापत्समर्त्यीवृतस्त
या ॥ तदवश्यंकरिष्यानो वियोगमुभयोस्तयोः ॥ एवंकृतप्रतिज्ञौतौ निवृत्त्ययपतुस्ततः ॥ नलश्चसमदिवसा
न्स्थित्वाश्वशुरस्यपनि ॥ दमयंत्यासमंवध्वाशुतार्थो त्रिषधानगात् ॥ तत्रासीत्प्रेमदंपत्योर्गौरीशार्वाधिकं
तयोः ॥ शार्वस्यगौरीदेहार्द्धं तस्यत्वात्मैवसाह्यभूत् ॥ कालेनचेंद्रसेनाख्यं दमयंतीनलात्सुतं ॥ प्रसूनेस्मतद
न्वेकामिंद्रसेनांचकन्यकां ॥ तावच्चसकलिछिद्रं तम्यानुछस्त्ववर्त्तिनः ॥ नलस्यासीच्चिरंचिन्वन्त्रतिता
तार्थनिश्चराः ॥ अथैकदानुपास्यैवसंध्यान्तालितांघ्रिकः ॥ ससुष्वापनलःपानमदेनमुष्टितःस्मृतिः ॥ छि
प्रमेतद्दाय्यैवदत्तद्दृष्टिर्दिवाविशं ॥ कलिस्तस्यशरीरांतर्नलस्यप्रविवेशसः ॥ तेनदेहसविष्टेनकलिनास
न्दपोनलः ॥ विहायधर्ममाचारमाचचारायथातथा ॥ अक्षैरदीव्यद्दासीभिररंस्तासत्यमब्रवीत् ॥ असेवतदि
वास्वप्नंराजाजागर्त्तिरात्रिषु ॥ त्रकाराकारणंकोपमन्यायेनार्थमाददे ॥ अवमानंसतांचक्रेसस्माकमस
तांचसः ॥ तद्भ्रातरंपुष्कराख्यंतवैवोक्रांतसत्पथं ॥ छिद्रंप्रापशरीरांतःप्रविष्टोद्वापरोव्यधात् ॥ कदाचित्पु
ष्कराख्यास्यगृहे तस्यानुजस्यसः ॥ नलोददर्शदांत्ताख्यंत्ताख्यंसुवरंधवलंवृषं ॥ लोभान्मृग्यमानाय
तंचास्मैज्यायसेनसः ॥ ह्रायरयस्तनद्भक्तिःपुष्कराख्योवृकंददौ ॥ जगादतंचयद्यास्तिवांछास्मिंन्स्यतेग

दृ॰ त्क॰ ९ त्र॥ तद्द्यूतेन विजित्यैनं मत्तस्स्वीकुरु मा चिरं॥ चक्रे चास्य नलस्यासन्नलोमो हात्प्रतिपदे तथेतत्॥ ततः प्रवृत्ते द्यूते
५२ तयोस्तयोः परस्परं॥ पुष्करास्यस्व संवृषोऽलः स्वे भाद्यः पणं॥ जिगाय पुष्कराख्यश्च नलोऽन्तु ऽजीयत॥ दिनै
52 र्द्विजैर्वले कोशे हारिते पितुरोदरात्॥ न नलो वार्यमाणोऽयः च वालकलिनाप्लुतः॥ तेन मत्वागतं राज्यं दमयंती नि
जौ शिशू॥ रथोत्तमे संमारोप्य प्राहिणोत्स्वं पितुर्गृहं॥ तावन्नलेन राज्यं स्वं समग्रमपहारितं॥ ततस्स पुष्करा
ख्येन जगदे जितकाशिना॥ त्वयान्यद्धारितं सर्वं तदस्यां कः पणस्तव मे दमयंतीमिदानीं त्वं द्यूते प्रतिपणं कुरु॥
रुत्सूचिवान्यदा तस्य नलो नलद्वद्दलत् न चाकाले ब्रवीत्किंचित्तच्च चक्रे पणक्रियां॥ ततः स पुष्कराख्य
स्तमवादीत्क्रूरो जितचेतः॥ भार्यापणं तदस्मान्मे देशान्निर्यादिति सखः॥ तच्छ्रुत्वैव नलो देशाद्दमयंत्या स
मं ततः॥ निरगाद्राजपुरुषैरासीमांतं प्रवासितः॥ हा नलस्यापि यत्रेदृगवस्था कलिना कृता॥ तत्रोच्यतां
किमन्येषां मनसीनामिव देहिनां॥ धिग्धिग्निर्मर्म निस्नेहं राजश्रीणामपीदृशं॥ विषसमास्पदं द्यूतं कलि
द्वापरजीवितं॥ अथ भ्रान्तः हृतैश्वर्यो विदेशं श नलो व्रजन्॥ दमयंत्या सह प्राप क्षुधाक्रांतो वनांतरं॥ तत्र
साकं तया दर्भभिन्नत्समलपादया॥ स विश्रांतः सरित्तीरे हंसौ द्वा पेक्ष्य तागतौ॥ आहारार्थं च स वध्नोर्ग्रह राम॰
णायोत्तरीयकं॥ विक्षेप तव हत्वैव हंसौ तौ जग्मतुर्यतः॥ हंसरूपेण तावेकाक्षौ वासोप्युपत्पतौ॥ ५२

रुत्वागताविति नलस्य वाचं च श्रणो द्विवः ॥उपविशौ कव स्त्रोश्व स्स युक्त्या विमनान्नपः॥ पंथानं दर्शए
मासदमयंत्याः पितुर्गृहे। अयंमार्गो विभुत्रिये पितृगृहे तत ॥ अयमंगेषु मार्गोयमपरः कोशलेषुच॥ तत्रु
त्वात्मयंत्यकाशंकितेवाभवत्तदा ॥ त्वयिपन्निवार्यस्त्रवो मेमार्गं किंवत्क्यसावित्ति॥ ततस्तौ फलमूलाश्रौ
ववेववनिशागमेः॥ आंतौसंविशतस्माभौदंपती कुशसंस्तरे। दमयंती त्रानेनिंद्राम ध्वखिन्नाज मामसा
॥ नलोगंतुमनास्वासीतनिद्रः कलिमादितः॥ उच्छाय चैकवस्त्रस्ताद्मयंती विमुचासुः॥ छिन्नतदुत
रीवार्द्धमादृस्यचततोययौ॥ दमयंतीचरात्र्यं चे प्रबुधा तंपतिंवने प्रपश्यंती स्पतंस्यक्त्वा विललाप
विचिंत्यसारिहार्वपुत्र महासत्वरिप्पवतिकपायर॥ हारुद्रसतद्वानास्मिमथिनिष्करुणीरुस्सः॥ एकाकी
चकथंपद्भ्यांअटवांपटास्वसि॥ कस्तेश्रमापतोदायपरिचर्यांकरिस्पति॥ मौलिमामालापरागेणरं
जितौयौवादाभुजां॥ तौतेकथंपादौधूलिःकलुषविष्याति हरिचंदनचूर्णवाथाल्लिसंनघनेनयत्॥ त्वंगंस
हिष्पतेतत्तेनध्याक्लार्कातपंकथं॥ किमेबालेनपुत्रेणकिंदुहित्राकिमात्मना॥ लवैकस्यशिवंदेवाःकुर्वतांय
घहंसंती॥ हत्यैककानुत्तोचंतीदनयंतीमलंतदा॥ तुच्छावरंशितिनैवप्रतस्छेसाततःयथा॥ कथंचिधातिच
क्रामनदीशैलवनाटवी॥ नातिचक्रामभाक्तिंसंसाभर्त्तरिकथंचन॥ रासीतेजगरमार्गतामहदलुब्धका

बृ॰ क॰ ९ कान्तरे॥भस्मीभूतो हे स्नातास्मात रणं तावपनाः क्षणात्॥ततो दैवाद्धूलिकसार्थेवांतरामिलितेन सा॥सह रात्वा पुरं
५३ प्रापसुबाहोस्तस्य भूपते॥तत्र सा राजसुतया दूराद्दृष्टेन हर्म्यतः॥सौंदर्यप्रीतया नदाय स्वनात्रे प्राभृती स्तता॥त
53 णाप श्रेष्ठं महादेव्याः साथ तस्यै तदादृता॥त्यक्त्वा गतो मां भर्त्तेति पृष्टा चैतावदब्रवीत्॥तावच्च तत्पिता जीमो न
लोदंतमवेत्य तौ॥तयोरन्वेषणायान्तान्नरान्दिक्षु विसृष्टवान्॥तन्मध्याच्च सुषेणाख्य एकस्तत्सचिवोभ्रमत्॥सु
वाहुराजधानी प्राप ब्राह्मणरूपभृत्॥स तत्र दमयंतीं तामागंतूनर्चिन्वतीं सदा॥अद्राक्षीत्साव्यपश्यत्तदुःखि
ता पितृमंत्रिणः अन्योन्यं प्रत्यभिज्ञाय समे त्यरुदतः स्मतौ॥तथा यो ब्यात्र स राज्ञी सा सुबाहोस्तद्बुध्यत।यावच्चा
न्याप्य सादेवी तोप मा वस्तु पृच्छति॥बुबुधे दमयंतीं तां वाचस्वभगिनीसुतां॥ततः स्वभर्त्तुरावेद्य तां संमान्य पि
तुर्गृहं॥रथेधिरोप्य व्यसृजत्ससुषेणां ससैनिकां॥तत्र सा दमयंत्यासीत्प्राप्तायवद्धूयासतः॥पित्राप्यादर्शपमा
ना सा मत्सुवर्त्तीं विचिन्वती तत्पिताप्यसृजचारानन्वेष्टुं तं वततां तिं॥सूदरूपं दनविद्याभ्यां दिव्याभ्यामुपल
क्षितं॥बालां वने प्रसुप्तां त्वं त्यक्त्वा कुमुदिनीकां सं॥प्राप्तो वांवरवं डंचंद्राद्दृश्यः क्व यातोसि॥एवं भवद्भिर्व
क्तव्यं स्थितशंकोत यत्र ः॥इत्यादिदेश चारांस्तान्व्यसृजद्भीमो महीपतिः॥अत्रांतरे स राजा च नलस्तास्मिन्व राम॰
ते निशि॥प्रावृत्तार्द्धमटोरुरंगत्वाद्दावाग्निमैक्षत॥भो महासत्व यावन्न दह्येहमवलोमुवा॥अपसारय मां ५३

ताचद्वानाग्नेर्निर्वाटादितः ॥ इत्यत्र तद्वचः श्रुत्वा दत्तदृष्टिर्ददर्श सः । आबद्धमंडलं नागं नलो दावानलांतिके ॥ फ
णारत्नप्रभाजालजटिलं वनवह्निना ॥ गृहीतमिव तेनोग्रहेतिहस्तेन मूर्द्धनि ॥ बपेत्यस्तपयांसेतं स्तुत्वानी
त्वाच दूरतः ॥ त्यक्तुबिलतियावन्नागो ब्रवीत्सतं गणयित्वाद्दशात्यानि पदानि नय मामितः ॥ ततः सद्यय यया
वेवं पदानि गणयन्नलः ॥ एकं द्वित्रीणि चत्वारि पंच षट् सप्त अष्टणवहे ॥ अष्टो नव दशेत्युक्तवं स्वक्ति छलेन तं ॥ न
लस्कंधस्थितो नागो ललाटांते ददंश सः ॥ तेन कुब्जभुजाशल्यविरूपः सोभवन्नृपः ॥ ततोवतार्यनं स्कंधात्
स्कंधात् स राजा पृष्टवानहिं ॥ को भवान्काल तावेपं चयामे प्रत्युपक्रिया ॥ एतनास वचः श्रुत्वा स नागः प्रत्युवा
चतं ॥ राजन्कर्कोटनामानं नागराजमवेहि मां ॥ दंशो गुणाय च मभा दत्वस्ते तन्त्ववेशवश्शि ॥ गूढ्वासे च वैरूप्यं प
हतां कार्यसिद्धये ॥ सहाण चाग्निशौत्रारव्यमिदं वस्त्रपुरांगम् ॥ अनेन प्रावृते नैव स्वं रूपं प्रतिपत्स्यसे ॥ इत्यु
क्त्वादवत द्वस्त्रयुगे कर्कोटके गवे ॥ नलस्तस्माद् द्रुत्वा क्रमेण प्राप कोशलान् ॥ कोशलाधिपतेस्तत्र स तु पर्ण
स्य भूपतेः ॥ स कुब्जबाहुनामा सन्सूदत्वं शिश्रिये गृहे ॥ भोजनानि तयत्नस्य चक्रे दिव्यरसानि सः ॥ तेन प्रसिद्धिं
प्रापात्र रथविज्ञाननतस्तथा ॥ तत्रस्ते कुब्जबाह्वाख्ये नले तस्मिन्कदातन ॥ विदर्भेसि च चारेषु तेष्वेकोत्र किला
ययौ ॥ कुब्जबाहुरिताहास्विग्वविधारथाविद्या योगः ॥ नलतुल्यो नवः सूतइति सारोत्र सोभ्यणोत् ॥ नलं सं

बृ॰ क॰ ५४

भाव्यतं दुध्वाचास्थानेन नृपतेः स्थिते॥ युक्त्यासन यणश्चैतां पयागर्यां प्रभादितां॥ बालां च वने प्रसुप्तां नृशंसात्यज्यकु
मुद्विनीकांतां॥ प्राप्यैतां बररखंडं चंद्रादश्वः क्रयान्तो यि॥ तच्छ्रुत्वोन्मत्तवाक्यान्नं तत्र स्था अवबज्ञिरे॥ सूदठ्य
स्थिवस्त्ववचबलः प्रत्युवाच नं॥ क्षणोव दैकदेचं त्रःश्रा छाज्यमंछसंप्रविशत्॥ कुमुद्विन्याय ददृश्योबातस्तत्का
दृशं सतातस्य॥ एतत्तदुत्तरंसुत्वा सत्यंसंभाव्य तन्नरं॥ विप्रपुष्पुववैरूपांचारासोथ ययौ ततः विदर्भन्नित्राप्यभा
मावराहेराश्यायुसयसः॥ इमयंत्यै च सदार्वद्दृष्टंवसवर्णयत्॥ ततो त्र दयमंतीसा यितरंस्त्रैरम ब्रवीत्॥ निस्सं
देहं स एवार्य्यपुत्रः सूदमिषंश्रितः॥ तत्तदानय नेयुक्तिर्नगवाक्रियतामियं॥ ऋतुपर्णस्य नृपत्वेस्त स्यदूतोवि
सज्यतां॥ प्राप्तेनैव चतेनैत्र सराजा तत्र भस्यते॥ प्रामभात्रश्च संभूपमेवं तत्र ब्रवीत्तु सः॥ स ततः क्वापि नलो
राज्यप्रवृत्तिर्भीस्यवुधाते॥ तस्यातः रुते भूयो दमयंतीस्वयंवरं॥ अतो त्रैव विवर्षेणु शीघ्रमागम्यतामिति॥ त
तः श्रुत्वैतयाार्त्रे नसा सरथहानिनान्नृपः॥ एकाहे बार्ष्णपुत्रेण साकं प्रवसि है ष्वति॥ एवंसुपितृकालो चन्नो दि
रूपचतथैवसा॥ कौसलाच्चसृजदूतं दमयंतीयथोचितं॥ तेन ऋतुपर्णयर्णंगित्वा स तथैवोक्तासमु — कः॥ राम॰
जगाद सूदरूपं तं वणयात्याम्र्च गंनलंक्रस्व बाहोरथहानं ममास्तीत्यवदद्वान्॥ तत्राप यविदर्भान्नि सामं ५४
घैवोग्रहसेयदि॥ ववुचैव नलोवाटं प्रापपा वीमुदार्षसः॥ गत्वावराश्चान्संपोज्य सज्जं चक्रे रथोत्तमं॥ स्वयं

वरश्रवाहोयंराज्ञानेमत्याप्तयेतया॥ ततोनदमयंतीतुस्वप्नेसापीदृशीभवेत्॥ तत्तत्रतावद्गमिष्यामिपश्यामीतिवि
चिंत्यच॥ राज्ञस्तस्यर्तुपर्णस्यसज्जंरथमुपानयत्॥ आरुढेनन्टपेतस्मिंस्तंसवाहयितुंरथं॥ नलःप्रववृतेता
र्क्ष्यजवजैत्रेणरंहसा॥ रथवेगस्तुसंधस्त्रंप्राप्तुंरथविधारणं कुर्वाणमथमार्गेतमृतुवर्णनलोब्रवीत्॥ राज
न्कृतवद्यस्त्रमनेनैवक्षणेनहि॥ बहूनियोजनान्येष व्यतिक्रांतोस्थसातः श्रुत्वेतदृतुपर्णस्तमवादीदंगदे
हिमे॥ रथस्थानमिदंतुभ्यमक्षस्थानंददाम्यहं॥ येनवश्याभवंत्यक्षाःसंख्याज्ञानंचवायतेसंप्र त्येवचपश्यात्र
वदामिप्रत्ययंतव॥ दृश्यतेग्रतरुर्योयंसंख्यामेतस्यतेधुना॥ वक्ष्यहंपालपर्णानांगणचित्वाचरश्यतं॥ इत्यु
क्ताफलपर्णानियावंक्षेवजगादसः॥ नलेनगणितान्यासंस्तावंत्येवात्र शाखिनः॥ ततोनलोरथस्थानंऋतु
पर्णायदत्तवान्॥ सतुपर्णोप्यक्षदादक्षस्थानंतस्मैनलायतत्॥ पराक्षतेस्मनतद्ज्ञानंनलोगत्वापरेतरौ॥ सम्य
कबुबुधेसंख्यापत्रादियत्रनेभसः॥ ततोरुष्यतियावत्सतावत्तस्यशरीरतः॥ निरगात्पुरुषःकृष्णः कस्त्वं
कोसीतिवचपृष्टवान्॥ अहंकलिःशरीरांतर्दमयंताहृचस्पते॥ इर्ष्ययाप्राविविशंतेनभ्रष्टाघूतेश्रियाः॥
तनस्त्वांदशतानेनकर्कोटेनतदावने॥ नदग्धस्त्वमदंत्वंयपश्यदग्धस्त्वयिस्थितः॥ मिथ्यापगेपकारोहि
ज्ञतस्याचकस्यशर्पणो॥ नदूष्टम्प्यवकाशोत्रितास्यक्षस्थानवत्सुमे॥ इत्युक्तःसकलिस्तस्परोभूत्सोपित

बृ॰ स्क॰ न्तेयं ॥ यात धर्ममति प्राप्तते जाः प्राग्वदस्मिन्नलः ॥ आगच्छगरुह्यारथं तस्मिन्नेवाह्नि लंजवान् ॥ विदर्भो
५५ म्ऋतुपर्णं प्रापयागाम भूपतिं ॥ स वोपहस्यम योः अप्रष्टागमनकारणेः ॥ ऋतुपर्णो जमेराजगृहासन्ने सम
५३ वस प्राप्ततंतत्र श्रुत्वा सा श्रुताश्चर्यरथस्वना ॥ दमयंती जहर्षातः संभावितनलागमा ॥ विससर्जाथ
सीतवसन्वेष्टुं तटिकां तिजां ॥ सा चान्विष्यागला चेतामुवाच प्रियो त्सुवां ॥ देवि राजाऽमया न्विष्टसेवयः को
शलेश्वरः ॥ स्वयंवरपस्वादं ते मिथ्या श्रुत्वा किलागतः ॥ आनीतो रथवाहेन सूदेन ह्रस्ववाहुना ॥ एकेनैव दि
नेवाधरथविद्या न शालिना ॥ तव तस्य सूदशालायां गत्वा सूदो मया क्षितः ॥ ह्रस्ववर्णा विरूपश्च प्रभावः कोपि
तस्य तु ॥ अक्षिप्त एव तस्य पानीयं चरुकूद्भूतं काष्ठान्यननर्पितान्यग्नानि स्वयं यज्ज्वालितानि व ॥ क्षणात्र भोज
नै स्तैस्तै निष्पन्नं दिव्यमेव तत् ॥ एवं दृष्ट्वा महाश्चर्यं तन्न्याह पिहागता ॥ एतच्छ्रुत्वा मुखात्कृत्वा दमयंती व्यचिं
वयत् ॥ वश्याग्निवरुणः सूद्रथ विद्याधरः हस्वविव् आर्यपुत्रो भवत्येष वत्तद्गे रूपमन्यथा ॥ जाने महि
प्रयोगार्थं जिज्ञासोहं तदप्यमु ॥ इति सकत्स्ये पुत्त्यास्यो सह चेध्यातये वसा ॥ तस्यांतिकं दर्शयितुं प्राहिणो
द्दारकावुभौ ॥ स तौ निजशिशू दृष्ट्वा ज्ञक्षके न तथिरं ॥ वदूधारा प्रवाहेन मूर्त्तीमरुदश्रुणा ॥ इच्छश्रा राम॰
वेवमेछ्वेवचूत्तौ मातासहगृहे स्थितौ ॥ ज्ञातमेज त्समृतेर्दुःखमित्युवाच चेटिकां ॥ सा शिशुभ्यां सहाग ५५

त्यचेटी सर्वं शशंस तत्त्वमयंस्यै ततः सा पिज्ञाताऽस्त्रा सुतरामभ्रूत्॥ अपरेद्युश्च तां मातः स्वचेटीमादिदेशसा॥
॥गच्छातमृतुपर्णस्य सूदं मद्वचनाद्वद॥ श्रुतं मया यद्भवता तुल्योऽन्यो ऽस्ति सूपज्ञत॥ तन्ममाद्यच्छया गत्य पक्वं जनं
साध्वतामिति॥ तथेति सतया गत्वा नलस्यैद्यात याचितः॥ स तु पर्णमनु ज्ञाद्म यंतीमुपायया॥ स त्वं ब्रूहि न
रोलो राजा यदि त्वे सूदरूपभृत्॥ तत्कुत्वा मनलो स्नेह हर्ष दुःखत्रपाकुलः॥ अवाङ्मुखः प्राप्तकालं तामुवाचवा
ष्पगद्गदं॥ स एवास्मि नलः स त्वं पापः कुविसर्क शः॥ त्वां संतापयता येन व्यामोहाद्नलायिता॥ इत्युक्त्वा स्व
प्रष्टोऽभूद्दमयंत्या तया नलः॥ यद्येवं तर्हि रूपत्वं कथं प्राप्तोऽभवानिति लिंनतस्स तस्यै स्वादं तं नलः स त्व
सवपर्ययत्॥ कर्कोटसख्यादारभ्य कलिनिर्गमनावधि॥ तदेव वाग्निशोचं तद्दत्तं कर्कोटकेन सं॥ प्राव
त्य वस्त्रयुगलं रूपं स्वं प्रत्यपद्यत॥ दृष्ट्वा नलं पुनरवाप्तनिजाभिरामरूपं वदाश्रु विकसद्वदनारविंदं॥
तेचां बुभिः न्नामितदुःखदशा नलेच हर्षैकयया नुपमं दमयंत्यवाप बुध्वाच तत्परिजनान्नमदप्रवस्त्र
युगल तत्र सहसा सदिदर्भराजः॥ भामो नलं समभिनंद्य वाभिरूपपूजं महोत्सवमयं स्वपुरं चकार॥ ह
मताहृदि भामभूभुजाऽऽनृतसंवृत्स्युपचार सत्क्रियः सतु पर्णन्नपोपि सत्र पानलमामंत्र्यजगाम कोशा
लान्॥ अथ निसधनरेश्वरो निजं कलिदोरात्म्याविदं तितिं नलः॥ भ्यणुराच स च तत्र वर्णयन्नवसत्माण

वृ॰ क॰ ९ समासखः सुखं ॥ रात्वात्स्वैश्चदिनैस्ततः स निषधान्सैन्यैः सह श्वाम्पुरे रक्ष ज्ञान जितं दिधाय विनतं तं पुष्करा
५६ ख्यं पुनः ॥ धर्मात्मा स्वत सं विधानमनुजं देहोऽद्भुतद्वापरं राज्यं खं दमयंत्यवाप्तिसुखितो भेजे यथा वं नलः ॥ इति
सम्याख्याय कथां नरारे तास पुरे द्विजः सुमनाः राजसुतां बंधुमतीं प्रोतपतिकामुवाच तां भूयः ॥ एवं देवि महां वि
तो विषह्य दुःखं भजंति कल्याणं ॥ अनुभूयास्त मयकिव विवर मुखाग्रजं स्युदयं ॥ तस्मात्त्वमपि प्राप्स्यसि
पति मनघे प्रोषितागतं नचिरात् ॥ इतितं द्विजमुक्तपुक्त वाक्यं बद्धनाम्पर्च्य धनेन सद्गुणं स वलंब्य धृतिं व्रती क्षप
माणाद्यितं बंधुमती स्वमत्र तस्थौ ॥ अल्पैरेव चु तस्या दिनैः सपविराय यो महापालः ॥ देशांतरागतां तां जन
नामादाय पित्रसहितः ॥ आगत्य चामृतांशुः पार्वण इव वारिराशिजललक्ष्मीं ॥ जननयनोत्सवदायी बंधुम
तीं नंदयामास ॥ अथ तत्र तया सहितस्तत्पित्राऽपूर्वदत्तराज्यधुरः ॥ स महापालो बुभुजे राज्ञा सन्नासितान्
भोगान् ॥ इत्यात्ममंत्रिमरुभूतिमुखान्निशम्य चित्रां कथामनुपमामनुरागरम्यां ॥ रामासखः स नरवाहन
दत्तदेवो वत्सेश्वरस्य तनयोऽप्शममन्वनुम्यत ॥ इदं गुरुगिरींद्रजाप्रणयमंदरांदोलनात्पुरा किल कथा
मृतं हरमुखांबुधेरुद्गतं ॥ प्रसह्य रमयंति ये विगतविघ्नलब्धर्द्धयो धुरं दधति वैबुधीं भुवि भवप्रसादेन ते ॥ इ राम॰
ति भट्टश्रीसोमदेव विरचिते कथासरित्सागरेऽलंकारवतीलंबके षष्ठस्तरंगः ॥ ६ ॥ आदितः षट्पंचाशत्त ५६
रंगः ॥ ५६ ॥ ॥ समाप्तश्चायमलंकारवतीलंबको नवमः ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥